

OLLION

Sicherheitsrat durch Sicherheitsrat RR
Reval

**ILLUST
REERI
TUD
KUU
KIRI**

NR 2 VEEBRUAR 1932

ELAV TEADUS

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandel ilmub 1932. a. iga kuu alguses üks anne „Elavat Teadust“, nii siis aasta jooksul 12 teadusliku sisuga raamatut, igaüks 80—120 lk., piltidega. Iga raamat käsitleb mõnda üldhuvitavat ja tarvilikku küsimust, seepärast on need tööd vajalise igäihele, kes soovivad täiendada või värskendada oma teadmisi. Tööd on kirjutatud kõigile arusaadavalt ja võimaldavad vastavast küsimusest selge ülevaate.

Esimene number on juba müügil!

H. G. Wells: Suur maailmasõda

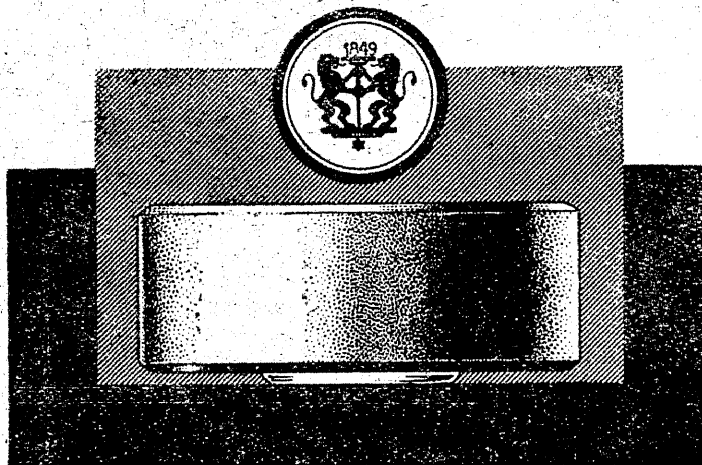
Eesti Kirjanduse Selts — Tartus, Lai tän. 35, telefon 601

Järgnevad: Dr. Thomalla: Uued teed tervishoius ja arstiteaduses; E. Poom: Moodne töötehnika ja praegune majandusekriis; Pigafetta: Esimene teekond ümber maailma jne.

Laske saata enesele tutvustusbrošüüre!

Tellimistingimused: aastas 12 nrit 9 kr., mida võib tasuda järgmiselt: tellimisel 3 kr. 50 s., 1. aprillil 2 kr. 50 s., 1. juulil 2 kr., 1. okt. 1 kr.; poolaastas 6 nrit 5 kr. Üksikmüügil maksab number 1 kr., ettetellimisel 75 s. Tellimisi võtavad vastu postkontorid, raamatukauplused, EKS-i usaldusmehed ja

PRESTO

KAAL 100 GR.

TARBESEEP

A FREDERIKING - TARTU

TARBESEEBI SIRELILÖHN ON ÜLETAMATU!

Kõige suurem ja täielikum juuksetööstuseäri

Tartus on

Küüni tän. 3 ja Jaani tän. 3

daamidele, härradele ja teatritele

Kestvad aurulokid ilma elektrita, näevad välja kui loomulikud lokid. Kestvus 6—8 kuud. Juustele täiesti ilma kahjuliku mõjuta.

Austusega **J. LUKSEP**,
diplom. juuksetööstusemeister.

PRESTO

OLION

KOLMAS AASTAKÄIK

N 2 (26) VEEBRUAR 1932

Sf.
7009

Henrik Visnapuu

Veel vastu saab

*Täit mehejõudu, käterammu
ning usku, usaldust ja julgust,
oo, kodumaa!*

*Ei taganemist ainust sammu.
Mis tuleb, pöörmata see tulgu.
Veel vastu saab!*

*Mis olid sinu päevad varem,
kui olid oma nime vari,
oo, kodumaa!
Nüüd on kõik valgem, kaunim, parem.
Veel vapram kangelaste veri.
Veel vastu saab!*

*Käed adra külge pane, astu
ja ära vaata enam taha,
oo, kodumaa!
Päev uhkem paistab sulle vastu,
su tulevik — su oma teha.
Veel vastu saab.*

8. I 1932.

AUG. PEERNA

TAIGUR
Monogravüür

TOIMETAJA JA VÄLJAANDJA GEORG NAELAPEA
TOIMETUS JA TALITUS
TARTUS, RIIA T. 64—3
TELEFON 5-42
AADRESS: OLION — TARTU

KEELELINE TOIMETAJA MAG. JOHANNES AAVIK
OLION ILMUB KORD KUUS
TELLIMISHIND: AASTAS 6 KROONI
POOLAASTAS 3 KR. 75 S.
ÜKSIKNUMBER 75 SENTI

A. H. Tammsaare

Sex appeal

Järg

Kui kaua kordnik kirjutas ja kui kaua Miku vestis daami ja puujalgsega, seda ei tea, aga kui kordnik lõpuks oma tööga oli hakkama saanud ja daami ning puujalgse poole pöördus, selgus üllatav asjaolu: kordnik oli asjata oma taskuraamatut määrinud, sest Miku oli vaheajal daami ja puujalgsega kokku leppinud, nii et nemad mõlemad loobusid igasugusest nõudmisest Miku vastu.

„Nii et pole tarvis minu nime, elukohta ega kedagi, härra konstaabli-saks,“ ütles Miku kordnikule.

„Jah,“ lisas daam omalt poolt, „voorimees toob mulle uue varju asemel kanaarilinnu, ainult isase, see on tingimuseks ja selles palun olla tunnismeheks, härra konstaabel.“

„Jah, isase, see preili armastab hästi isast,“ täiendas Miku „konstaabli-saksale.“

„Mis see tähendab: hästi isast,“ küsis puujalgne, kelle kätt hoidis ikka alles daam. „Kas siis mõni lind on isasem kui teine?“

„Aga kuidas siis muidu,“ vastas Miku.

„Millest seda tunda?“ huvitas puujalgne.

„Mida isasem, seda rohkem laulab, seepärast preili armastabki hästi isast,“ seletas Miku.

„Nii et kui on hoopis tükkis isane, siis ei seisagi vait,“ järeldas puujalgne ja lisas. „Aga siis on grammofon parem, hoopis parem, sest see seisab vait, kui teda üles ei keera, aga hästi isane kanaarilind laulab ka üles keermata. Ka raadio on parem, teda saab kinni ja lahti keerda. Üldse on kõik parem, mida saab keerda. Aga lindu keerda ei saa, olgu ta ei tea kui isane. Nagu roostetand lukk — ei keera, tee, mis tahes. Aga lukk peab keerma, sest milleks ta on siis lukk, kui ta ei keera. Seepärast peaks ka minu jalg keerma. Ühesõnaga — keerdav patentjalg! Aga patentisast ei ole, on ainult patentlukk. Ja see keerab, see...“

Daam, varjurisu kaenlas, käsikott näpu otsas, kuulas tähelepanelikult, hoides teise käega ikka veel puujalgse kätt. Viimaks ütles ta vaimustuseohkel:

„Te räägite nii ilusti, nii mõistlikult, nii arukalt, nii intelligentset, nii targalt, nii õilsalt, nii... Ja milline sügav mõte on teie sõnus! Lukk peab keerma, patentlukk peab keerma. Aga kui ta ei keera, mis siis? Kui ta äkki ei keera? Ütelge mulle, mis siis, kui ka patentlukk ei keera? Või ei ole ta siis patent? Kas teie tunnete, milline lukk on patent, milline mitte? Kas võib patentlukust saada mittepatent ja vastupidi? Mis te teeksite, kui teil oleks, ütleme, kümme, kaksikümmend aastat lukk patent ja siis äkki enam ei ole? Mina ei osanud midagi teha, kui minul oli nõnda. See sündis nimelt siis, kui mina magasin ühel pool ust ja keegi härra teisel pool. Uks seisis alati lukus, sest mina kartsin hirmsasti. Patentlukus seisis uks, et minul poleks hirmu. Aga äkki on mul ometi hirm ja ma mõtlen, et mis see siis on, et mul on hirm? Lähen katsun ust, uks lukust lahti, patentlukust nimelt, nagu ta polekski enam patent. Keeran lukku, aga järgmisel õhtul on jällegi hirm ning kui katsun ust, siis on ta uuesti lukust lahti. Keeran ta jällegi raginal lukku. Härra ärkab unest — tema armastas hirmsasti magada — ja küsib läbi ukse, et mis on. Mina ütlen, et ma ei saa magada, sest keegi on ukse lukust lahti keernud. Ja kas mõistate, et ka pärast läheb uks ise lukust lahti, läheb patentlukust lahti ja kui mina teda kinni ei keera, seisab ta kogu öö lahti ja mina ei saa ega saagi magada, sest ma ootan ja mul on kole hirm, et mis nüüd sünnib, mis tuleb?“

„Noh, ja mis tuli?“ küsis puujalgne.

„Mitte midagi ei tulnud,“ vastas daam, „ainult uks seisis patentlukust lahti ja mina ootasin kogu öö, et mis nüüd tuleb. Hommikul küsisin härralt, et kas tema õige käib minu ust patentlukust lahti keermas, aga tema vastas, et tema poolest võiks see uks üldse lahti seista, sest tema ei karda midagi. Saate aru: tema ei karda. Armuline aeg! Keda ta siis pidi kartma? Ega ometi

mind vaest, mahajäetud tütarlast? Mind, kes ma ise nii väga kartsin, et uks oli patentlukust lahti.“

„Kas mina võiksin seda patentlukku näha?“ küsis puujalgne.

Oh jaa! Väga hää meelega! Olge nii lahked! Palun väga! Ometi kord leidub inimene, kes tunneb huvi luku vastu, millest ei saa aru, kas ta on patent või ei ole, kas ta läheb ise lahti või mõni keerab ta lahti. Ja rõõmuärevuses daam pöördus säravil silmil Miku poole ning ütles:

„Ärge tooge oma kanaarilindu enne, kui saadan teile sõna. Ma ehk kingin ta teile ja ostan endale ometi grammofoni või raadio, sest neid saab keerda. Minu päevavarju võite ka endale võtta.“

Ütles ja viskas rauarisu- ning kaltsu-kägara Mikule. See vahits teda natukese aega arusaamatuses ja viskas ta siis omakorda koorma otsa.

Nüüd daam haaras puujalgsele käest kõvemini kinni, et minna temale näitama oma patentlukku, aga see, kui oli kuulnud pikast maast, mis neil käia, pöördus Miku poole sõnadega:

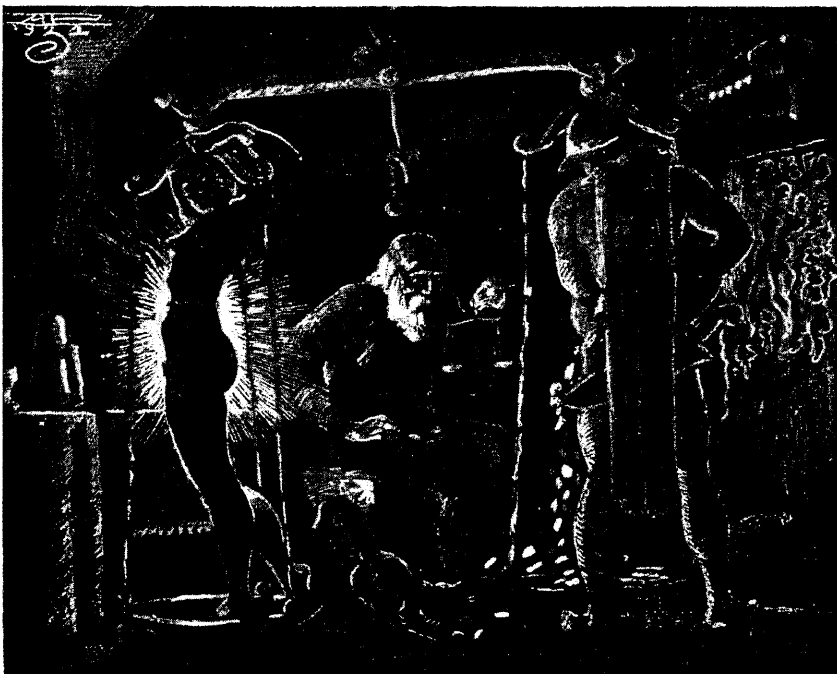
„Te lubasite mulle uue jala teha või vana nõnda parandada, et vastutate tema tubliduse eest vähemalt viis aastat, aga selle asemel aidake mind nüüd puukoorma otsa ja viige mind selle daami korteri juure, et ma näeksin seda patentlukku, mis ei seisa kinni ja ajab inimesele hirmu pääle. Kui mina ise oma pooliku jalaga hakkas komberdama, siis ei saa ma õhtukski pärale.“

Selle ettepanekuga oli Miku kohe nõus, sest ta pidas teda õiglaseks. Muidugi, mehel oli puujalg pooleks ja see oli õnnetus ning kahju, kuid veel suurem oli õnn, et ratta alla polnud jäänud terve jalg. Kui õnnetus ja kahju õnnest maha arvata, jääb hulks puhast õne järele. Selle puhta õnne eest võibki mees ise oma katkise puujala ära parandada või isegi täiesti uue teha. Nõnda arvas Miku. Ja seepärast polnud enam muud arupidamist kui puujalgne võimalikult ruttu koorma otsa.

Miku mõtles, et teeb temaga, nagu Juku oli esiteks teinud oma pambuga: viskab ta vupsti! koorma otsa, aga puujalgne oli selleks liig turd pois. Ei jäänud muud nõu üle, kui pidi paluma „härra konstaabli-saksa“ appi, kes kiskus enne valged kindad käest, kui asus tööle. Kuid sellestki jõust ei piisanud hästi ja seepärast pidi daamgi käed külge panema, kuigi tema oli presidendiks seltis, kus anti pühalik töötus siinmaailmas kaitsta ja aidata ainult loomi, mitte inimesi. Oleks mõni naine abi vajanud, siis oleks daam ta jätnud jalamaid sinna paika, et mitte murda oma vannet, aga mehega oli pisut teine lugu, sest mees pole daami arvates üldse päris inimene. Õige inimene on ainult naine ja seegi seda alles siis, kui ta on neitsilikult juba üle neljakümne. Päälegi, daam tõmbas enne aitamist endale kitsenahast kindad kätte ja nendegagi ta puutus mitte väljaspool inimkonda seisva olendi liha ja luid, vaid ainuüksi murdunud puujalga, mille ots rebestas tema õrnu riideid paarist paigast, nii et valge hakkas välkuma.

Viimaks ometi saadi mees koorma otsa ja daam seisis kui naelutatud tema juures, pärides, kuidas ta tunneb end nii kõrgel, ja lohutades, et ärgu ta tühja kartku, sest küllap juba tema valvab, et puujalgne ei saa koorma otsast maha kukkuda. Ta lubas kogu tee mehel tema murdunud puujalast kõvasti kinni hoida, nii et Mikul ei pidanud muud muret olema, kui lasku aga oma suguruun kõndima. Sedasama soovis ka kordnik, et ometi ükskord vabaneks tee ja tema oma ametikohuste täitmisest.

Nõnda siis asus Miku ruunakese sedelgat kohendama, range kergitama ja lakka nende alt välja võtma. Alles pärast seda ta haaras ohjad ja nõotas. Kui see ei aidanud, songutas ta meeletuletuseks, et aeg on minema hakata. Nüüd ruun viskas pää aisa otsa, nii et silmavalged välkusid, ja küllap ta vist nägi, et keegi võõras istub koorma otsas, sest ta ei teinud minemisega enam katsetki, vaid kippus aina taganema.

„Hobune on mõttes jälle oma otsad vahetanud,“ ütles puujalgne, „temale peaks veel suhkrut andma, sest suhkur pöörab otsad ümber.“

„Aga kas ei saaks teda tagurpidi ette rakendada?“ küsis daam.

„Sellest peaks voorimehega rääkima,“ arvas puujalgne ja daam läkski oma targa nõuga Miku juure. Kuid see arvas, et kergem on ruunale suhkrut süüta kui teda tagurpidi aiste vahele panna, ja sellepärast daam avaski oma käsikoti ja andis Mikule ruuna tarvis tüki-kese suhkrut. Et see ei aidanud, siis anti veel teine, kolmas, neljas ja mõni teab mitmes suhkrutükk ning iga tüki järele songutati teda uuesti ohjadest, lükati ühisel jõul vankrit ja nõutati. Aga miski ei aidanud: ruun vahtis ainult tagasi ja välgutas silmi, nagu oleks ta täis tulist viha, et puujalgne istub koorma otsas.

See sääl ei teinud sellest väljagi ja nähes, et asi venib pikale, võttis taskust noa, valis koormast sündsa ümariku halu ja hakkas midagi meisterdama, et mitte asjata aega raisata, sest olevat ju silmapilk, kus kõik peavad toimima kokkuhoiu tähe all. Kui daam temalt küsis, mis ta teeb, vastas ta, et vestab endale uut puujalga ja lisas, et teeb niisukese, mida võib alla keerda. See vastus meeldis daamile väga ja ta kahetses, et temal polnud mingit näputööd kaasas, mida oleks võinud siinsamas ühes selle mõistliku mehega teha.

Nõnda siis seisis ta jumalamuidu vankri taga mehe juures ja hoidis õrnalt tema murdunud puujalast kinni. Vahetevahel andis ta Mikule suhkrutüki ruuna meelitamiseks, kuni tal lõpuks enam polnudki anda. Ja kuna nüüd enam üldse polnud lootust ruunale jalgu alla saada, sest suhkur oli ju otsas ja uut polnud vaheajal sisseseatud monopoli tõttu kusagilt saada, siis otsustas ka daam koorma otsa ronida jalgu puhkama ja ootama, millega asi laheneb. Aga parajasti just sel silmapilgul, kus daam oli koormale saamas ja pingutas ainult viimast jõudu, hoides puujalgse kuuekraest kinni, kuna kordnik nii-ütelda hää mehe poolest teda alt upitas — sest daamide upitamine ei kuulu kordnike ametikohuste hulka — just sel silmapilgul läks ruunast mööda tuttav mära, kelle magusat haisu ta armastas ja seepärast ta pistis temale karprauhti! järele. Järsu nõksaku tõttu langes daam tagasi ja et ta hoidis puujalgtsel kraest kinni, siis kiskus ta ka selle kaasa. Nad langesid täie hooga alla ja pisut puudus, siis oleksid nad rabanud ka vaese kordniku jalust. See tahtis nüüd uuesti joosta Miku ruunakest peatama, kuid daam ja puujalgne takistasid teda,

üteldes: nemad tunnevad, et nad on üksteist leidnud ja seepärast andestavad nad kõigile kõik. Ainult ühte küsis daam: kas kordnik ei saa neid siinsamas registreerida, et poleks katkise puujalaga palju käimist. Aga ei. seda kordnik ei saanud; tema võis ainult protokolle kirjutada, mitte veel abielusid registreerida. Iseasi, kui daam tahaks oodata, kuni riigikogu võtab sellekohase seaduse vastu, siis küll. Sest tema kuulumist mööda olevat niisuke seadus teoksil, et daamid võivad end registreerida ka kordniku juures, härrad ainult linnaametis, nii et oleksid mõlemad täiesti üheõiguselised.

Kahjuks ei tahtnud daam uut seadust oodata ja nõnda ei saanud kordnik teda aidata. Aga kõigest hoolimata daamist ja puujalgsest sai õnnelik paar. Ainult lapsi neil ei olnud, sest need olid moest ära, nagu beež king. Aga nad muretsesid enestele kaks koera, ühe suure, teise väikese, ja ostsid grammofoni. Seejuures läksid nad esimest korda vastamisi, sest mees arvas, et välisvaluuta pärast võiks osta ainult vana grammofoni, mitte uue, kuna naine kinnitas, et kui mees teeb oma puujala puht-eesti kasest, mitte aga massiivsest mahagonist ega india palissandrist, siis on nemad toonud isamaa altarile küllalt suure ohvri välisvaluuta kokkuhoius.

Ja et mees ning naine on üheõiguselised, siis osteti lõpuks ikkagi uus grammofon, mis oli nii valju häälega, et koerad pistsid teda kuuldes nagu ühest suust hale-dasti uluma, suur suure ja jämeda häälega, väike väikse ja peenega, et oli lust kuulata endal ja ka teistel. Aga kui nad väsisid grammofoni üles keeramisest, siis muretsesid nad endile raadio, sest seda keerdi ainult lahti, mitte üles, ja nõnda võis isegi magades kuulata kas või välismaa muusikat ja oma koerte ulumist õrnaks unelauluks.

Selle puujalgse noorpaari eeskujul loobusid ka kõik teised noorpaarid lastest ja muretsesid nende asemele endile koerad, grammofonid ja raadiod. Sest, ütlesid nad, kisa teevad nad kõik, aga grammofoni ja raadiot saab kinni keerda, last ei saa. Päälegi, laps võib surra, aga grammofon ei sure. Ent milleks muretseda asja, mis võib surra. Samuti — grammofoni ja raadio võib edasi müüa, last ei taha keegi, paku või jumalamuidu. Mõistate? Isegi varastatud grammofoni saab müüa, aga oma enda last pole kuhugi panna. Kergem on kontidele ja kalsudele kohta leida kui elavale inimlapsel, sest tema vajab välisvaluutat suhkruks ja soolaks. Aga koer elab ilma suhkruga ja soolata. Grammofon ja raadio ka.

A. H. T.

M. Nurk

Rahvaste ristteel

PÄRAST terve öö kestnud kihutamist läbi pimeduse hakkab lõpuks raugema lärmitsemine ja uste pildumine naaberkupeedes. Daugavpils neelab enesesse suurema osa reisijaid. Ainult paaril üksikul näib olevat tarvidust üldisele evakueerimistendentsile vastu panna. Kindluse piirkonda jõudes aeglustab rong käiku, võtab millegipärast teelt päale abi vedurijuhile ja peatub ettevaatlikult edasi roomates lõpuks üksildase jaama ees. Platvormi kohal suurte tähtedega „Grīva“.

Varajasel hommikutunnil on ümbrus täieliselt välja surnud. Rong kaob ragistades uttu ja varsti pole punasemütsiga korrapidajaist enam jälge. Pooleni remondeerimisel olevast jaamahooneist haigutab vastu tühjus. Läheduses ei ühtainustki inimhinge.

Valin mitmest võimalikust teest kõige käidavamana. Näibki olevat õnne ja vähe aja pärast, alles kui rööbaste piirkonnast olen välja jõudnud ja teinud pöörde, kohtan kaht talunaist, kes selles hauavaikususes hoiavad umbes kümnepäist karja.

Läti keelse küsimise päale kõlab ühest suust „He знаям“.

Lõpuks teeme siiski selgeks, et tee, mil seisán, on õige. Tuleb ainult edasi minna.

Mäkke ronides, mööda varemeist, mille tulipunased, pehmed telliskiviseinad on jõudnud sarnastuda idamaistele väljakaevamistele, jätan vasakut kätt Kalkuni mõisa ja hakkkan otsima rada, mis suurelt teelt kõrvale viib. Valin esimese, lootes niiviisi kõige kiiremini läheneda vähemalt ühelegi neist lõpmatuist elamuist, mis kaugusest paistavad tillukeste hütikestena. Peatun keset välja. Ükski hää ei inimolend ei julge segada kõikvõimsat rahu, mis siin aset on võtnud...

Siiski üks liikuv punkt. Nähtavasti mingi asunik, kes enne päevatõusu algust armastab rahus vaadelda oma maalapikest ja seda, mida aasta on annud. Inimpää liigub viljapõldude vahel edasi, káánab ümber ja kaob lõpuks tähelepanematult.

Hommikune niiskus tungib kontidesse.

Kraavikallast mööda sammudes üle salapärase okasraatide, läbi kasteküllase heina, jõuan käegakatsutavasse lähedusse esimesele asulale. Kahtlust ei ole: siin ta on. Needsamad mesipuud, mida olen näinud aastate eest varemalt. Tartu taru tüüp annab ára omaniku ka siis, kui punaseks värvitud aknad tahaksid kõnelda teist. Siin peab olema eestlasi.

Korraga elustub vaikus. Kusagilt redust tormab välja kaks maruvihast koera, rünnates ootamata tulejat otse eeskujulise strateegiaga. Lahtisest lugist, mis viib toapäälsesse lakka, vilksatab kellegi jalg, kuulub inimhääle sosinat. Ja mõne minuti järele seisavad vastamisi kaks eestlast, uurides üksteist tähelepaneliku pilguga, kuni emakeelne „tere“ ühe hetkega seletab kõik... —

— Jah, nii ta on, see asunikuelu siin Lätimaa serval, jätkab päikesest ja tuulest pruuniks põlenud maa-meese, kánnust eemalekantud kild, pärast seda kui ta on näidanud oma maalapikese piire ja selle, mis sääll kasvamas. Mida siin pole tulnud läbi elada, enne kui said räästaaluse iseendale ja loomadele... Vähe on olnud aastaid, mida võiks nimetada kordaláinuiks. Kui oled pääsnud põuast, siis tuleb sügisel vihm ja mááandab kõik. Maapind, mis muidu viljakandev, muutub siis ainsaks poriauguks, millele ei saa minna loom ega vanker. Löö käega ja katsu kuidas saad üle talve elada. Loodus ei taha náha töö kordaminekut, sest ta tegutseb ainult katastroofide kaudu, olgu see talvel, kevadel või suvel. Alles tänava juulis sadas meil siin põidrajámedust rahet, mis peksis puruks viljaväljad ja aknaklaasid. Inimesed, kes julgesid välja päästma minna, pekseti siniseks.

Kuid mis kõige halvem, see on maapuudus. Oleks või mõnigi hektaar rohkem. Nüüd kui mõisa jaotusele tuli, loodi Daugavpils külje alla terve rida aiakrunte, mis pidid linna varustama juur- ja puuviljaga. Kõik need

kohakesed, mida náed siin ümbruses. Mõne aasta pärast, kui turg aiasaaduste all áhvardas uppuda, saime asunikuõigused, kuid nüüd käib ühe hektaari harimine ühele hobusele üle jõu, aga kahte ei jõua pidada. Ei usu, et oleksin elanud halvemini kodumaal, kui ma kümne aasta eest oleksin likvideerinud oma varanduse ja tagasi pöördunud Eestisse. Nüüd on see juba hilja. Võib-olla poleks ka selle maanurga iseloom täieline, kui siin puuduks paar eestlast.

Viimased sõnad tabavad märki. Koht on tõepoolest punkt, kus kokku puutub ligemale kümme-kond rahvusi. Venelased (vanausulised ja mitte-vanausulised), poolakad, juudid, látlased, leedulased, letgallased ühes oma murdeliste alajaotustega — kõik nad on paisatud segamini, nagu mingisugune elav rahvasteliit, náide sellest, et mitmesse rahvusesse kuuluvad inimesed üksteise kõrvale võivad elada. Tagajärjed? Neid peab ise nágema. Aitab sellest, kui ütlen, et ma asjata párisin kahe rahvuse järele, kelle lábisaamine omavahel oleks enam-vähem normaalne. Igááhel neist on põhjust teist kartma, teda vihata, igááks püüab eralduda või teisest üle jõuda majanduslikult, sotsiaalselt ja poliitiliselt. Kõige teravam, váideti mulle, olevat aga venelaste ja poolakate vahekorid, võib-olla isegi teravam kui poolakate ja leedulaste oma.

Sellesse áärprovintsi, mis Láti keskvalitsusele seab rea erilisi úlesandeid, on Láti riik pärast vabadussõja lõppu saatnud suuremal hulgal oma rahvusest asunikke ja ühe perekonna eestlasi. Need váhesed vallad siin on saanud harukordse tähelepanu osaliseks naabrusriikide poolt ja kultuuriline ning poliitiline propaganda panakse úldises võistluses áisi ajama, mida eriti soodustab asjaolu, et valitsus aineliste ressursside puudusel on sunnitud mitmes rahvusest laste jaoks korraldama kooli úhistes ruumides. Iga riik püüab hiilgada hoolitsemisega oma suguvendade eest ja tuleb tihti ette juhtumeid, kus konsulaaresindajaidki sunnitakse esinema kõnedega koolipidudel ja -aktustel. —

Daugavpils ümbrus on sõja ajal tublisti kannatanud. Kõige rohkem aga vabadussõja páivil, kus siin poolakate ja enamlaste ning leedulaste ja enamlaste vahel ágedaid lahinguid löödi. Osa ahervaremeist ei suuda vististi toibuda nii pea. Mõisa ise, mis kuulus omal ajal laiemalt tuntud Oettingenide suguvõsale, on oma hoonetest suutnud enamiku päästa, kuid nüüd seisavad nad nagu elumõtte kaotanud raugad keset tõusvat noorsugu. Legendik, niikaugele kui pilk küüñib, on lihtsetele puukastidele sarnlevate hoonekestega üle külvatud. Lihtsed, váhenõudlikud, osalt vaevalt katuse alla viidud, kuid igááks ümbristetud vähemalt 4—5 lillepeenraga. Ilma lilledeta ei suuda kõige lihtsemgi asunik siin enesele elu ette kujutada.

Páike on kerkinud juba kõrgesse páákohale, kuid imelik: stepi-vaikus, mida kohtad esimesel hetkel, on su saatjaks kogu aeg. Harva silmad ááretul väljal mõnd inimhinge, kes úkskõikselt hobuse taga vagu ajab. Lindki ei tee háált.

Legendiku ááretus matab ja kustutab enesesse kõik: hááled, soovid ja tahtmise. —

Huvi kodumaa vastu ei vaibu vististi ka kõige kaugemas maailma nurgas. Kuid siinsamas võib náha, mis tähendab emakeelse kooli puudumine. Noorem põlv teab Eestit, austab seda, on sellest maast kuulnud nii palju háád, et ta oma ettekujutuses teda tahtmatult vastu seab kõige lähema ümbruse raskele realiteedile, kuid sisemiselt on sellega táiesti úhte kasvanud, elab ja tunneb end osana oma uuest kodumaast. Võõras keel hakkab pikka-mööda välja tõrjuma emakeelt ja kánnust kaugele kukkunud kábi on túvele kadunud.

Kui paljusid Eesti perekondi ei oota sáärane saatust — meie lähemate naabrite juures kui ka kaugemal väljaspool.

Demokraatia karidel

Artikkel on temas esinevate teravuste tõttu tunduvalt lühendatud. Toim.

KOHTU- ja Siseministeriumis on registreeritud ajaleht või ajakiri *Kuningriiklane*. See oleks rojalistide, s. o. kuningat pooldavate häälekandja (*roi* täh. prantsuse k. kuningat). Lehe taga seisvat end. politseikomissar R. ja üks ajakirjanik, kirjutavad lühidalt *Postimees* ja *Rahva Sõna*. Esimene lisab juure halvaks panevalt, et vastutavaks toimetajaks olevat keegi hiljuti keskkooli lõpetanud noormees. *Rahva Sõna* nimetab neid „kaheks kuningriiklikuks naljavennaks“ ning tähendab veel, et see on *Vabadussõjalaste Liidu* viimase aja sammude tulemus.

Kas on siin tegemist kahe kuningriikliku naljavennaga — nüüdsel vabariikide ajajärgul? Kardame, et ei ole. Oluline ei ole see, kes esimesena avalikult tõstis kuningaküsimuse ja näitas oma meelsust. Kindel on vaid see, et nende tundmatute või vähetuntud isikute seljataga seisab suur protsent parempoolseid rahulolematuid, neid, kellele praegune üldine olukord on toonud kibeda pettumuse ja tüdimuse *demokraatia* vastu. Seda paistavad need uue lehe algatajad teadvat küllaltki hästi. Ei ole liialdus kui väita, et kui algajail õnnestub kaasa tõmmata arukaid abilisi, siis võib nende algatus (skandaal!) seaduslikus korras kujuneda jõuks, mida paljud tahes-tahtmata alahinnata ei saa. Just majandusliku kriisi ja üldise ummiku abil võiaksegi saavutada seda, mis praegu näib uskumatuna ja lubamatuna. Igaühes on aeg soodus — ka kuningriiklaste tekkimiseks meil.

Me ei tunne noid *Kuningriiklaste* asutajaid ja meil ei ole nendega midagi ühist, kuid arvame, et see on eksitus, kui neid mehi kohe rutatakse nimetama naljavennadeks. —

On palju nähteid, mis iseloomustavad meie tegelasi kui ebaestlasi. Ikka esmalise väärtusega on neile kihuhuvi, aga mitte eestlus. Kuhu jõuame sel teel? Rahvas on surmani tüdinenud erakondade omavahelisest võitlusest.

Me oleme jõudmas sinna, kus peame tunnistama, et meie erakondadelegi on tulemas kuldsete mineviku-päevade kõrval kitsad ajad. Ja seda ärateenitult. Sest erakonnad oma alaliselt ühtede ja samade koosseisudega ja tegelastega (kes enese on tühjaks rääkinud või enese ära väsitanud lihtse istumisega) on annud oma tegevusele vaesusetunnistuse. Ühes seega — demokraatialle, tõugates selle karidele. Üteldakse, et kerge on teha etteheiteid, näidata teid, kuidas saaksid erakonnadki teisiti toimida kujunenud oludes. Neid teid on näidatud ja nähtavasti ühel päeval tulevadki inimesed, kes talitavad teisiti. Kes teab, kes need on, võib olla, et nad on vabadussõjalased, võib olla, et kuningriiklased, võib olla, et neil veel polegi nime. Võib tõesti olla, et polegi kaugel see aeg, mil, kui erakonnad ei võta revideerimisele oma seisukohti, võib juhtuda, et nad lendavad puruks oma sõidul vastu karide seina, mille nad ise on loonud. See ei ole sugugi võimatu.

Mitmel pool nähakse seisukorrast väljapääsu võimalust kiires korras põhiseaduse muutmise tarvilikkuses. Kriisi aegadel ongi kiire abi tarviline. Haigust ei arstita ju alati — ega võigi seda teha igakord — ootamisega ja üksnes usuga patsiendi organismi vastupidavusse. Seepärast ei ole meie arvates õige näit. hra V. Nõgese seisukoht, kes *Postimehes* soovib ära oodata, kuni eriteadlased saavad läbi arutada põhiseaduse muutmise kavandi. Me ei eita eriteadlaste tähtsust, otse selle vastu, pooldame neid igati, kuid kindel on see, et kiire seisukoha-võtmine ükskõik millises küsimuses ei olegi alati nii kahjulik, kui just pikk kaalumise ja täheviilimine. Eriti antud juhtumil ei või ehk oodata.

Meil on praegu maksmas omapärane riigivanema-instituut. Ehk polegi see tõeliselt nii paha ja ehk otsime asjatult abi võõrastelt mustritelt? Kas ei seisa kogu küsimus vaid selles, milline võim peab olema riigivanemal ja valitsusel? Säilitatagu riigivanema nimi.

Mis kindlasti nõuab revideerimisele-võttu, see on meie erakondade küsimus. Tuleb loobuda halbade eeskujudest, mis meile on külge pookinud erakonnad kõigi oma kihihuvidega. Kui oleme laenanud oma esivanemalt vanema nime, siis katsume leida samade esivanemate juurest veel mõndagi muud, mis ei ole käesolevalgi ajastul võimatu ja vastuvõtmatu. Ei ole tarvis kaotada riigikogu, vaid muuta selle koosseisu ja statuuti. Oleme väikerahvas, kuid meie parlamendi koosseis (proportsionaalselt rahva arvule võttes) on suuremgi kui mõnel vanal vägeval riigil. Siin tuleb muudatusti ette võtta. Meil üteldakse olevat demokraatlik vabariik, rahvavalitsuslik riik. Nii räägivad nagu ühest suust meie erakondade häälekandjad. Kuid ometi teame, et meid ei valitse rahvas. Ei ole õieti kunagi ükski parlament rahva tõsist tahtet väljendanud ega rahvast esindanud, välja arvatud vahest muistses Greekas või teisel — rahvakogumistel. Ei ole ta õieti kuskil rahulolu äranud, ta on vaid teatavate ajajärgude nähe, rahvameeleolude vaigistaja. Nagu kõik muutub ja areneb, nii nõuab vahetamist millegi muuga teatavate aegade järele ka rahva valitsemisviisi. Strindberg ütleb: *Selline rikstag, nagu praegune, teadlasteta, selline kohus, nagu praegu, psühholoogita, riigiteater esimese järgu esteedita, ja keskel ülikool teoloogia kolleegiumiga, teisiti väljendades, soolapuhujatega ja india arstidega — milline seltskond! Vaat kuhu on viinud meid a. a. 1792 ja 1848 demokraatia*. Kas see osaliseltki ei ole õige ka käesoleva ajastu kohta?

Me ei valitse mitte iseendid, vaid meid valitsevad erakonnad oma äranägemise järele oma ainelistele kihihuvide seisukohalt väljudes. Ühe kuninga asemel valitseb meil terve leegion väikseid kuningakesi, kes kõik tahavad elada ja hädas aeg-ajalt meile ka midagi lubada — vahel näib, et palukesi oma lauast, kusjuures nende palukeste eest peame sageli maksuma kallist raha. Ja selles seisabki kogu meie õnnetus, et erakondade saagihimul enam piire ei ole. Ühed ja samad kuningad näikse otse patendi võtnud olevat oma toolile. Puudub veel vaid tooli pärandamiseõigus lastelastele. Mis ime, et niisugused inimesed enam ei tea midagi uut ütelda, kui et nende erakond on üle kõige. Ainult säärase korra juures on mõeldav alatine kisklemine teineteisega, vastase väärtuste mahasalgamine või mahavaikimine, eneseüllestamine ja „poliitika“ tegemine, see on — tarbekorral vastastega kauplemine kasude ja kohtade jaotamise pärast. Asjata ei ütelda, et maal karjapoisidki juba tegevat poliitikat. Enam kui kümne aasta jooksul ei ole me erakondade omavahelise kauplemispoliitika tagajärjena saanud oma seadusi, küll aga muutmiste seaduste muutmiste seadusi, milliste rägastikus on vilunud advokaadidki kimbus. Aga isandail ei ole aega, nad peavad tegema poliitikat. Õigus on vabadussõjalastel meele tuletada erakondadele nende õiget ülesannet ning ühtlasi nõuda, et meenutatakse ka neid lubadusi, mis on antud vabadussõjalastele. Õigus on Liidul kaevata, et vabadussõja võidud antakse käest lahinguta sel põhjusel, et maareformi loojad — riigikogu liikmed — ei ole aja kõrgusel seisnud ega mõistnud ette näha kõige olulisemat. Sama maareformi loojad aga istuvad edasi oma toolil seadusteandjana praegu ja kindlasti tulevikuski.

Kas erakonna-mehed on rahva poolt valitud? Tuhatkorda ei. Nad ise on valinud end, sest nad ei ole rahvale võimalust annud valida neid, keda rahvas võib-olla tahaks valida. Esitatakse ju valimiste ajal kodanikele nimekirjad nimedega, keda tohib valida.

K. S.

Henr. Visnapuu

Arvustuse usaldatavusest

JÄLGIDES juhuslikku arvustust ajalehtedes ja ka enampõhjustatud kirjutusi ajakirjades tuleb võtta tõeks, et praeguse arvustusliku seisundi juures arvustus ei anna usaldatavat pilti kirjanduslikust loomingu- ja arvustusliku pildi viriluse sõltub mitmekesisest asjaoludest, kuid tähtsaimad neist oleks, kõigepealt, ajalehtede arvustuste juhuslikkus, siis uue kirjandusliku generatsiooni platsipuhastamise ning enesemaksmapanemise ning eneseõigustamise võitlus.

Esimene puhtruumiline nähe, et ajalehtede arvustused on juhuslikud ning juhuslike arvustajate kirjutatud, tuleb sellest, et ajalehe päevast-päeva rühkivas reportaažis omistatakse üldse vähe tähelepanu kultuuriküsimustele. Ajalehtede toimetuste koosseisu ei kuulu enam inimesi, kelle eriuksandeks oleks hoolitsemine kultuurnähtuste käsitlemisest ajalehes ja nende käsituste kontrollimine. Nõnda satuvad ajalehtede arvustused neilt, kes on lähemal ja nobedamad kirjutama, ja kelle kirjutamisnobedusel on ilmne tendents mõjuda ennakultkindlaksmääratud suunas.

Kuigi me ei arvesta sihilikkusega, siis juba juhuslikkus üksi võib anda väga vasturääkivaid tagajärgi. Oletame, näiteks, et arvustaja A kirjutab kirjaniku A kohta arvustuslikult pideva ülevaate. Selles ülevaates püüdes olla õiglane, arvustaja A hindab kirjaniku A teost rahuldavaks. Sellesama kõrval kirjutab arvustaja B kirjaniku B kohta tugevasti ülistava sõbramehe arvustuse. Milline saab nüüd lugeja ettekujutus kahe kirjaniku tööst? Lugeja ettekujutus jääb teadvus, et A on niisama, aga vaata B on väärtus, mida peab lugema. Aga ometi võib olla, et A teos on olulise väärtusega kirjanduslik teos, kuna B teos, kui ei ole praht, siis ainult arvestamatu saavutus.

Säärase juhuslikkusega maadleb praegu meie arvustus nii ajalehtedes kui ka kuukirjades. Kuukirjades, kus toimetajaiks on kirjanduslikult haritud isikud, on see lubamatu nähe, mille parandamist tuleb nõuda, ajalehtedes aga, kui ajalehed hääks arvavad tutvustada lugejaid vaimuelunähetega ning anda hinnanguid teiste kohta, tuleks kultuuriküsimustesse puutuvate artiklite ja ka reportaaži mahutamise otsustamine anda kultuuriliselt vastutavate toimetajate kompetentsi.

Enne Eesti iseseisvust toimisid ajalehtede juures nõndanimetatud joonealusetoimetajad. Nüüd on see „instituit“ ära kaotatud kui tarbetu. Juhuslikkus on saanud valitsevaks, aga juhuslikkusega koos on tulnud lugeja usaldamatus ajalehe arvustusele, et sagedasti ei seisa arvustuse all isegi nimetähete, mille järele võiks lugeja orienteeruda.

Väga sagedasti teevad ajalehe lühiarvustused kirjanduskultuurile ainult karuteeneid. Selle eest tuleks hoiduda. Paremini juba üldse ei mingit arvustust! Olgu ainult reportaaž kunstiküsimuses, aga seegi olgu kontrollitud, muidu laiutab sääligi rumaluse ja sihilikkuse eesliik, nagu see paraku on tulnud ilmsiks nüüdisajal. Kas poleks mitte praktilisem, kui eesti ajalehed soome ja teiste ajalehtede eeskujul annaksid näiteks pühapäeval või esmaspäeval koondatud kirjandusliku lisa, millesse mahutatakse nädala jooksul kogunenud artiklid ning muu kirjanduslik materjal. See lisa oleks ülevaatlikum ning selle kontroll juhuslikkuse mõttes oleks kergem.

Tahaksime olla optimistlikumad ja loota, et eesti ajalehed oma veerge edaspidi avavad väärtuslikumale kultuuritööle. Ajaleht peab pakkuma päälle informatsiooni ja parteitülide ometigi ka kultuuriliselt paikapidavat. Ajaleht peab ka kultuurielus midagi tähendama.

Teiseks ajaliseks arvustuse tunnuseks on noorema kirjandusliku generatsiooni ja nende kaaslase-arvustajate rünnak vanema generatsiooni loomingu- ja selle rünnaku tagajärjeks on see, et arvustus ei anna usaldatavat pilti nüüdisaja, õigemini tänapäeva kirjandusest.

Võitluses ei saa olla õiglust. Noorem generatsioon tahab avastada oma kohta kirjanduses (see on täiesti loomulik nähe) ja ründab seepärast eelmist põlve, eriti neid, kes pole veel lakanud loomast ja kellest võib näha võistlejat rünnul. Säärases olukorras ei saa ründaja poole arvustajalt nõuda erapoolikust ega täit arusaamist rünnatavate kirjanike teostest. Säärases olukorras arvustus on võitlus, päätelung ja on juba alateaduslikult ettekirjutatud sihiga.

See on loomulik asjaolu seiskord, siin pole tarvis teha mingit etteheidet kellelegi. Ainult arvustuse lugemise juures peab sest olema teadlik. Peab olema teadlik, et rünnaku arvustus kannab *eo ipso* eneses võõraid elemente ja see tuleb maha arvata.

Säärast arvustust ei saa võtta täie usaldusega, sest see ei anna usaldatavat pilti arvustatavast teosest ega isikust.

Kui nüüd ründava arvustusega on asjalood nõnda, kuidas mõjub see rünnatava poole arvustuse usaldatavusele? Kahtlemata mitte soodustavalt.

Kuigi me võtame arvesse, et eelmine kirjanduslik generatsioon kirjanduslikult on asetunud juba kohale, et sellesse generatsiooni kuuluvail kirjanikel on oma teatav nimi ja asend kirjanduses, et neil pole enam tarvis eneseõigustust kirjanikuna — siiski võib alatine rünnak ning „väärtuste ümberhindamine“ päätelungiva generatsiooni poolt (õigemini organiseeritud tunnustamatute poolt) tekitada vastulööki ning äratada võitlustahet, mis kahjustab arvustuse usaldatavuse astet. Siin on küll piduriks väljakujunenud kirjaniku kirjanduslik nimi ja kirjanduslik mark, ütleme koguni firma, mille kvaliteedi alandamine on kahjulik kirjanikule enesele, kui kirjanik madaldaks võitluses oma arvustuse usaldatavuse astme. Päätelungiv pool on ses suhtes vaba, see on kui algaja, kes loob alles firma märki.

Nõnda näeme, et kirjandusliku arvustuse usaldatavuse aste sõltub väga mitmest asjaolust, mida peab lugeja silmas pidama, et mitte langeda usalduse ohvriks.

Tänapäeva arvustuse üheks nõrkuseks on veel see asjaolu, et mõned tuntud arvustajad vanemast põlvest on lakanud kirjutamast arvustusi, näit. Tuglas jt. Nõnda on arvustus jäänud päätelungiva kirjandusliku sugupõlve kätte, kes on end organiseerinud rühmaks ning kes on end pesitanud ajalehtede hõlma alla. On väga arusaadav, et päätelungi õigustuseks võetakse mõni loosung. Loosung ei muuda seisukorda. Loosung võib olla „Elule lähemale!“ või „Magage öösel!“ Mõlemad loosungid on kirjandusteaduslikult ja ideelt üheväärtuslikud, sest nad ei ütle mitte midagi konkreetset. Tähtis on eneseõigustamine kirjanduses kõigi oma voo- ja pahedega. Lause päälekäimine ei ole ilus, selleks on vaja silti, mille nimel tegutsetakse. Ja see kõik on inimlik ja inimlikult arusaadav ja läbiproovitud. Näpuga taevasse tõugata pole seepärast kellelgi põhjust, veel vähem põhjust on sellepärast rahutuks muutuda. Aeg arutab asjad. Kui eneseõigustus on tunnustatud teiste poolt, siis võivad loosungid pärapõrgusse sõita, neid pole enam vaja.

Arvustuse lugejal aga vaja ka sellest olla teadlik, sest hanekspüüdmine on kirjanduses sama, mis mujalgi. Arvustuse lugeja peab sedagi teadma ja sellegagi arvestama, et päätelungiva poole sugereeriv jõud on alati suurem, sest nii imelik kui see on, päätelungija tungib päälle eneseõigustuse autosugestiooni mõjul ja see autosugestioon on ründajal alati suurem rünnatava omast.

Ka tänapäeva eneseõigustaval noorusel, ja ka nendel vanadel, kes veel eneseõigustust kirjanikuna vajavad, on loomulikult tugev autosugestioon. See kõik on inimlik ja peab nõnda olema. Kui eneseõigustust taotleb rühm või üksik isik seda ei tea, kui ta pühas süütuses ja oma teada õilsas rüütlimisuses asub hämarate loosungite nimel ümber hindama kogu endist maailma, siis

Skulptor August Weizenbergi esimesi noorusmälestusi

JÕKSI MÕIS JA VESKI

Järg

PIKA ja kitsa ilusa Jõksi järve ühel pool asetseb Jõksi mõis, Kooraste paruni omandus, ning teisel pool Erastverele kuuluv n. n. Järve-küla. Selle küla lähedal on ka Ritsiku kõrts ja Nahaküla. Olles seega asunud lähemale emale, umbes kahe versta kaugusele, võisin nüüd ka õhtuti mõnikord käia vaatamas mammit ja Manni. Tol korral möllas ümbruses äge halli-haigus ja mu ema kannatas kaua selle käes. Siis mu väiksel õel, Maril, olid kurvad päevad (Juuli elas Pindi-tädi juures), kuni ema paranes — umbes nelja kuu järele.

Pidin Jõksis vastu võtma möldri-ameti. Kui Karste-mõisas ametalalisest tööst ja õppimisest ei olnud suurt asja, siis ka Jõksis esiotsa polnud sellest juttugi. Mulle möldri-amet meeldis päris hästi. Valitseda loodusejõudu, avada ja sulgeda veevoolu — see meeldis. Õppisin seejuures ka möldri-oskust: kivipoole ülestõstmist, selle teravaks raiumist, jahvatamist, mativõtmist jne.

Jõksi veski oli vilets, veesadam väike, nii et ainult kevadel ja sügisel võis töötada paremini, suvel aga vähe, talvel veel vähem: talvel külmasid vesirattad ja neid lahti raiuda oli vaev.

Teised õpipoisid, Jaan ja Aadam, töötasid enamasti tiseritööl, aga need tegid vahel maatööd, sest Jõksi veskil oli ka maad. Ka minul tuli vahel käia maa-tööl: saha taga jne.

Hektoril emand oli sel korral käima pääl. Ja ühel suveööl äratas mind meister: ma pidavat rakendama hobuse ja sõitma Saamuli Anu järele, kes säääl kandis oli ainukeseks ämmaemandaks. Sõitsin esiti Jõgaharale, ja leidmata siit Saamuli Anu, sõitsin edasi Erastverre. Hektoril emanda tervis aga halvenes. Toodi siis Võrust tohter, kuid asjata: kolmandal päeval Hektoril emand suri lapsevoodisse.

Nüüd jäid Anete ja teised lapsed vaesteklasteks, mis ka mind väga kurvastas.

Agas kõik elab, sureb ning langeb unustuse hõlma. Anete ja ta vähemad vennad ning õde harjusid eiamagi emata.

Sel korral olid Jannseni *Pärnu Postimees* ja pärast *Eesti Postimees* kaunis loetavad eesti lehed. Säält lugesime a. 1856, et Tartus tahetavat pidada sügisel näitus, kuhu võib saata põllutöö- ja käsitöötooteid. See pani ka mind järele mõtlema, et kas ei võiks midagi teha, mis vääraks ka saata näitusele.

Kuid aega oli vähe, umbes kuu, ja kuna vabadustki oli mul vähe, siis arvasin teha näitusele kõige väiksema asjakese. See oli nõelatoos. Ometi ei saanud ma ka seda õigeks ajaks valmis. Kuulsin, et ka meister sõidab näitusele. Võtsin siis südame rindu, et meistriale avaldada oma mõte ning näidata tööd. Meister vaatles nõelatoosi

ega pahandanudki. Lubas päälegi töö lõpetamiseks kaks päeva vaba aega.

Tartusse sõites, meister pistiski tasku mu nõelatoosi ja viis näitusele. Tartust tagasi tulnud, andis ta mulle kaks rubla — mille eest nõelatoos oli müüdnud. See raha mind ei rõõmustanud, sest nähtud töö ja vaeva eest oli seda vähe. Meister seletas, et kojusõidu eel käinud läbi näitusele. Nõelatoosi vaadeldud kolm härrat. Üks lausunud: „Kahju, et juures pole hinda“. Meister siis ütelnud, et kaks rubla, sest arvanud, et sellist väikest asja näitusele ei saa enam tagasi, ja ütelnud siis hinnana väikse summa.

Nõelatoos oli raamatu laadi, umbes viis tolli pikk, kolm tolli lai ning pool tolli paks, mitmevärvilisest puust kunstlikult kokku liimitud (mosaiik) ja kolmest kohast avatav.

Paari nädala pärast loen lehest, et „August Weizenbergile 5 rubla auhinnaks kunstika nõelatoosi eest“. Siis oli õnn suur! Viis rubla, mäherdune summa mulle seni polnud veel saanud sõrmede vahele, ja au päälegi. Mu nimi seisis trükitult ajalehes...

See oli suurim õnnetundmus mu elus. Peaaegu kogu öö polnud un ja rõõmu pärast. Ka Erastvere saksad näisid rõõmutsevat, et üks nende alamaist sai auhinna Tartu näitusel, sest parun v. Ungern-Sternberg lasi mind kutsuda enese juure ja ise andis mulle kätte auraha ning kiitusetähe näituse toimkonna poolt.

See oli esimene kord, mil õnnestati mind auga tohtida ilmuda sakte ette ja nendega kõnelda.

Õnn teeb edevaks ja uhkeks, ja kui ta mind ka otse edevaks ei teinud, siis ta äratas mus suuremat edasipüüdu ning hoolet tulevikku eest. Nõelatoosiga algas mu püüd, mis mind hiljem sundis mu pärastisele elukutsele, kuigi kaasinimesed ei pidanud mind selle ala kohaseks ega vääriliseks.

Aastal 1857 oli Hektoril tähtis töö täita: Urvaste kirikupildi raamid. Urvaste mõisaomanik, kiriku paroon v. Sammsõn tellis need 200 rubla eest. Töö pidi valmima suve kestel, mil mõisa rehealune oli tühi, sest et Hektoril polnud seks suuruselt vajavat ruumi. Olin aga säärase suure töö jaoks nõrk, sest olin kurnatud halli-tõvest. Juba märtsis haigestusin ning tervenesis alles kesksuvel, kuid haiguse jättes järele tagajärgi.

Nii pidin maha panema töö, kui haigus tuli pääle (raputama ja puistama). Kuid ma püüdsin panna vastu tõvele ja püüdsin teha tööd ka siis, kui ta mind raputas. Ja mida kindlam olin eneses, seda vähemaks jäi haigus. Arstimiseks tarvitasin hiniini, mis aitas küll alguses. Siis otsisin abi ränkade külmavärinate vastu kuumas praagas, saunas — ja viimati järve külmas vees. See oli mu viimne rohi — ja säältpääle ta mind ei vaevanud. Aga

kirjanduse ja kirjandusarvustuste lugeja peab olema tõsisele lähemal ja seda teadma. Hiljem muidugi saavad seda teada asjaosalised ise ka. Mõni paraku küll mitte, see on juba sedasorti püha süütus ja sünnimisest saadik küürus.

Teatavas mõttes vähemal ja suuremal määral valitsevad arvustuses alati võõrad tendentsid, mis kahjustavad arvustuse usaldatavuse astet, sest alati on ringkond kirjanikke, kes vajavad platsi ja eneseõigustust kirjanikuna. See nähtus ei saa domineerivaks alati, vaid jookseb paralleelselt teiste nähtustega. Aegajalt aga moodustuvad ühingu- ja grupid, ning siis tulevad sümptoomid selgesti avalikuks, nagu nüüd *Orbiidi* ja *Põhjakaare* rühmituste ning teiste kõrvalkäijate rünnaku päevil. Säärasel teraval ajal ei või nõuda arvustuselt objektiivsust. Säärane nõue näitaks tõesti asja tuumast ja tõsielust kaugelseisimist. Isegi mitte ka need arvustajad, kes seisavad rühmitustest kaugemal, ei tooda küllalt usaldatavat arvustust,

sest nad lasevad, eriti kui nad on noored, mõjutada end kaasaegsusest, ka nemadki vajavad tunnustamist ja õigustust kriitikuina, ja seda võivad neile anda esmakätt ikkagi need, kellele nemad annavad tunnustamist. See on vastastikku zireerimine.

Tänapäeva eesti kirjanduslik arvustus, põhjendatud eesti tänapäeva kirjanduslikule elule, ei ole lugeja seisukohalt küllalt usaldusväärne. Seda kõike tõendab ka *Loomingu* arvustusanket läinud aastal, millele vastasid kirjanikud ja kirjanduse arvustajad. Vastused hoolikalt läbilugenuile oli ankeedist selge: säääl kas õiendati oma isiklike arveid arvustajatega või õigustati end. Kirjatar- kus on muidugi suur ja igale eneseõigustusele võib leida teoreetilise lähtekoha. Lähtekohast väljudes õigustati end.

Ka seda peab teadma lugeja.

Henrik Visnapuu

Ferdi Sannamees:

Adm. J. Pitka

Anton Starkopf:

Lavastaja Ed. Türk

Ferdi Sannamees:

Linnapäa A. Uesson

mu sisemine haigus, mida põdesin lapsest saadik, muutus siitpäale kardetavamaks, millest ma aga ei kõnelnud.

Oli suur pildiraam üksikosadena valmis, veeti see Urvaste kiriku juure. Seda sai viis hobusekoormat. Ühte-teist jäi teha kirikus, raami kokkupanemisel. Nii töötasin meistri ja abilise Jaaniga sääl mitu nädalat. Juhtus, et tuli olla ükski töö. Esiti tundus ükski magamine kiriku käärkambris pisut kole, sest altari all pidid puhkama rüütlid, kelle mälestuseks seintele olid paigutatud sildid ja raiutud kivikirstud.

Mu tervis läks halvemaks. Tundsin sagedamini kõhuvalu, tuli ka verd välja. Lähedal juhtus vana naine, kes oskas kõhu muljumist (masseerimist). Lasin mõnikord temal end muljuda, aga ainult siis, kui olin ükski, sest häbenesin teisi, et olen haiglane.

Sügisel, piibli-pühäl, näidati esimest korda rahvale altaripilti, mis kujutas Kristust Ketsemani aias palvetamas ja näis ilus. Ka võõraid õpetajaid oli sel korral siin. Kirikust läksime kõrtsi, kus sõime lõunat. Alles hilja öösel algas reis koju, kuhu jõudsime varahommikuks.

Urvaste härrastele tegime ka muud tööd. Omaniku v. Sammsoni proua aga oli halb inimene, oli jäme ja südamedu oma alamate vastu. Ta võis tundide kaupa teo-inimeste juures seista või istuda ja neid pragada ning vanduda. „Kuule sina, kuradi reo“ jne., oli tal harjumuseks ütelda. Siis tuleb kubjas ja proua meelehääks annab töölisele vitsaga paar korda üle öla. Kuid proua nüüd tülitseb kupjaga, et mis säärane löömine aitab. Ka selle lahkust ja ägedust sain tunda.

Teenisin väheke vahetöödega, kuid sellest ei jatkanud ema ning noorema õe aitamiseks. Ema muretses mulle riidedki kodust, kuna meister ses suhtes lubadust ei tähtnud. Kord kodunt tulles julgesin meistrile lausuda: „Ei tea mis saab, sest emal vist pole enam võimalust mulle muretseda riideid.“

Meister tuli mu juure ja andis hoobi kõrva pihta. Tundsin sellest end teotatuks ja väljajetetuks. Läksin

nuttes veski juure, kus veetsin unetuma öö. Järgmise päeva varahommikul läksin Nahakülla nõu küsima emalt, et mis nüüd saab. Ema muidugi sai kurvaks, ja viimati andis nõu pöörduda tagasi. Tegingi nii. Lonkisin otsekohe veskisse, kus alustasin tööd, nagu juhtunud poleks midagi. Meister ei lausunud sõna, mina samuti mitte. Elu jätkus endisena.

Püüdsin aidata nooremat õde hariduse omandamisel. Põlva kiriku juures asetses tütarlaste kool. Mu õde saadeti sinna, et õpiks sääl lugemist, kirjutamist ja käsitööd. Sinna jäi õde üheks talveks.

Majake, mis pärisime isalt, müüdi. Ema elas nüüd noorema õega Saamuli Jaani juures kodupoole. Suvel anti talle sääl kambrike, talvel elati muidugi koos rehetas, sest korstnaid, nagu see oli meie majakesel, siis sääl talumajadel polnud.

Meie majakese eest sai ema üksteist rubla, sest see viidi teise kohta, päälegi palgid olid vanad.

Läheneb aeg, mil Jõksi-päevad jõuavad lõpule. Jumalaga Jõksi veski, mõis ning ilus järv! Jumalaga Hektori perekond ja Anete! Ei olnud see vist nii nähtud, et Anete minu omaks ja mina tema omaks oleksin saanud. Oleks Anete olnud natuke vastutulelikum minu armastusele, siis ma vist küll ei oleks läinud kunstnikuna ümber hulkuma maailma, vaid oleksin jäänud kodumaale ja oma ametisse. Armastasin teda üle kõige, tema aga mind mitte rohkem kui kõiki teisi. Olin tagasihoidlik oma armastusega ega püüdnud viimasega teda kõita enda külge.

Viis aastat elas Hektori juures ning kuendal aastal, mis pidi olema veel õpilasaastaks, sain koha Erastverre. Hektor oli teinud kauba Erastvere saksitaga. Olin sellega rahul. Nelikümmend rubla oli esimese aasta palgaks. Selle võttis Hektor endale, andes selle eest mulle tööriistad. See aastapalk makseti ette. Parun andis raha mu kätte, mina andsin selle meistrile edasi. Varsti päale seda Anete lahkus Tallinnamaale onu juure, ja ma ei näinud teda enam neiuana.

ERASTVERE

Aastal 1858 algasin tööd Erastvere mõisas. Algas uus elujärk mõisatislerina. Olin vabam kui seni.

Mu esimene töö oli suur tahvel, mida koolihärra tarvitas noorhäradele kriidiga ettekirjutamiseks ja joonistamiseks. Valmistasin võimalikult praktilisima tahvli ja nii, et seda jalal võis säada kõrgemaks ja madalamaks; teda võis asetada püstakile ja vildakile, kuidas vaid sooviti. See äratas kooliõpetaja Tannebergi tähelepanu (hiljem andis ta mulle saksa keele tunde).

Paruniproua oli rahul valmistatud asjadega. Kui olin Erastveres töötanud paar kuud, tuli mul asuda kolme uksega raamatukapi valmistamisele, mis mõisaproua soovis kinkida mehele sünnipäevaks. Aega jäi üle kaks kuud, mis oli lüürike sellise suure töö kohta. Abiks oli siin ka tööline. Viimasel nädalal jäi aega magamiseks vähe, paar tundi igal ööl. Ka siis ei heitnud ma voodisse, vaid puhkasin hõõvli pingil, misjuures panin mütsi hõõvli pääle pää alla. Kõva küljealuse pärast ärkasin paari tunni järele.

Paruni sünnipäeva õhtuks oli kapp valmis. Rõõm oli suur. Töö näis meeldivat sakstele ja parun kinkis mulle kaks rubla, mis oli tol ajal suur raha, sest mõisateenijad said aastas palgaks viis rubla.

Mõisa varemmaid teenijaid oli valitseja Jüri Hammer, kes valvas kõiki mõisa töölisi. Me sobisime. Sagedasti ta jutustas Kanepi õpetajast Rothist ja selle koolist, kus ta oli õppinud. Roth oli väga haruldasi mehi. Tema koolis pääle tolleaegse kooliõpetuse olevat pakutud ka praktilisi harjutusi ning õpetusi, mõnesuguseid kirjatöid, turnimist, sõdimist ning muidu vastastikku-võitlemist, jooksmist, suvisel ajal ka ujumist ning mõnd, mis tugevdab inimese keha ja millest tolle aja koolides polnud aimugi. Mis ta mälestuse eriti armsaks loorib, oli ta

laul ning lauluharjutus. Ta oli esimesi (vahest ka viimne õpetajaist), kes levitas rahvas ka lõbu- ning ilusaid rahvalaule.

Mäletan ta järgmisi laule: *Pidage rõõm, kuna meil elu veel, Jo nurme omma vallale, Meie alustame, velle, seda teed, nii et noorest east minna edasi, Mes me ilman saame, Kui et täna lääne, Taeva poole siin, Sääl om õige liin.*

Hammeri poegadega sain samuti sõbraks. Kuigi nad olid käinud koolis Võrus ja rääkisid saksa keelt (mis tol ajal tähendas palju), olid nad mu vastu õige lahked. Nad õpetasid mulle ka saksa keelt, aga sel polnud tagajärgi ning me jäime eesti keele juure.

Hammeril oli viis last: kaks poega ja kolm tütart. Pojad õppisid isa juures põllumajandust ja omandasid hiljem mõlemad endale mõisad. Tütardest vanim Juuli oli mehel härra Treffneril; teine, Minna, talitas maja ning noorim, Emilie, käis tütarlaste koolis.

Meil noortel Erastveres oli õige lõbus. Suveõhtuil jalutuskäigud, talveõhtuil lõbusad jutud Hammerite pool. Seltsisime enamasti neljakesi: Ludvig ja August Hammer, Eglon (Kanepi kihelkonnakooli õpetaja) ja mina. Kui nad mängisid kaarte, joonistasin neid, sest juba siis oli mul lusti joonistada. Paruni juures teenis vanem naine, Meder, peretalitajana, keda hüüti mamselli. Ta teenis mõisas noorest east pääle ja oli väga kitsi, hoides kokku mõisa vara, kus sai.

Pere söök seetõttu oli üsna halb. Ka minu söök — kuigi söin erilauas — oli mõnikord õige sant. See vist põhjustaski, et mu tervis jälle halvenes. Mul oli usku tohtritesse. Käisingi kord Tartus dr. Holsti juures, kuid asjata. Noorel õpetaja v. Holsti proual oli ka rohtude tundmist. Ta arstis homeopaatiliste vahenditega. Käisin ta juures ja paranesin.

Erni Hiir

Emä

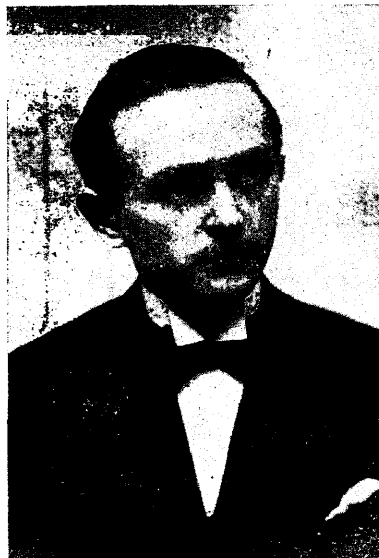
Suurrätik ümber pää,
mis alt veel hilpneb hõbehiuste härma,
ta silmad nagu jää,
kun valuks külmand möödund päeve armud.

Käed rüpen, norgund päi
eit istuskleb kui Maarja murest salvat,
silma näind on päivi häid,
kuid enamikust mälestus on halvat.

On Maarjal olnud poeg
vaid üksik, eit neid mitu kannud ilma.
Kes valu üles loeb,
kui üksikugi surma leinab ilm ju!

Poeg mõni otsind tõtt —
läind enneaegselt hauda tõe pärast,
käest kiskund sõttavõtt
on teise — ei tast kuulnud enam pärast!

Ja kolmas, neljas veel
tööheitlusen on kandman oma risti,
ei peatuda teel
nad tohi — leivaraas neil käest siis kistaks!

ERNI HIIR

Avaldas E. K. L. kirjastusel oma neljanda luuletuskogu „Kodutee“. Eelmised on: „Lemmiklaulud“, „Meeri-Maria-Mari“ ja „Puhtevird“.

„Kodutee“ on autori arenemisjärgu lõputeoseid, sest siit alates on Hiire and juba sedavõrd küps, et kõik rahutud otsisklemised on „eneseleidmise rõõmul“ lõppenud. Suhtumine maailmavaatelistesse küsimustesse on jõudnud sellise süvenemiseni, mis eeldab Hiire loominguharipunkti lähedust. Minevikust on kahtleja ammendanud elutahet ja ta on „hindama õppind nii võite, mille on püstitand visalt armuga küllastet vaev“ ja talle on selgunud, et „luuakse tõelist kodu, painuten inimestahel“, elu, mis tervikuna väikestest muredest koon“.

Ukraina kunstnik Oleksa Nowakiwski

OLEKSA NOWAKIWSKI

LVOVI vana „Jesuiitide linnaosa“ taga, mäe jalal, mil asetseb majesteetlik-ilus ukrainlaste kirik „Svjatyj Jur“, Mickiewicz'i ja Zienniakowska tänava nurgal, on kahekordne telliskivimaja, mida kaunistab stiilne ukraina keraamiline ornament. Ses majas töötas omal ajal tuntud poola kunstnik Jan Styk. Hiljem ostis maja ukraina rahvajuhut metropoliit Šeptycki ning andis selle kasutamiseks ukrainlaste suurimale maalikunstnikule Oleksa Nowakiwskile.

O. N. sünd. 15. märtsil a. 1872 Podoolia kubermangus Tšibuliwka mõisa metsniku pojana. Alghariduse sai Oleksa Turkanowki ühes erainternaadis. Kuueteistkümne aastase poisina sõitis ta Odessasse, et saada esimest õpetust maalikunstis kunstnikult F. F. Klimenkolt. Kui ta nelja aasta pärast külastas oma vanemaid, nägi säääl proua Helena Bžozovska, mõisa omaniku abikaasa, noore kunstniku tööd ja võimaldas temale edasiõppimise Kraakovi Kunstiakadeemias, mille hingeks oli üks poola suurimaid kunstnikke Jan Mattejko. Ühe aastaga lõpetas andekas poiss kaks kursust ja ta võeti vastu kolmandale, elusa looduse kursusele. Kahe aasta pärast, kui ta vabanes sõjaväeteenistusest, pöördus ta omapääd Kraakovisse tagasi. Kraakovi akadeemia juhiks oli nüüd prof. Julian Palat.

Prof. Unežicki kursuse lõpetas ta kolme aasta pärast hõbeaurahaga ja sai a. 1899 prof. Leon Witšulkowski klassi kursusele. A. 1900 sai O. Nowakiwski kuldauraha ja stipendiumi neljaks aastaks. Siis asus ta elama Kraakovi külje alla maale, Mohylasse, kus ta ka tutvunes poola talutütrega Anna Maria Palmowskaga, kellega ta abiellus aastal 1914, pärast seda kui a. 1913 metropoliit Šeptycki teda ukraina kultuurtsentrumisse, Lvovi, oli kutsunud. Säääl ta elab praegugi, väsimatult töötades.

Abielluda taluneiuaga, see oli tol ajal poola kunstnikele viisiks saanud, ja võiks arvata, nagu oleks ka O. N. tegutsenud selle moe mõjul. Kuid tema abielu oli üks õnnelikemaist. A. 1924 aga suri ta naine.

Kui Woronyj ütleb, et „ta julges astuda ennast salgava sammu“, siis ei ole see liialdatud. Kes tunneb ukraina iseseisvuseliikumist, teab, mis tähendas poola neiuale abielluda ukraina rahvusliku kunstnikuga. Ja ometi ta ei salanud oma rahvust ega usku, ta ei nimetanud end ukrainlaseks, vaid, ühinedes hingeliselt oma

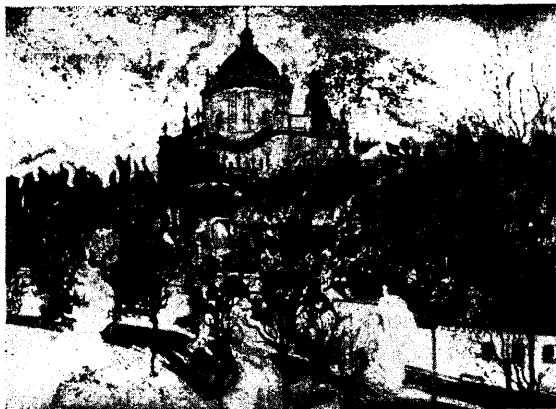
kaasaga, kes iial ei unustanud oma rahvust ja rahvast, võttis ta sooja südamega osa ta rahva hääkäekäigust. Kuid raskus, mis ta enese pääle võttis, ei seisnud vaid selles. Tal tuli kanda suuri materjaalseid raskusi.

„Vägivald ei anna rahvale kestvat iseseisvust, võidame endile selle vaid kultuurilise kõrgusega,“ — need on O. N. sõnad rahva iseseisvuseliikumise kohta. Ta näeb oma ülesannet töös oma rahva esindajana luua kultuurilisi väärtusi. Sellest ta peab kinni temale omapärase sitkusega. — Et rahvale jätta oma väärtuslikemaid pilte, ei müünud ta neid. Majas valitses nälg, toiduks olid kartulid ja tee sahariiniga, kuna koguni oli leivapuudus, nii et kunstniku silmad jäidki nälgimise tagajärjel nõrgaks. Ta töötas kolmekordse prilliga ja nõrkkes sageli, kuid ta ei loobunud oma põhimõttest.

Tähtsaimaks sissetulekuallikaks olid siis kunstinaütused, mida ta korraldas. Esimene näitus oli a. 1911, ja sellest sai O. Nowakiwski ukraina suurima kunstniku kuulsuse. Järgmine näitus oli alles üheksa aasta pärast Lvovis — a. 1920. Vahepeäl maalis ta ukraina rahvusmuuseumile ja metropoliidile. Kolmanda näituse ta korraldas a. 1923. Selle kui ka eelmise puhul ilmus poola ajakirjanduses ülistavaid arvustusi N. kõrgeväärtuslike maalingute kohta. Teda võrreldi itaalia klassikutega. Eriti huvitas kõiki tema „Süsteemi Madonna“, joonis, mil ta demonstreerib geometriliste abijoontega kindlat ruumijaotuse süsteemi, mis on klassilise esteetika aluseks. Näitusel käis pääle muude ka välismaade saadikuid.

Nagu itaalia klassikud, valmistab N. oma parimaile töödele ise värve, mis kannatavad suurimaid temperatuuri kõikumisi ilma pragunemata. Otse klassiline on ka joon tema piltides.

Harilikult on igal kunstnikul oma teatavad võtmed ja värvid, millest võib tunda igat selle kunstniku tööd. Otse üllatav aga on see mitmekesisus, mida leiame Nowakiwski maalinguis. Tema saali astudes nagu ei tahaks uskuda, et kõik need maalingud oleksid ühe kunstniku tööd. „Nowakiwskit ei tohi ainult vaadata, teda peab ühtlasi ka kuulama,“ ütleb M. Woronyj. „Tema dünaamilised värvid on küllustatud kirgliku muusikaga, nad helisevad, hõiskavad majesteetlikes akkordides, võluvad meelitades, käsivad imperatiivselt. Kõigepäält on ta maalikunstnik-sümfonist ja loob pilte, mis on ühtlasi sümfooniad. Ta töös sulavad plastika ja toonika harmooniliselt põimudes ühte ja kõlavad võimsalt kõige ilu, armastuse ja kõige hümna, mis on hää. Zbrudži jõe taga asetseva „kuldse Podoolia“ poeg O. Nowakiwski imes veel nooruspõlves oma hinge ühes päikese ja õhuga kogu Ukraina toonide, värvide ja helide lopsakuse, ja rikas annete poolest saabus ta võrresse, külma Kraakovi linna.

O. NOWAKIWSKI: Püha Jur'i katedraal Lvovis

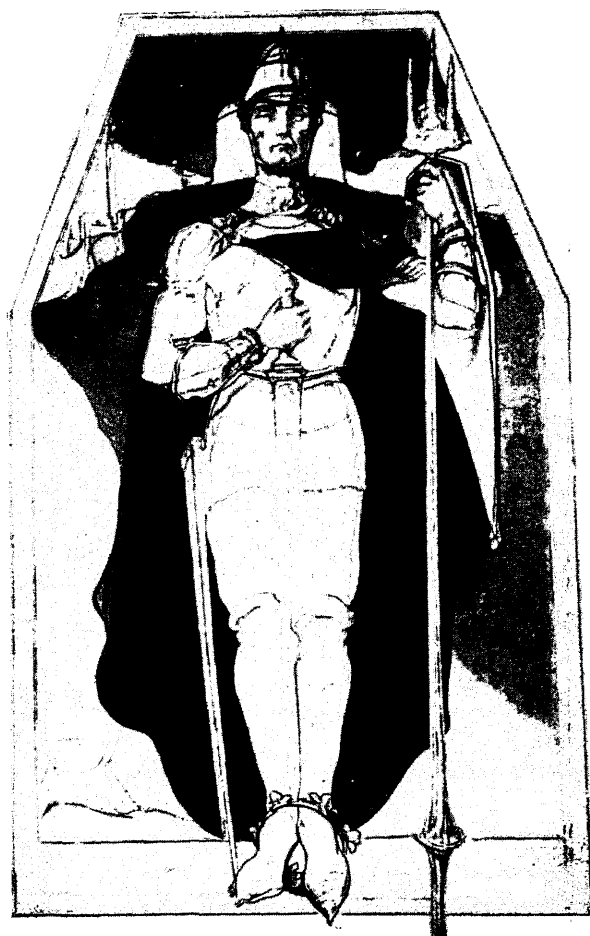
Tundeline ja vastuvõtlik, sai ta varsti lääne kultuuri ja kunstiga omaseks, aga niisama kiiresti töötas nad eneses ümber, alistades nad oma loovale imperatiivile, ja lõi ise enesele oma individuaalse stiili. Intensiivne värvide väljendusrikkus, nende reljeefsus, leekivus moodustavad Nowakiwski suurepärase koloriidi ja dünaamika. Me ei suuda vabaneda sellest pimestavast toonide rikkusest, mis avaldub tema žanr-maalinguis, maastikes ja vahest eriti ta toredais ekraanides ja pannoos „Lilled“.

Akadeemilise naturalismi mõju oli lühikene ja eba-tähtis, seda asendab varsti iseäralik impressionistlik naturalism. Artisti huvitavad atmosfääri muutuvus, laialivalguva valgustuse lühike kestvus, päikesekiirte mäng, varjude värvirikkus (nagu ta suures maalingus „Koljada“). Aga kunstnik läheb kaugemale, süveneb veel rohkem loodusesse. Ta püüab haarata kõige nähtava tervikut (mitte ainult ta välimust), ja selles suunas ta astub otsustava sammu anaturalismi poole, — joonistus, joon hakkab nagu kaduma, selle asemele ilmub põlev ja särav värviiloik.

Aga ka sellest on kunstnikule vähe. Oma armu-mist loodusesse ta ülendab kuni looduse jumalduseni, panteismini, ja sellega andub uuele voolule, sümbolistlikule ekspressionismile. Ärritus, vä-rinad, figuraalsete puude ja pilvede aeglane liikumine lähevad üle ekstaatiliselt kosmose ürgjõulise avaldusse, mingisuguste visioonide ja fantastiliste ilmutuste pööra-ssesse möllu. Effektkad kontrastid, julge toonide kokku-seadmine paistavad ajuti ületavat esteetilise kontra-punkti.

Püha Jur'i maalingute seeria moodustab kunstniku lugulaulu sõja ja revolutsiooni ajast. Ja siin on tema „madonnade“ galerii: „Hõbedane“, „Kevadine“, „Ma-donna tšerwonj kaliny“, nii filigraanselt välja töötatud, ja igaühel neist on oma müstiline ja allegooriline sisu.

Mitte vähem huviäratavad ei ole ka metropoliidi portree-maalingud, ja nende seas monumentaalses stiilis metropoliidi allegooriline portree *Mooses*, mis äratav huvi isiku sünteesi, ta vaimu ja sellega ühendatud ideega. Sümbool, mõte on Nowakiwski kunstile tõukeks, ja nii võibki igas tema maalingus leida tähenduslikku. Kuid see idee ei esine kuskil pääletükkivalt. Iga maaling võ-lub kunstiliselt, ja ainult kunstniku seletuse varal paned tähele, et mõnes tolmukeerises (*Püha Jur*) pildil peitub mingi sümboolne kuju, pilvestik, põõsad, puud, mis kõik on nagu elustatud peidetud kujudest. Nii on *Püha Jur'i* maalingul pahemat kätt asetsevaid puude ladvus selgesti näha hobuste seljas istuvaid muistseid kangelasi — *boha-tyr'e*. Mingisugune rahutus, ärevus ümbritseb seda mo-numentaalselt ehitust. „Selles maalingus peitub ajalugu!“ seletab kunstnik. „Ta on maalitud maailmasõja puhke-misel, kuid ta sisaldab ka tulevikku, — meie rahva tule-vikku!“... Siin järgnevad sümboolide ja allegooriate lahendused. „Jah, näen tulevikku... Inimesed on lühi-nägelikud. Vaadake, siin minu autokarrikatuur! Kas näete siin rüütli, kes mõtiskelles toetub tulisele mõõ-gale? Üks silmapaar vaatab omaette, olevikku, teine (s. o. laubal asetsevad, kortsudest moodustatud silmad) — tulevikku.“ Rahva iseseisvus on kunstniku unistus, kuid ta ei ole kuigi suur optimist selles suhtes. Metro-poliiti ta kujutab meeleldi „Moosesena“, kes peab oma rahva viima töötatud maale. Kuid maalingul nr. 6 kujutab ta „rasket und“. Juht nagu ei pane tähele oma rahva appihüüet, ja ta nõunikud, kes istuvad ta jalul variseri ja rahaahne juudi näol, ei ole ka kuigi lootust-äratavad.

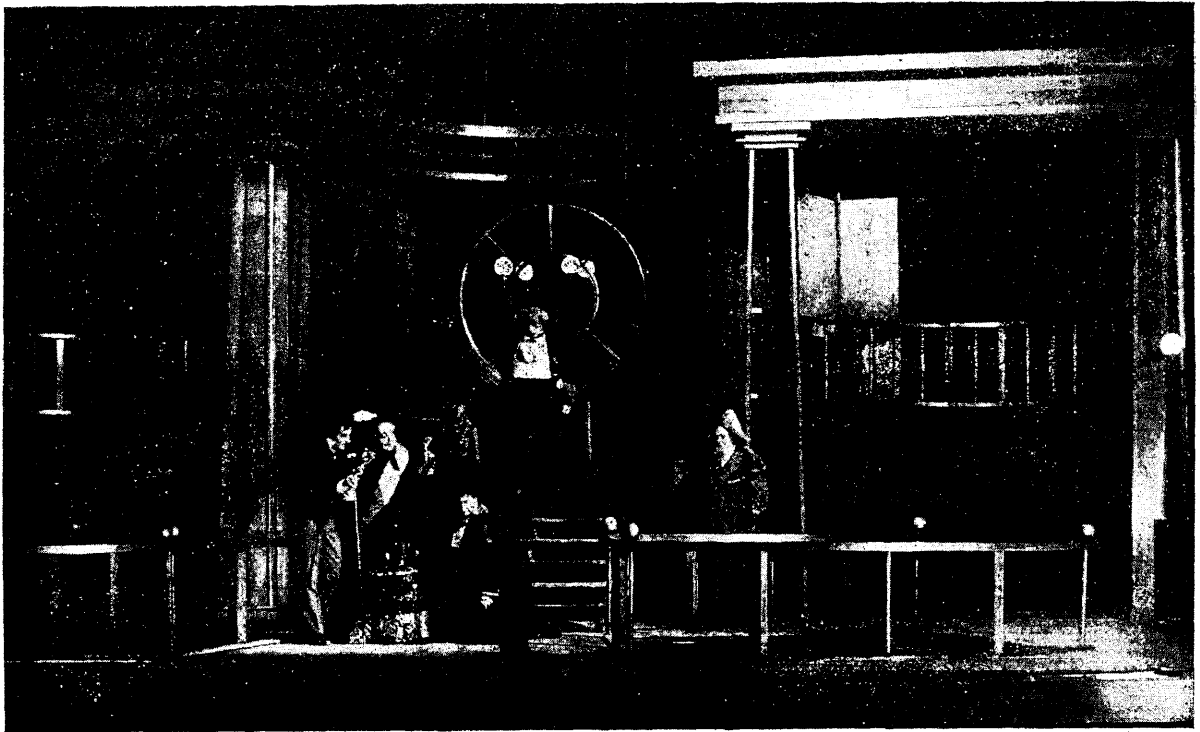
O. NOWAKIWSKI:

Vürst Jaroslav

Rõõmuga kujutab Now. Ukraina suurimaid valitse-jaid, kes olid targad ja võimsad. Nende isiku taust ja ümbrus sümboliseerib nende elu, nende valitsust ning iseloomu, kuid seda nii delikaatselt, et vähik näeb selles vaid dekoratiivsust. Ja ometigi on näiteks kogu see Jaroslav Targa portree üksainus sümbool tema tarku-dest ja võimust.

Kas ei kõnele, näiteks, Jaroslav kaheksameelse kuju joonis (Ярослав Осмомысл) selgesti ta elust ja kannatus-dest? Peaaegu nagu kirstus seisab ta kitsas raamis. Ei ole ruumi jäetud ta isikule, kuna oma valitsemise ajal tuli tal täiesti loobuda isiklikust elust. Kroon on talle nagu kammitsaks jalas, kuid ta ei loobu kroonist, mil-lest teda üks jalaliigutus võiks vabastada. Oma riigi embleem ühes käes, teises relv, seisab ta oma riigi ja rahva eest. Me ei leia ta näost pehmeid jooni, kuid tahtejõud ja tarkus, kohusetunne ja enesesalgavus, mis säält paistavad, teevad meile arusaadavaks, et ta rahva lemmikuna viis Galitši vürstiriigi vägevusele ja rikku-sele. Nähtavasti on kunstnik selle kujuga loonud oma rahvuskangelase ideaaltüübi.

Ukraina ajakirja „Swit“ j. t. andmeil S. Org

GRIBOJEDOVI „GORE OT UMA“

Moskva Väikses teatris

Vidrik Gulman

Mälestusi Moskva teatrielust

KOLMKÜMMEND VIIS aastat tagasi nähti Moskva ühes väiksemas restoranis kaht noort üliõpilast ajavat ülitõsisist juttu. Ei võinud keegi aimata, et sellest jutuaamisest hakkas idanema seeme, millest kasvas välja maailmakuulus Moskva Kunstiteater. Need härrad olid Stanislavski ja Nemirovitš-Dantšenko. See mõte meenus, astudes esmakordselt kunstiteatri muuseumi. Palju huvitava hulgas loen sääl Tšehhovi kirjast: „Художественный театр — это лучшие страницы той книги, которая когда-либо будет написана о современном русском театре“. Samuti Nemirovitš-Dantšenko sõnu Tšehhovile Kirsiiaia esietenduse puhul: Наш театр в такой степени обязан твоему таланту, твоему нѣжному сердцу, твоей чистой душѣ, что ты по праву можешь сказать: „Это мой театр“.

Siit ilmneb, milline side ja tähtsus on neil kolmel nimel Moskva Kunstiteatri loomisarengul. Selle teatri, kust on võrsunud üheksa parimat teatrit: Moskva Kunstiteater, Kunstiteatri filiaal, II Kunstiteater, Vahtangovi teater, Realistlik teater, Meyerholdi teater, Nemirovitš-Dantšenko muusikaline draama, Stanislavski muusikaline draama ja äsja avatud Zavadski-nimeline teater. See Stanislavski poolt idanema pandud vaim on kasvanud jõuks, mis laotand on oma mõju kõikjale. Zavadski-teatri avaetendusel 25. III 31. a. (Moskva 3,5 milj. elanikuga linnas oli mul suurim rõõm saada aukutse avaetendusele) ütles Meyerhold: „Metropolitäänid asetsevad keskkohas — vaene sõber, nad ulatavad sulle oma käe“. (Zavadski teater asetseb rohkem äärlinnas). Siin tuleb mõista metropolitäänidena eelnimetatud teatreid, mis on kasvanud Stanislavski vaimus, ja see mõju ajab juuri kõikjale; kaugeim ning järeltulev otsib sidet selle metropolitääniga.

Vaadeldes kunstiteatri tööd, peab tunnistama otsekohe, et ta on jäänud ikka vaid elamuste teatriks, kus näitleja ei saa tulla esile mingisuguste trikkidega, vaid

sügavasti läbielatud-tuntud mänguga. Ei ole mingit kobamist stiilis, vaid kõik on läbi töötatud selgesti, nii et kõneldes kunstiteatrist võiksime teda nimetada ikka veel Tšehhovi teatriks. Temas läheb ikka veel väga suure eduga vana repertuaar, kuigi selle kõrval mängitakse ka moodseid tükke hää menuga. Vanast repertuaarist võiks nimetada Tšehhovi Kirsiiaeda, Hamsuni Kuningriigi väravail, Maeterlinck'i Sinilindu, Gorki Põhjas, ja eriti Tsaar Fedor Ivanovitši j. t. Näitleja mängu ehtsus ja sügav kaasaelamine viib vaatleja säärasesse maailma, et unustatakse siin näha näitleja loovat annet, vaid vaatleja näeb tõelist elu, elu — mida kannavad vaatleja hinge niisugused suurjõud nagu Moskvin, Katšalov, Koreneva, Leonidov j. t. Ei unune iialgi Olga Knipper-Tšehhova vaikne hingeliigutav Kirsiiaia lõpp. О! мой милый, прекрасный мой, нѣжный мой садъ, прощай — oma mänguga elustab ta selle lause vaatlejale niivõrd, et vaimu silme ees näed tõesti elavat kirsiiaeda.

Paralleelselt ülalmainitud vana repertuaari kõrval näeme samas teatris, samade näitlejate poolt mängituna, niisama suure eduga ja läbilõovusega ka moodseid tükke. Neist võiks nimetada Ivanovi Soomusrong nr. 14-69, mis on imesteldav oma lavatehnilise seadelduse ja võitlussteenide esiletoomisega. Kuid ometi sedagi nähes unustame tehnilise tagapõhja, saades sellestki kokkuvõttes puht-hingeliste ja -eluliste üleelamuste jõurikka kogumulje. Aga kõige ülalõeldu kõrval ei suudeta kaugeltki tuua esile võrdse jõuga ja eduga puht-kommunistlikke agitatsioonitükke, millede võtmine repertuaari sunnitakse päälle. Nimetada võiks agitatsioonitükki Leib — milles tunned paratamatult autori hingeõhu puudust: see ei ole enam nii sisseelatud näitleja poolt, vaid vaatamata hääle mängule annab välja oma tendentsliku tagamõtte, mis jätab vaataja külmaks.

Milliga Kunstiteater praegu uue repertuaari poo-

lest hiilgab, selleks võiks nimetada Raskolnikovi poolt Tolstoi järele ümbertöötatud *Ülestõusmist*. Kuid siingi on ikka selle hiilguse põhi loodud vanast Tolstoist, aga mitte uuest kommunistlikust juurest.

Kindlasti samas emateatri vaimus püsib ka *Kunsti-teatri filiaal*. Nii näeme säägli Dostojevski *Onukese unenägu* j. t. seesuguseid, mis paeluvad vaatajaid sügavasse hingelissi üleelamissi viimisega.

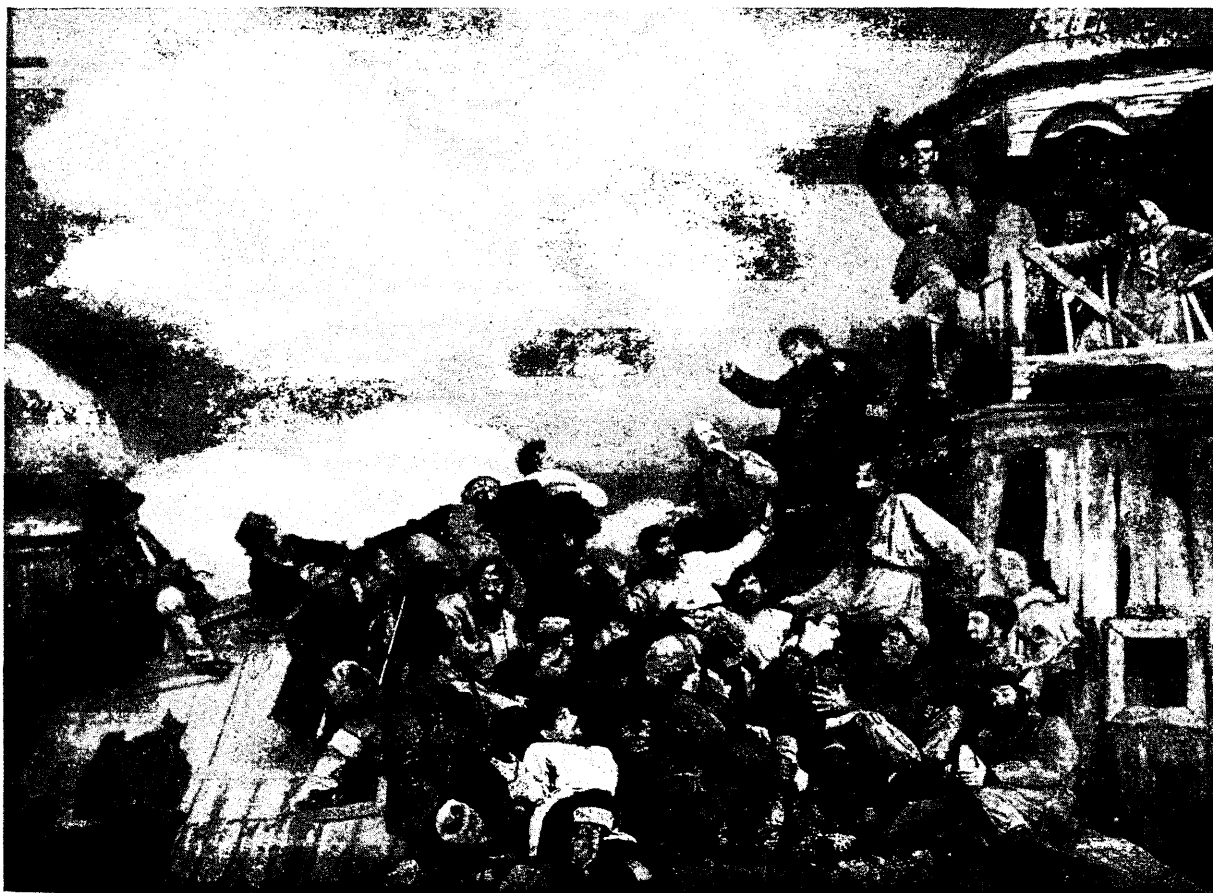
Peatudes *II-se Kunstiteatri* juures, ei ole ta ammu täieliselt muutunud agitatsiooniteatriks. Me võime sääl näha Becher Stowe *Onu Tomi onnikest*, *Peeter I*, *Joan Julma (hirmsa) surma* j. t. (viimastega taheti möödunud hooaja lõpul külastada Tallinnat, kuid lubade mittesaamisel jäi see ära). Need on kõik kuni viimiste detailideni puhtalt väljatöötatud lavastused, kus iga väikseimgi näitleja on suurima ülesande täitmisel. Otse unustamatud on näitlejad *Joan Julma surmas* Tsaar Joani osas Tšeban ja Boris Godunovi osas Persenev.

Tulles nüüd edasi *Vahtangovi teatri* juure, peab siingi kinnitama, et temaski valitseb emateatri vaimu. Selle teatri repertuaarist Tallinna teatrisõbrad tunnevad *Printsess Turandot*'d. Selle tüki lavastuse puhul on tähendatud, et see on uus teater, uue vormi ja uue stiiliga. Vahtangov nägi seda ette ja tähendas oma surma eel haigevoodis kategooriliselt, et ei pea mängitama ühtki näidendit nii nagu *Turandot*'d. Ei, siin pani Vahtangov meeleldi mängema oma stuudio, ta demonstreeris selles oma stuudio sisemist elu, studistide rõõmu, vallatusi ja nende meeleolutsemisi. Aga ometi see on tugevalt tunda Kunstiteatriski *Kolme paksu* lavastuses. Moskva teatri juhid-lavastajad kinnitavad, et kui varastatakse Vahtangovi *Printsess Turandot*'st, siis on see suurim kuritegu; stiili otsinguis ei tohi mängida, see on äärmiselt kardetav näha kuskil uut voolu,

aga seda mitte ise tunda ega teada, mida sellega taotellakse, milleks see hää on, — see on teatrikunstis suurim patt.

Millega *Vahtangovi teater* eriti pakub huvi, need on dekoratsioonid modernis konstruktiivsuses. Kuid see dekoratsioon ei ole esiletikkuv, vaid ta tõstab esile näitlejat, jäädes ise nagu tagaplaanile. Seda näeme Lavrenev'i *Razlomis* ja Schiller'i *Õeluses ja armastuses*. Ka seegi teater paneb vägagi rõhku puht-hingelistele väljendustele, näiteks Pogodini agitatsioonitükk *Tempo*, milles näib vaatlejale, et siin kommunistliku režii võimukandjate tüübid on karrikeeritud, näitlejate poolt ülemängituina, kuid kõneldes lava juhtivate jõududega kinnitatakse, et ei ole karrikeerimises liialdust, vaid elu olevat tõeliselt säärane. Nii et ka see teater taotleb elust võetud motiive.

Millest ei saa mööda, kõneldes vanast teatrist, see on Moskva *Väike teater*. Ka enam kui saja-aastase ajalooga, ja naturaalse mänguga, n. ü. vananäitlemisega oma vana repertuaariga, seisab see teater publikule õige ligidal ja on teatriharrastajaist alati tulvil. Siit ilmneb otse eritise kujukusega, kuivõrd publik tunneb huvi agitatsiooni vastu ja millise lõpmatu kiindumusega seisab ta tõsise vana kunsti juures. Nii võib sääl näha ikkagi veel määratu eduga mängitavat Gribojedovi *Gore ot uma*, Gogoli *Revidenti* j. t. Otse lakkamatu januga, võib ütelda, näeb vaataja selle teatri näitlejaist Stepan Kuznetsovi, Jablotskinat j. t., keda üldse ei väsita kuulmast ega nägemast. See on selgeimaks näiteks, kuivõrd kiindunult käiakse teatris eriti hää näitleja pärast, ja seejuures tuleb märkida, et see teatri publik ei koosne sugugi ainult „aristokraatiast“ või n. ü. vanast teatri publikust, vaid siin võib näha innukalt, väsimatult aplodeerimas kõige ägedamaid

IVANOVI „SOOMUSRONG“

Moskva Kunstiteatris

I. ADAMSON: ED. TÜRK'I PORTREE

Eduard Türk, kes pühitseb 14. veebr. oma 25-a. lavategevuse juubelit, kuulub meie paremate meesnäitlejate hulka, milline pere ei ole liig suur. Türgi näitleja-ampluaa on ulatusrikas, sulatades enesesse nii karakterosade kui ka kangelasosade mängimise. Sama edukalt Türk võib esineda komöödias.

E. Türk on üks artistlikumaid näitlejaid, kelle võimed ulatuvad sagedasti üllatava vaimukuseni ja leidlikkuseni. Loomupärasteid võimeid lava-alal E. Türk on koolitanud hoolsa tööga. Nende loomupäraste omaduste ning kestva töö hulka kuulub ühtlasi Türgi jõurikas ja moduleerimisvõimeline hääl ja haritud diktsioon.

Kõiki neid omadusi arvesse võttes E. Türk näitlejana sagedasti ületab meie lava suurimadki nõuded ning saavutab tõusukohtadel tõelise suurmängu. Olnuks Eesti lava võimalused suuremad ja lavaareng sihikindlam ja katkestamatum, E. Türgi loomulised eeldused oleks andnud suuremaid ja püsivamaid väärtusi.

Parajamas loominguas seisvale näitlejale ning lavastajale õnne ja paremat tulevikku soovides ühinevad kahtlemata kõik need, kellele Türgi lavalooming on olnud suurimaks naudinguks.

kommuniste. Väike teater — see ongi suur, mis on olnud aluseks uuele vene teatrile ja kust uus teater on endale ammendanud jõudu ja püsivat eeskju.

Peatudes edasi Meyerholdi juures, tunneme end kohe sattuvat tehnilisse eksperimentteatrisse, hoopis teise maailma. Siin ei näe enam eesriiet — see on erinev teatri tüüp. Siin ei imetle enam dekoraatori värviküllust dekoratsioonistikus, vaid selle asemel näeme konstrueeritud lava seadeldist ja tehnilist, mõistusega läbitöötatud fantaasiat. See on meisterteater. Vaatajat ei paelu siin enam näitleja hingeliste elamuste edasiandmine, näitleja on siin muutunud meistriks, võiks ütelda — ülikorralikuks töötajaks, ta mängib oma osa tehnikaga. Tema mäng ja liikumine on õpitud kätte tehniliselt; see on ettemääratud akrobaatika; isegi hääln on mõõdetult esile toodud. Näitleja mängus valitseb täieliselt trikk. Samuti põrisedav lavalt kuulipildujad ja kahurid otse publikusse, nagu Meyerholdi viimases lavastuses Vsevolod Višnevski *Viimne ja otsustav*.

Siin asendavad juba dekoraatorit arhitektid, insenerid, meistrid. Ei tööta enam näitejuhid, vaid laborandid n. n. „Veštšestvennõje oformliiteli“, kuid siiski Meyerholdi kindlais kätes.

Agas kui Meyerholdki asub lavastama klassikuid oma teatris, olgugi et töötab nad ümber uuele lavale, ei jatku temalgi sääli jõudu kiskuda end lahti vanast teatrist. Katseist hoolimata ei saa ju temagi muuta inimest masinaks, vaid peab ikka arvestama loodud alusega teaterkunstis ja pöördub tagasi kunstiteatri stiilile, mis ilmneb tugevasti Ostrovski *Metsa* lavastuses. Kokkuvõttes, Meyerholdi teatrisse ei minda vaatama enam näitlejat, vaid seda tehnilist masinlikku — millega sääli eksperimenteeritakse uue teatri otsinguil.

Astudes eelpoolnimetatud teatrist sammu edasi, jõuame ajakohaste, puht-agitatsiooni iseloomuga teatrite juure. Neid on ligi kolmkümmend. Võimatu on neid loetella üksikult, nimetamise väärsimad neist on vana *Korši teater*, *Revolutsiooni teater* ja noorte stiilteater *Semperante*. Need on teatrid, kus leiab lavastust ainult ajakohane kommunistliku korra kasuks agiteeriv repertuaar. Küll on neiski igapähe oma stiil, lavastused on alati hädad, puhtasti väljatöötatud, üksikasjaliselt viimisteldud, aga sisuliselt jätab see repertuaar meie vaatekohast palju-palju soovida. Neis näed näitekirjandust keerlevat alalõpmatult ühe ja sama aine — kommunismi ümber. Tüüpide esiletoomiseski peab seda autor arvestama. Autor ei saa neis teatritükkides tõusta vabaks loojaks, olla rippumatu, vaid poliitiline tendents dikteerib ette oma kindla piiri.

Agas needki teatrid on muutunud tõmbavaiks ainult vana kooli mõjul: nii tuleb publik siia otsima näitleja loomingu. Nii tõmbab *Korši teatris* ikka veel suure jõuga vana seitsmekümneaastane „Blumenthal — Tamarina“. Ei saa needki teatrid eksisteerida vana raudvarata. Kui neis lavastusel on uus repertuaar ja puuduvad mängust hädad või vanad näitlejad, siis jäävad külmaks ka need töölikklassist vaatajad, kellest ometi kõige eelduste järele oleks tulnud oodata selle repertuaari tuliseimaid austajaid. Päält vaadates ei kuule neid aplodeerivat nii nagu olen näinud eelpool nimetatud teatris. Lahkudes loed tahtmatult nägudelt tühjuse ja pettumuse tunnet. Vaatajad nagu tahaksid vaikides ütelda: nad on mingi kohustuse täitnud, kuid nende süda on jäänud seejuures külmaks.

Kahju, et ei õnnestunud ühe parema Moskva teatri, *Kammerteatri*, tööga tutvuneda, sest nimetatud teatris kestis ruumide ümberehitus kogu hooaja ja seetõttu *Kammerteatri* etendusi Moskvas ei olnud.

Nii jääb ikkagi tõsiasjaks, et Nõukogude Venemaa võib uhke olla ainult eelpool mainitud teatritega ja oma Moskva suure ooperi ja balletiga. Suures ooperis läheb ikka võrratuks lavastus *Boris Godunov*, *Faust*, *Aida* jne., ehk küll katsetatakse ka uusi oopereid. Nii tehti a. 1930 katset, kulutati, tehti tööd, ilma et lavastust oleks juletud avalikkuse ette tuua, ja suur ooper pidi jällegi uuesti lavastama *Ruslan ja Ludmilla*. Veel ei pääse suure ooperi ballett ka mööda Fokini nimest, kui lavastati *Vürst Igoris* Polovetski-tantsud — seisis eeskavas: Tihomirovi lavastus — Fokini järele.

Vaadeldes Nõukogude Vene teatrielu ja massi suhtumist teatrile, võib teha järelduse, et ehk küll kommunismi propagandeerimisele püütakse rakendada ka teataval määral teatrit, on vana vene teater, mis loodud on idee ja armastusega, niivõrd sügavale tunginud rahva hinge, et ei saa seda niipea säält eemaldada ega uuega asendada.

Lõpetades lühidalt kokku võttes ei saa nimetamata jätta seda südamlikku ja armast venelaslikku vastuvõttu nii teatri juhtivate jõudude kui samuti näitlejaspere poolt, mis osaks sai minu lemmiku kaheksakuise teater-õppereisi puhul Nõukogude Venes, kus nägin üle 120 lavastuse, sest kõigisse Moskva teatritesse ja stuudiotesse võimaldati minule vaba pääs nii etendustele kui ka proovidele Nõukogude Vene teatrite keskühingu juhataja Bojarski ja kunsti päevalitsuse juhataja Felix Koni soovitusel.

V. Gutman

J. Viigandi

Üks kauneimaid muinasmälestisi

SAAREMAA — see muistse iseseisvuseaegse Eesti arenenumaid maakondi — on eriliselt rikas muinasjäänuseilt ja mälestusilt. Rohkearvuliste ja laadilt mitmekesiste maalinnade kõrval pälvivad tähelepanu keskaegsed gooti kirikud, millede enamik oma ehitusajalt kuulub XIII-ndasse sajandisse.

Arhitektuuriliselt kauneimaid on Karja kirik, mis omaaegse Tartu ülikooli kunstiajaloo professor Kjellini arvates kuulub kauneimate hulka Põhja-Euroopas. Kirik asetseb Kuresaarest 38 km põhja-kirde poole. Juba eemalt äratav see tähelepanu oma kõrgele kerkiva, valendava kujuga ja omapärase — ilma tornita, kuid siiski puht-gooti stiilis teostatud ehituslaadiga. Valgena, puhtana, maisest hallusest ja räpakusest eraldatuna — kergib see kahelööviline jumalakoda ümbritsevate raagus puude elutusest. Kui armetult argipäevasena tundub naabruses asetsev tüübiline Saaremaa küla oma alandlikult küüruvajunud õlgkatuseliste hoonetega ja kasimata ümbrusega selle keskaegse ehituskunsti meisterteose kõrval.

Kirik, mille ehitamine arvatakse XIII-ndasse sajandisse, üllatab väliselt oma arhitektoonilise ühtlusega ja haruldaset harmooniliste pikkus-kõrgus-proportsioonidega. Joone käsitluses esinev suursugune lihtsus ja tõsidus on erandlik. Tuleb ütelda, et torni puudumine pole Karja kirikule mitte arhitektuuriliseks kaotuseks, vaid võiduks. Just selle tõttu on eritiselt väljapaistev see orgaaniliseks tervikuks sulatatud proportsioonide uhke tõsidus, millega kirik ümbrust valitseb. Ka ehitusmaterjalilt on kirik omaette meisterteos. Sest suur osa kirikust on ehitatud suurtest tahutud dolomiitrahudest, mis lubja alt vabanenuina aina suurendavad ehitise monumentaalsuse muljet. Kiriku suurejoonelist stiilühtlust rikkuvana mõjub lõunaportaale juureehitatud eeskoda, mille sissekäigu kohal on sõmerkiivvi raiutud, keskaegselt müstiline reljeefkujutis Kristuse ristilöömisest, kus ühel kurjategijal ingel, teisel aga saatn hinge suust välja sikutab. See reljeefkujutis on prof. Kjellini arvates omal ajal kaunistanud lõunaportaali kunstiväärtuslikku ehiskelpa (sadulkatust), eeskoja juureehitamisel aga ümber paigutatud.

A. 1923 teostati Karja kiriku juures prof. Kjellini algatusel ja juhtimisel suurejoonelised restaureerimistööd, millede tulemusena keskaegsed seinamaalingud vabastati lubjakorras ja võidukaare nähtavale toomiseks kantsel ümber paigutati. Tööde teostamisel on vana krohvi alt ja müüritühemeist leitud kiviraidurite märke, mis peamiselt kolmele isikule viitavad. Sellega ongi seletatav see üllatav ühtlus ehitise vähemas kui detailis. Prof. Kjellini arvates on kiriku ehitatud üks silmapaistvamaid Ojamaa (Gottlandi) meistreid.

Mulje, mis Karja kirik teeb igasse esmakordselt sisseastujasse, on unustamatu. Igatsuse harduses kergib üles võidukaar, mille võimsaid tulpi kaunistavad skulptuurilised pühimuskujutised.

Kiriku sisemust valitseb kõikjal üllatav suurejooneline püstjoonte mäng. See joonte kõrgustesse kerkiv, palveline igatsus hoovab vastu kaartelt ja võlvidelt. See üleskerkiv igatsusmeeleolu väljendub igalt tulbat, konsoolilt ja alusjalalt. Sisseastujale sisendab see mingi harda, kõigest maisest vabaneva palvemeeleolu.

Skulptuurilisi kaunistisi, mis tavaliselt kujutavad enesesse pöördud vaatega, vaikes palvemeeleolus kokku-

KARJA KIRIK
Põhja poolt

Saaremaal

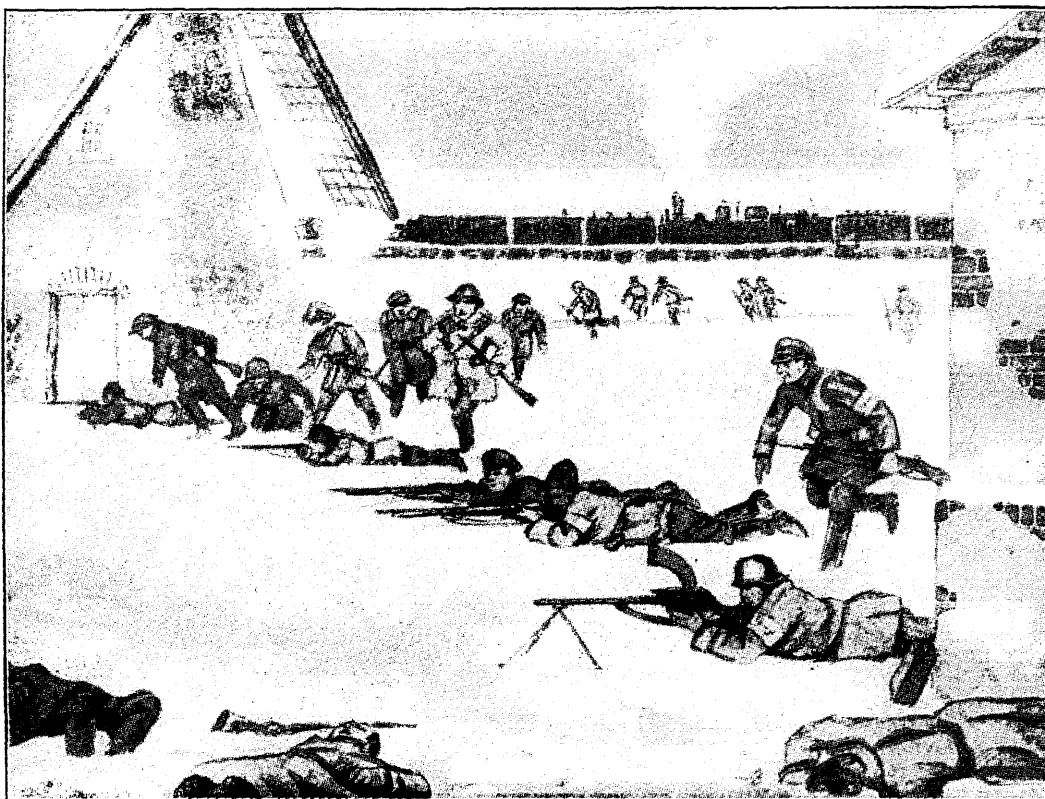
pigistatud, või jälle ahastavalt väljasirutatud kätega pühakuid, leidub kirikus rohkesti. Ent nende paigutus on maitsekas. Nad ei mõju mitte ülekuhjatult, nagu vana Tallinna Niguliste ja Toomkiriku vappide ja epitaafide kribu-krabu.

Eritiselt tähelepanuväärne aga on prof. Kjellini juhatusel koori osa seintelt ja võlvidelt väljapuhastatud keskaegsed maalingud, mitmesugused tähekesed, rosetid, pentagrammid, säärkuradikesed jne. Värvidest on esitatud vaid kolm: punane, roosa ja must. Oma erandlikkuses moodustavad nad ainulaadse päätüki Eesti kirikute arhitektuuri ajaloo. Sest üheski teises kirikus meil seinamaalinguid ei leidu. Huvitavad on ka lõuna- ja põhjapoolsete seinte aknamaalingud. Oudselt kummalistena mõjuvad võlvide sõmerkiivvi raiutud õhuavaused, mis kujutavad appihüüdvast ahastuses avatud suudega inimnäguksid.

Kiriku sisemuses liigsena ja üldmuljet rikkuvana tundub stiilikehv, maitsetu pseudogootilise pildiga altar (endine altari pilt olevat Kuresaare muuseumis). Kui palju oleks võitnud kirik oma arhitektuuriliselt kaunidusest, kui prof. Kjellinil oleks õnnestunud teostada oma kavatus — eemaldada altar oma maitsevaese pintseldusega kirikust, jättes alles vaid altari laua keskaegse krut-sifiksiga. Kui vallutatavalt oleks siis mõjule pääsnud maalerlik, teravakaareline gooti aken, mida nüüd altar varjab.

Kahjuks aga ei saanud lugupeetud kunstiloolane oma restaureerimistööd teostada kavatsatud ulatuses, kuigi selleks tarvilised rahalised ressursid talle Rootsist olid kindlustatud. Nii püsivad endiselt kohal altar ja lõunakülge juureehitatud eeskoda. Ka aknaraamid ja armetumalt maitseelagedad istepingid ootavad asjatult uuendamist. Siin ei saa etteheidet tegemata jätta kohalikule pastorile, kelle kultuurilise konservatiivsuse tõttu üks Põhja-Euroopa kunstiväärtuslikemaid kirikuid pole saanud kogu kauniduses esile kerkida (sest kirikunõukogu on uuendamistööde teostamisega päri).

Kuid praeguseski seisukorras on Karja kirik üks kauneimaid arhitektuurilisi muinasmälestisi, millele võrdset meil mujal ei leidu.

ARNO VIHVELIN

TARTU VABASTAMINE
Soomusronglased Tähtvere veski juures

ARNO VIHVELIN

RIIGI LAHING
(Riigi küla juures)

Richard Patzner

Üks ununenud Eesti linn

Vana-Pärnu ja Uus-Pärnu, kaks iseseisvat naaberlinna

KUI tänapäev keegi meeldivat supel- ning kaubalinna Pärnut külastab ning tähelepanelikult silmitsseb kõike vaatamisväärsust, jääb talle tahtmatult mulje, et selle maalerliku, mere kaldal ja kahel pool samanimelist jõe asetseva linna ajalugu võib ulatuda kõigeiks mõni kaks-kolm sada aastat tagasi minevikku.

Tänavad ja puistikud mere kaldal, jaama ümbruskonnas ning eeslinnades dateeruvad nähtavasti uue- mäst, isegi viimastest ajast. Keslinnas aga, eriti rae-koja ligiduses muutuvad tänavad üsna kitsaks. Ja vana- aja mälestuste sõber aimab siin keskaega, ta loodab näha hulga vana ehitusi ja ta samm muutub aeglaseks.

Kuid ehitused on suuremalt osalt pärit möödunud sajandist, vähesed on säilinud 18-ndast sajandist, veel vanemaist leiame vaid mõne üksiku ja seegi on end nagu peitnud reisi- ja supelvõõra silme eest.

Vastandiks teistele vanadele Eesti linnadele, eriti Tallinnale ja Narvale, on haruldaselt vähe vanaaja mälestusi Pärnus. Ja ometi on Pärnu üks vanimaid Eesti linnu.

Kui heita pilk Pärnu linna ajalosse ning uurida kohaliste ajaloolaste Karl Russwurm'i ja Const. Met- tig'i töid, siis oleme üsna haaratud selle linna vahel- davast saatusest. See linn on tekkinud 13-ndal sajan- dil kahe linna ühtumisest, mis vanasti täiesti lahus olid, Vana-Pärnust ehk *Antiqua Perona*, Saare- ja Lää- nemaa piiskopi residentsist, ja Uus-Pärnust ehk *Perona* või *Embeke*, mis omal ajal üks Liivi ordu oli asutanud.

Vana-Pärnust pole enam jälgegi näha. Ja suvita- jate ning kodu- ja välismaalt tulnud reisijate hulk kuu- leb vaid harukorral midagi endisest samanimelisest, nüüd maatasa tehtud linnast. Ka Pärnu praegune noor- sugu ei näita suurt huvi kodulinna ajaloo vastu. Va- nad pärnlased vaid jutustavad meeleldi Vana-Pärnu saatusest seda, mis põlvest põlve neile edasi on antud.

Umbes 700 aasta eest valis Saaremaa piiskop ka- tedraali ja kanoonikute elumaja asutamispäigaks koha, kus kaks jõe — Pärnu ja Sauga oja Perona ehk Embeke (Emajõgi) — merre voolavad. Esimeseks ehituseks uues asuvas linnas oli kirik, ja see on praegu ainsaks, mille asukoha me täpselt teame.

Kui mõni tahab külastada seda ajaloolist kohta, siis mingu ta üle puusilla Pärnu jõe paremale kaldale, siis piki Jannseni tänavat läänepoolses sihis kuni teise, väiksema puusillani, kus seisab kalurite paate. Ja sääli, Pärnu põhjalääne perifeeria kaugemas eeslinnas, kus majakesed on vaesed ja aiad-õued viletsad, kus saja- aastane surnuaed, sääli asetseb Vana-Pärnu.

Siin elas kord piiskop oma doomhärredaga. Siit nad valitsesid rahvast ja maad. Ainult tänavate nime- tused lasevad oletada välise tunnusera siin kadunud linna asukohta. Ükski vare, ükski müür, ükski mäles- tuskivi ei tuletata vana aega meele. Vana-Pärnu jäänu- sed on sügavas tuiskliivas, kalurite asunduste all. Selle väikse maalapikese alla on maetud Eesti Pompei.

Alljärgnev on mõeldud Vana-Pärnu asutamise ning selle ununenud linna ajaloo mälestuste elustusena. See väike reminisentsents aidaku kaasa Eesti mineviku ja kodu- maa vanaaja mälestuste tundmiseks.

VANA-PÄRNU ASUTAMINE, ARENEMINE JA HÄVIMINE. Vähe teame tänapäev Vana-Pärnust, vähe võime sellest jutustada.

Saare- ja Läänemaa piiskop Heinrich heitis 13-nda sajandi esimesel poolel eestlased alla ja aastal 1238 sõlmis ta Liivi Saksa rüütliorduga lepingu, mille põh- jal 300 vakamaa sissetulek läheks projekteeritud kate- draali ehitamisele ning korrahoidmisele. Selles lepin- gus oli ette nähtud, et kõik sissetulekud mainitud maa- alast kolmel esimesel aastal läheksid *Stenborchi*, pä-

rast *Lealiks* nimetatud lossi ehitamiskuludeks. Nii võis aastal 1241 takistamatult Vana-Pärnu katedraali ehi- tamisega algust teha. Nurgakivi panemise täpset aast- tat ei ole seni kindlaks tehtud. Vana-Pärnu asuta- misega ei olegi vist palju viivitatud pärast aastat 1241, sest 13-nda sajandi neljakümnendail aastail oli kate- draali ehitamine juba lõpule viidud, ja ega neil aegadel elamis- ning ehitamistempo nii kiire polnud kui täna- päev. Katedraali oletatud suurus laseb arvata, et ehi- tamiseks mitu aastat kulus. Asukohaks oli, nagu juba tähendatud, kahe sisemaalt tuleva jõe, Sauga oja Perona ja Perona või Embeke merre voolamise koht.

Kirik oli Vana-Pärnu esimeseks ehituseks. See oli tuumaks uuele asundusele ja tsentriks asutatava piis- kopi residentslinnale.

Aastal 1251 muutis piiskop Heinrich Perona kaldal uuesti ehitatud katedraali doomkirikuks ja määras kind- laks doomhärreda õigused ning kohustused ja nende elukohaks kiriku ligema ümbruse.

Nüüd algas kanoonikute elumajade ehitamine, sa- muti hakkas siia juba katedraali ehitamise ajast asu- nikke kogunema, kes lootsid Vana-Pärnus leida elamis- ja teenimisvõimalusi. 13-nda sajandi teisel poolel oli Vana-Pärnu juba valmis. Möödavoolava jõe Perona järele hakati linnagi Peronaks nimetama. Kui aga na- tuke hiljem ka jõe vasakule kaldale, sääli kus ta Embe- kega ühineb, linn kerkis, mida samuti Peronaks nime- tati, hakati vahe võimaldamiseks Vana-Pärnut *Ant- iqua Peronaks* ja uut Uus-Peronaks ehk Embekeks nimetama.

Praegune Pärnu on Liivimaa Saksa ordu poolt asutatud. Umbes samal ajal, kui Saaremaa piiskop Vana-Pärnus katedraali ehitas, mõistis ordu Embeke jõesuu koha tähtsust nii kaubanduslikus kui ka maa- valitsemise mõttes, ja aastal 1255 ehitas ta lossi, mil- les komtuur aset leidis.

Vana-Pärnu ja Uus-Pärnu, need kaks naaberlinna, elasid sallimatuses ja vihkasid teineteist. Vaenulisuse põhjuseks olid Saaremaa piiskopi ja Saksa ordu vahel valitsevad lahkkelid. Ja kuigi need kaks linna juba oma geograafilise asendi pärast — lähedane naabrus — oleks pidanud harmoonilises koostöös elama, olid siiski Vana-Pärnu piiskopi mõju ja Uue-Pärnu ordu võimu vahelised vastolud selleks liig teravad. Nii mõnelegi raskele saatustlikule hoobile mõlemas linnades oli ala- tine rumal vaenulisus Vana- ja Uus-Pärnu vahel põh- juseks; see kiirendas isegi Vana-Pärnu hukkumist.

Vana-Pärnu oli Saare-Läänemaa piiskopi ja doom- härreda kontsiili asukohaks kõigeiks 12 aastat. Liivi- maal valitsesid piiskopid rahvast ja maad, doomhärred aga — neid hüüti ka kanoonikuiks — hoolitsesid Vana-Pärnu kirikliku elu eest ja valvasid kõiksugu valitsemise toimingute üle. Valitsemise küsimusi aru- tati tavaliselt doomhärreda nõukogus, n. n. kapitlis. Vana-Pärnu kapitlisse kuulus 12 doomhärred, kes koos elasid nagu mungad kloostri. Kapitli eesotsas seisis praost. Kanoonikute vaimlise elu järele valvas de- kaan, kuna koolielu oli skolastikuse juhutada. Viimase amet nõudis tol ajal palju aega ja vaeva. Skolastikuse hoole langes kirikuraamatute pidamine ja käsitsi- kirjutatud kooliraamatute hankimine.

Doomhärreda elu allus rangetele ettekirjutustele ja määrustele. Meie ajani säilinud piiskopi määrus- test doomhärreda kooselu kohta võime näha, et doom- härred teataval tunnil olid sunnitud ilma kärata maga- ma heitma ühises magamisruumis. Kes sellest eemale hoidis dekaani loata ja ka varajasele hommikmessile ei ilmunud, pidi oma üleastumisest doomkapitli ees aru andma ja veel enne einet 50 palvet lugema.

Aastal 1251 muudeti Vana-Pärnu katedraal doomkirikuks, ja aastal 1263 oli ta juba hävitatud. Nimelt viimasena nimetatud aastal tungis Leedu vürst Troinat Läänemaale, süüdates ning laastades maad. Tema hävitamistöö läbi hukkus ka Vana-Pärnu. Kirik ja selle ümber olevad ehitused näisid rusahunnikuna. Kurva sündmuse tagajärjel valis piiskop oma asukohaks Haapsalu, kuhu ta uue katedraali ja doomhärade elamud ehitas. Kuid see piiskopi residentsi ja valitsemise üleviimine Haapsallu sai Vana-Pärnu arenemisele saatuslikuks. Ja kuigi Saaremaa piiskop oma otustava sammuga Vana-Pärnult võttis palju elujõudu ja väljavaadet edukale edasijõudmisele ning kaubanduslikule õitsejargule, siis ei olnud siia pandud linna eluod mitte kadumisele määratud. Leedulaste jäetud rusudest tõusis uus asundus.

Doomi varemeid ehitati uus kirik. See pühendati pühale Toomale. Kolmsada aastat seisis see püha Tooma kirik vana-pärnlaste usuliste eluavalduste teenistuses. Nüüd aga on selle kiriku jäänused, mis on osalt veel vana katedraali müürid, juba nelisada aastat sügavas maas.

Saksa linnade eeskujul oli ka Vana-Pärnu linna valitsemine nõukogu kätes, mille eesotsas linnapäa (Bürgermeister) seisis. Piiskopi asetask tema poolt ametisse määratud kohtulik fogt (Stiftsvogt), kes vaidlusasjus oli kõrgeimaks apellatsioonistantsiks. Nagu kõikjal, olid ka Vana-Pärnu gildid endile kindla aluse võtnud. N. n. parandusraamatus — meie päevini säilinud raamat Vana-Pärnu kruntide kohta — räägitakse gildi aja olemasolust.

Vana-pärnlased elatasid end aiandusest, kalapiügist, maaharimisest ja loomakasvatusest. Päämiseks teenistuseallikaks oli siiski kauplemine sisemaalt tulevate toodustoodetega, iseäranis viljaga. Vana-Pärnu kaubanduse normaal-arenemine ja edenemine olenes kahtlemata esijoones rahulikust ja korraldatud vahekorra naaberlinna Uus-Pärnuga, mis asukoha ja oma isandate võimsuse poolest rohkem soodustatud oli. Vana-Pärnu oleks pidanud aru saama, et ta põhjapanevaks elutingimuseks on just elav läbikäimine vennaslinnaga ja kokkuhoid ning koostöö ühiste kaubandushvide loomisel ja läbiviimisel. Kuid asi oli just vastupidine. Vana-Pärnu ja Uus-Pärnu lignemist takistasid kitsarinnalised kaubandusseadused, mis rajatud olid tolleaegsete olude võõrale mõistmisele. Liivimaa praalatel oli aastal 1521 kavatsus asutada ülikool. Selle asukoha kaalutlusel võeti ka Vana-Pärnu arvesse. Selle täide viimata jäetud plaani aluseks ei olnud mitte ainult kirikuolude parandamine, vaid ühtlasi loodeti ülikooli asutamist ka Vana-Pärnu materjaalse olukorra tervenemist.

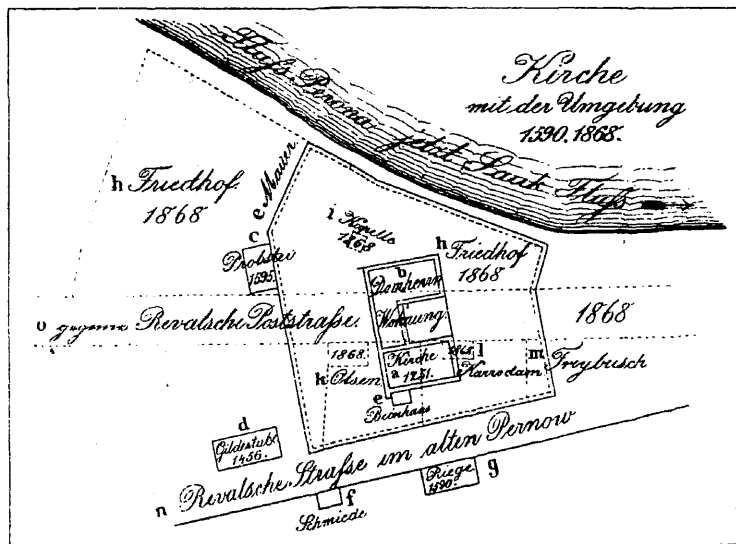
Muudeks saatuslöökideks olid Vana-Pärnule tulikahjud ja sõjarüüstamised, mis aitasid kaasa veel mitte õitsele jõudnud linna hävimiseks.

Järgmine õnnetus tabas linna aastal 1533, n. n. Läänemaa tüli ajal. Aasta varem oli nimelt Haapsalu doomkapittel koos Läänemaa rüütelkonnaga Saaremaa piiskopi Reinhold von Buxhoevden'i vallandanud. Teda

süüdistati vägivallategudes, oma kohustuste ja lubaduste mitte-täitmises ja tähelepanu ning pahameelt äratavais eluviisides. Buxhoevden'i asemel Saare- ja Läänemaa piiskopiks sai Markgraf Wilhelm von Brandenburg, kes kõik rattad oli käima pannud, et Liivimaa võimule ja vürsttiroonile pääseda. Kuid senine piiskop Reinhold von Buxhoevden ei olnud põrmugi nõus oma võimukohta tülideta kaotama ja seda võitluseta uuele järeltulijale üle andma. Ta ähvardas ta vastase poole hoidva Läänemaa teha maatasa. Ja tööpoolest saatis ta oma koleda ähvarduse täide. Ta sõjavägi tungis aastal 1533 Läänemaale. Toored hulgad põletasid ja laastasid maad. Nad hävitasid kõik, mis neil teel ette juhtus. Buxhoevden'i tooreste hulkade tulesüütamised ja rüüstamised ei jätnud ka Vana-Pärnut puudutamata, kus nad aimamatut kahju tegid.

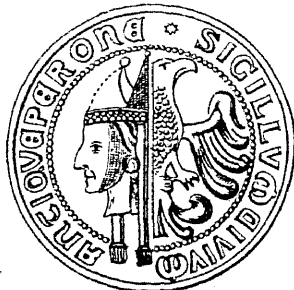
Aasta 1533 oli ka Uus-Pärnule saatuslikuks. Terved linnaosad hävisid tapmistest ja süütamistest, mille alustajaks oli Vana-Pärnu preester Johann Droste. Mõlemate tulikahjude ühtelangemine laseb oletada, et Vana- ja Uus-Pärnu süütajad ühenduses seisis, nii et mõlemad linnad kannatada said Läänemaa tüli tagajärjel tekkinud toorenemisest ja kommete langusest.

16-nes sajand tõi Vana-Pärnule täielise hävimise, lõi sügava haava Vana-Pärnu elujuurtele ja andis surmahoobi, mis kõik hävitas. Järsku lõppes vana Liivi viiekümneaastane rahuaeg, kus rikkus ja jõukus õitsel oli. Järgnes kauakestev ja verine Vene-Liivi sõda, mis meie kodumaa poliitilise ja majandusliku elu põhjalikult muutis. Saksa orduvõim Liivimaa oli kokku varisenud ja teda ähvardas paratamatu hävimine. Rootslased, venelased, poolakad ja daanlased võitlesid Vana-Liivi omandamise pärast. Linnad pidid ütlema suuri kahjusid kandma. Vana-Pärnule olid veel aastad 1560,

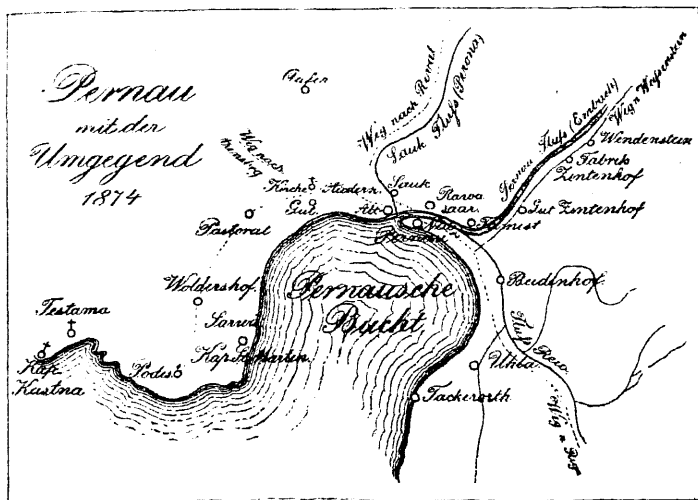

Vana-Pärnu doomkiriku ja selle ümbruskonna plaan:

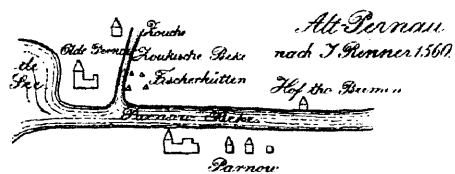
- a. Doomkirik, pärsastine Tooma kirik, ehitatud hiljem 1251. a.
- b. Doomhärade korter, 1251—1263
- c. Vana-Pärnu praosti elumaja, 1595. a.
- d. Gildimaja, 1456. a.
- e. Luukamber, müürid
- f. Sepikoda
- g. Rehi, 1590. a.
- h. Surnuaed, 1868. a.
- i. Kabel, 1868. a.
- k. Kapt. Olseni maja, 1868. a.
- l. Karutamme maja, 1868. a.
- m. Kapt. Freibuschi maja, 1868. a.
- n. Tallinna tänav Vana-Pärnus
- o. Nüüdne Tallinna postmaantee, mis põiki üle endise doomkiriku vii

Vana-Pärnu pitsat aastast 1427
Päälkiri: SIGILLUM CIVIUM
ANTIQUAE PERONE

Pärnu ja selle ümbruskonna kaart aastast 1874

Vana-Pärnu, J. Renneri järele aastast 1560
 Olde Pernov — Vana-Pärnu
 Parnow — Uus-Pärnu
 Zouche — Sauga
 Zoukische Beke — Sauga jõgi
 Parnow Beke — Pärnu jõgi
 Fischerhütten — Kalameeste hurtsikud
 de See — meri

1575 ja 1577 saatuslikud, kus ta laastamiste ja rüüstamiste osaliseks sai.

Poolakad võtsid Uus-Pärnu oma alla. Arenenud kaubandus ja laialdane läbikäimine andsid linnale häid tulevikulootusi. Poola võimu esindajad võtsid lähedases naabruses asetseva Vana-Pärnu linna valitsemise ka oma kätte. Nii oli Vana-Pärnu oma iseseisvuse kaotanud ja nüüd Uus-Pärnust täiesti rippuv. Juba aastal 1568 olla Poola kuninga käsu annud Vana-Pärnu linna ühes Tooma kirikuga maatasa teha. Kuid möödus veel 30 aastat, enne kui Vana-Pärnu otsustav hävitus pidi ette võetama.

Seda lühikest vaheaega kasutas Vana-Pärnu selleks, et raskesti kannatanud kohas jälle ühistunnet luua. Ja Vana-Pärnusse asus uuesti võõraid kaupmehi ja käsitöölisi. Nad tegutsesid iseseisvalt ja said sel kombel uus-pärnlastele võistlejaks, kes kõrgemal valitseval kohal seisid ja linna valitsemisküsimustes eestkostjaks olid vana-pärnlastele. Säärane olukord tekitas aga konflikte, mis jällegi Vana-Pärnule kahjuks tulid.

Uus-Pärnu elanikud tõstsid kaebuse poola kommissaride ees, üteldes, et uute asunike tegevus Vana-Pärnus halvab Uus-Pärnu kaubanduslikku ja tööstuslikku edenemist. Need kaebused mõjutasidki Poola võimu esindajaid aastal 1599 lõplikult otsustama Vana-Pärnu hävituse.

5 aastat anti kodanikele ärakolimiseks aega. Ja järgneval Poola-Rootsi valitsemise vahetusel kaob Vana-Pärnu linn täieliselt. Viimiste jäänustena olid vaesed kalurionnid mererannal, millel a. 1603 Poola sõdurid hävitasid. Hävis Vana-Pärnu, hävisid jäljetumalt linna elueod.

Viimse teate kadunud linnast evime aastalt 1609. Siis pakkus Vana-Pärnu kurba pilti ning seda kirjeldatakse rusuhunnikuna. Samal aastal vallutasid poolakad Uus-Pärnut teiskordselt. Kaks aastat hiljem, s. o. aastal 1611, keelisi Poola kuningas Sigismund III ametlikult Vana-Pärnu uuesti ülesehitamise. Selle keelu otsarbeks oli Uus-Pärnu seisukorra kindlustamine ja ta kaitsmine Vana-Pärnu kasvu ja tõusu vastu. Nii oli Vana-Pärnu nüüd täiesti kustutatud linnade nimestikust.

Poola ja Rootsi vahel peetava sõja ajal vahetas Uus-Pärnu tihti oma isandaid. Kaks korda langes ta rootslaste kätte. Uus-Pärnul oli ikka veel salajane kartus, et Rootsi valitsejad siiski vastu Poola kuninga Sigismund III määrust võiksid uuesti üles ehitada Vana-Pärnu. Uus-Pärnu oli küll algusest peale Vana-Pärnust palju ette jõudnud, siiski tundis ta end oma võistlejast oma arenemises takistatud. Ka nüüd nõudsid uus-pärnlased selgust ja kindlust. Mis puutub Vana-Pärnu saatusesse, siis ajasid siin Rootsi valitsejad sama

poliitikat mis poolakadki. Uus-Pärnu privileegiumide kinnitamisel töötas kuningas Karl IX Vana-Pärnu ülesehitamist mitte lubada. Sama lubaduse andis ka Gustav Adolf aastail 1617 ja 1626.

Suurel Eestimaa kultuuri ja teaduse edendajal kuningal Gustav Adolfil oli kavatsus Tooma kiriku varemed ümber ehitada uueks kirikuks naabruskonna talumeestele ja Vana-Pärnu territooriumil haigemajale alus panna. Kuid need kuninga kavatsused ei leidnud täidesaatmist. Kolmekümneaastane sõda, kus kuningas Lützeni all kangelassurma leidis, sai siin takistuseks.

Nagu ikka uuesti ilmuv viirastus jälgis Uus-Pärnut kartus, et Vana-Pärnu varemeist jälle uus linn võiks tõusta. Poola kuningas Sigismund III määrus ja Rootsi valitsejate Karl IX ja Gustav Adolphi kinnitused Vana-Pärnu saatusel andsid uus-pärnlastele vaid ajutist rahustust. Võistleja uuesti-elluärkamine viirastas jälle.

Kui aastal 1625 kuningas Gustav Adolf krahv Bernhard Thurn'ile kinkis mitmed Pärnu nimelised mõisad, sattus Uus-Pärnu linnanõukogu tõelisse rahutusse. Uus-Pärnu linnanõunikud suutsid Rootsi kuningalt lubaduse saada, et krahv Thurn Uus-Pärnu läheduses ihtki asundust ei loo ega oma alamail luba sääl naabruses kaubelda.

Rootsi valitsuse loal kanti aastal 1660 Tooma kiriku viimised jäänused laiali. Kivid kasutati Uus-Pärnu linnakooli ja haigemaja ehitamiseks. Saja aasta pärast oli Tooma kirikust vaid prügihunnik järel, mida „Poola kantsiks“ hüüti. Uus-pärnlased kaebasid siin tihti raiutud kive välja. Neid ajaloolisi kive kasutasid nad nurgakivideks oma elamute ehitamisel.

18-ndal sajandil vaadati Vana-Pärnu maa-alale kui Uus-Pärnu eeslinnale. Vana-Pärnu nimetus oli ununenud. Ei olnud enam piire naaberlinnade Vana- ja Uus-Pärnu vahel. Oli vaid üks linn, mida lihtsalt Pärnuks nimetati. Vana-Pärnu, mis oli üks kaugemaid linnaosi, kuulus Sauga patrimonial-maa-alale, mida Sauga külaks nimetati.

19-nda sajandi alul rajati Vana-Pärnu doomkiriku alusmüüride ligiduses surnuaed, kuhu matma hakati Vana-Pärnu eeslinna ja naaberlinna surnuid.

Möödunud sajandi kestel asus endisele Vana-Pärnu maa-alale Eesti kalureid ja merimehi, kes ehitasid sinna viletsaid elamuid ja elavad veel praegu kohas, kus kord piiskop resideeris ja doomhärрад võimul olid, kus hiljem linnapää ja nõunikud iseseisvalt linna valitsesid.

VANA-PÄRNU HÄVIMISE PÕHJUSED. 332 aasta eest anti käsk Vana-Pärnu hävitamiseks. Rohkem kui 300 aastat on lõhutud linna varemed olnud sügava mulla all.

Kord moodustasid selle linna elanikud ühiku, asutasid linna, elustasid oma usulisi tunnet alul doomkatedraal-

DR. JAKOB HURT (kelle surmast möödus s. a. jaanuaris 25 a.)
VILIENSISE LIIKMETE PERES umb. a. 1875

Istuvad (keskel): õp. W. Eisenschmidt, dr. Mihkel Weske, dr. Jakob Hurt, Hugo Treffner, praost Jürmann, dr. K. A. Hermann, õp. B. Sperrlingk. Ülal: tundmatu, tundmatu, tundmatu, kooliõp. C. H. Niggol, õp. M. Lipp, dr. Reichhardt, stud. Leidloff. All: õp. L. Hesse, seminari õpetaja J. Kurrik, pharm. Beckmann

lis, siis Tooma kirikus, usaldasid linna valitsemise linna-pää ja nõunike hoole, elasid läbi karme sõjaaastaid ja õnnelikke rahuaegu, kannatasid nälga ja katku, edendasid kutselisi huve gildides ja tsunftides ja võitlesid hääs usus, kuid kitsarinnalises ja õnnetust-toovas ühekskülg-suses, oma linna privileegiumide ja kaubanduslike huvide eest.

Nüüd on ununenud Vana-Pärnu rõõmud, kannatused, on ununenud linna nimi, ununenud linna jäänused. Kadunud sugupõlvede hauad vaikivad. Vaikib ka meie sugupõlve osavõtt Vana-Pärnule.

Kuidas elasid vana-pärnlased? Mida nad elasid läbi? Ainult vähesed elumärke leiame kolletunud dokumentidest ja paberitest, mis meile räägivad ununenud linnast, mille saatust on tahetud käsitleda käesolevas kirjutuses.

Ei tohi vastamata jätta veel üksikuid küsimusi. Tahtmatult tekivad nad lugejas ja nõuavad seisukoha võtmist.

Mispärast pidi Vana-Pärnu hävima?

Mispärast karistas saatust oma kodanike hääkäigu eest võitlejat linna?

Kas ei olnud ainustki võimalust Vana- ja Uus-Pärnule elujõudu ja arenemist anda?

Kas vennaslinnad ei saanud ühiselt edasi elada ja edeneda?

Nad oleksid seda võinud. Kuid nad ei tahtnud seda. Kitsarinnalises pimestas vana-pärnlasi. Nad ei tahtnud sõbrustada ja ühineda jõukama, võimsama ja soodsamalt asuva naaberlinnaga. Nad tahtsid võita võistleja Uus-Pärnu, võib-olla selle täiesti hävitada, aga hukkusid ise selles võitluses. Vana-pärnlased kaebasid ise oma linnale haua. Igavesse unustusse langes kõik, mis nad olid

ehitanud, oma kodu, oma kodukoht. Vana-pärnlaste kitsarinnalises ja jonnakuse pärast hävis linna elu ja õnn, mis juba 400 aastat oma olemasolu eest võitles ja ometi lõppeks muutus nüüd ununenud rusuhunnikuks.

Õnne käsi hoidis Uus-Pärnut, praegust Pärnu linna, omaaegset Vana-Pärnu naaberlinna ja võistlejat. Uus-pärnlased arenesid soodsamais tingimuses. Nende juhtnööriks ei olnud mitte kitsarinnalises ega kangekaelne pimestus, vaid nii mõndki kasutoovast õpetust võtsid nad elust. Nad tabasid õieti iga aja vaimu ja täitsid mõistlikult selle nõudeid. See seletab, miks praegu Pärnu suutis vastu panna kõigile tormidele, — sõdadele, katkule, näljale, miks ta kaubandus ja tööstus nii arenes, et praegune Pärnu neljandal kohal seisab Eesti linnade peres. Ekspordi alal tegutsev kaubalinn ning eelistatud supelinn Pärnu on küllaldaselt oma elujõulisust üles näidanud, ja ta praegune püüe on reisijatele ja arvurikkaile kodu- ja välismaa supelvõõraile kõike võimaldada, mida moodne linn iluduses, kunstis, mõnususes ja otstarbekohasuses võib pakkuda.

Edusamme mõistev Pärnu, mille püüded alatiselt linna ilustamisele ja olukorra parandamisele on sihitud, mõtelgu vahest ka praegusele huvituseta linnaosale, mis kord samaõiguselise naaberlinnana Uus-Pärnuga võistles. Mõlema linna võistluses jäi võitjaks Uus-Pärnu, Vana-Pärnu aga, Eesti ununenud Pompei, kadus vaenulises hävitavate laavavoogude alla.

Oleks tänuväärne ülesanne meie sugupõlvele Vana-Pärnus kaevamisi toimetada. Paljugi tuleks siin päevalgele, mis 3—400 aastat mullas on maganud ja nüüd meile rääkida võiks sellest, mis juba ammu ununenud.

Richard Patzner

TARTU-MAARJA KOGUDUSE AMETIKANDJAJD JA KIRIKUTEGELASI A. 1889

Istuvad: köster J. Kurrik, abiõpetaja J. Rennit, õpetaja P. Willigerode, A. H. Willigerode, end. köster A. Luig, abiköster K. Luig. Seisavad (keskel): koolmeistriid M. Teder Vorbusest, J. H. Wirkhaus Raadilt, J. Kõrts Iimatsalust, G. Mahlstein (Mällo) Reolast, D. O. Wirkhaus Väägverest, M. Tiidor Vasulast, J. Põvvat Tähtverest, K. Karlson Tähtvere-Kardlast, A. Päiv Raadi-Aruküllast; (üla): P. Koppel Tammistust, K. Koplus Vesnerist, P. Koplus Kavastust, Kr. Raag Raadi-Kõrvkülast, P. Wään Vasula-Lohkvast

Konstantin Kurrik

Tartu Maarja kiriku Muuseum

„Muinsuses on ajalugu, ja ajaloos — elutõde.“

KAHTLEMATA muuseumiasjandus meil Eestis näitab tendentsi võita järjest uusi alasid, arenedes käsi-käes teadusega silmapaistvaks teguriks kodumaa kultuuriloo valgustamisel. Kahjuks kirikuasjandusele on ses mõttes veel vähe tähelepanu pöördud.

Mis puutub eriti Tartu-Maarjasse, siis nimelt selle koguduse raamistikus tuleb otsida nii mõnegi meie kultuurprobleemi lahendust, sest kogudus asub Eesti vaimlise elu tsentrumis — Tartus, ning ta tegelasist on paljud ühel või teisel viisil silmapaistvat osa etendanud rahva kultuurilises arenguloos. Need kaalutlused andsidki tõuke kiriku muuseumi asutamiseks. Selle mõtte kohaselt muuseum taotleb kaht eesmärki: 1) ta tahab koguda, süstematiseerida ja avaldada andmeid kohaliku kiriku ja kirikutegelaste kohta, 2) koguda ja alal hoida muinsusesmeid, kuivõrd need aitavad valgustada koguduse ajalugu ja kultuurilugu.

Olgu tähendatud, et muuseum pole õigupoolest mitte mõeldud suurtele hulkadele vaatamiseks. Sest vaevalt vähik-vaatleja leiab sääl midagi silmale üllatavat.

Nagu teada, koguduse, s. o. Tartu kihelkonna- ehk maakoguduse kirikuks oli vanasti Tartu-Jaani kirik. Veel katoliku ajal kogudusega liideti eesti linnakogudus. Neil kahel kogudusel olid edaspidi alati ühised hingekarjased, seni kui a. 1869 linnakogudus sai jälle iseseisvaks (T. Peetri kog.). Aastal 1583 Jaani kirik pidi ulualust pakkuma ka veel saksa linnakogudusele,

kuna selle koguduse põline kirik (vana Maarja kirik, mis asetses praeguse ülikooli pöördla parema tiiva kohal) anti üle katoliiklastele. Möödunud sajandi 20-ndail aastail asuti uue kiriku ehitamisele, sest Jaani kirik kippus kolmele kogudusele kitsaks jääma. Esialgse kavatsuse järele kirik pidi ehitatama praeguse Peetri kiriku lähedusse. Juba olid kividki kohale veetud. Vahepeäl aga kirikukonvent oli veendumusele jõudnud, et kihelkond pole kohustatud ehitama, kuna Jaani kirik kuulub õigupoolest kihelkonnale, mitte linnale. Kui linn leiab tarvilise olevat uut kirikut püstitada, siis ehitagu linn ise. Need tõekspidamised võttis omaks ka ehituskomitee esimees landraat R. v. Liphardt. Ta astus oma auametist tagasi, ja asi jäi pooleli. Kividest aga ehitati a. 1830 kroonu gümnaasiumi pöördla (Rüütli uul. ääres). Mõni aasta hiljem kaval pürjermeister Hellwig võttis küsimuse uuesti üles. Ehitama pidi ikkagi kihelkond, kuna mõisnikud ei suutnud oma õigusi Jaani kiriku suhtes dokumentaalselt tõestada. Nõnda tekkis praegune Maarja kirik, mis 11. jaan. v. k. j. pühitses oma 90-ndat aastapäeva.

Küllalt uduselt paistavad ajalooürituste valgustuses kohalikud olud Põhja sõja ajajärgul. Seepärast lubatagu siin muuseumis leiduvate andmete varal puudutada seda ainetikku kirikuolude selgitamiseks.

Põhja sõja ajal, Tartu piiramisel a. 1704, said Jaani kiriku võlvid, nagu vana Maarja kiriku omadki, kahurpommidest tublisti kannatada. Siiski vähemate vigastustega näib pääsnud olevat Maarja kirik, mitte aga

ADALBERT HUGO WILLIGERODE

Dr. theol. hon. c., konsistooriumi-nõunik ja praost, sünd. 2. veebruaril 1816 Tallinnas, † 26. augustil 1893 Tartus. Tema poeg Paul W. oli Tartu-Maarja kirikuõpetajaks 1885—1914

Jaani kirik, nagu mõned autorid arvavad, sest kui a. 1712 kihelkond ja eesti linnakogudus, päale mõneaastast vaheaega, olid uuesti saanud alatise hingekarjase, Johan Arensi, tal ei jäänud muud üle kui asuda oma kogudusega Maarja kirikusse. (Saksa linnakodanikud, nagu teada, viibisid tol korral kaugel Venemaal, kuhu nad a. 1708 sõjavangidena olid saadetud). Aga juba a. 1715 tuli Maarja kirikust lahkuda, sest oli juhtumeid, kus kiivid purustatud võlvilt kukkusid inimestele pähe. Polnud teist väljapääsu kui ehitada uus kirik. Sellega sai Arens veel samal aastal hakkama. Uue, ajutise kiriku olemasolu balti-saksa ajaloolased pole nähtavasti küllalt oluliseks pidanud, ignoreerides teda täiesti, ehk küll A. H. Willigerode ühes kohalikus teaduslikus ajakirjas nimetab isegi kiriku asukohta (praeguse Linna Tööstuskooli maa-ala Vabadussilla juures). Üks meie silmapaistvamaid koguteoseid aga lausub: „Aastate kestel peeti jumalateenistusi küünis, enne kui jõuti Jaani kiriku hädatarvilise remondini.“ Nähtavasti siin on mõeldud kogunisti „Jaama mõisaküün“, mida mainivad mõned balti-saksa ajaloolased. Ometi teame, et ka a. 1715 Venemaalt sõjavangistusest tagasi jõudnud saksa linnakodanikud tarvitasid kõnesolevat kirikut, kuni Jaani kirik a. 1720 korda seati. Ajutine kirik oli puust, 9 aknaga ja pinkidega. Ta ametlik nimetus oli: *Die Dörptsche Stadt- und Vorstadtsche oder St. Johannes kleine Kirche*.

Vanema aja tegelasist, kelle kohta muuseumis leidub andmeid, olgu siin nimetatud Michael Ignatius, Alexander Raudjalg ja Pulli Hans, sest nende kolme isiku kohta on ajakirjanduses mitmel korral sõna võetud, — järelikult nende vastu tuntakse huvi. Ka leiame nende nimed isegi *E. Biograafilises Leksikonis*. Eriti Ignatiuse kohta muuseumis leidub veel rohkesti lisandusi, samuti ta isa kui ka poja kohta.

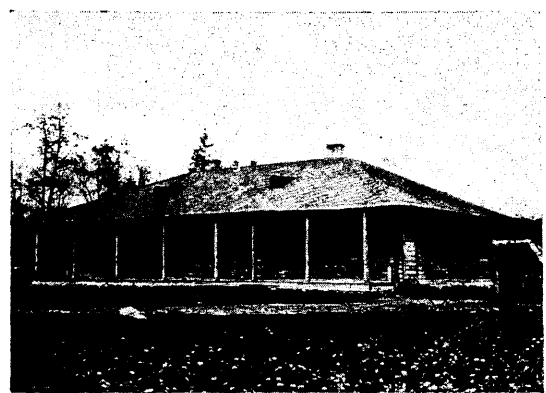
Kiriku ametikandjate kohta muuseum pakub järgmisi andmeid: õpetajate kohta — usupuhastuse ajast alates; köstrite, samuti kirikuvõõrmündrite kohta — Vene valitsuse algpäevist pääle; koolmeistrite kohta — kihelkonna piirides asunud koolide asutamise ajast; kiriku-

eestseisjate kohta — kirikukonvendi loomise ajast (1752). Pääle selle leidub veel andmeid konvendisaadikute, organistide ja teiste ametikandjate kohta. Kahjuks pole see materjal veel mitte käsitlemiseks korraldatud, sest muuseumil puudub võimalus tehniliste abijõudude kasutamiseks.

Õpetajate reastikus paistab silma Theodor Oldekop, kes kogudust on teeninud 53 aastat (1752—1806). Köstriametit on ühe sugukonna liikmed pidanud 127 aastat: Ignatzi Peter ehk P. Ignatz (pärit Raadi-Aruküla Ignatzi talust) 1711—1731, tema poeg Michael Ignatius (1731—1776) ja selle poeg Theodor Ignatius 1776—1827. Niisama kaua ja samal ajalgi on Vasula valla kirikuvõõrmündri-amet Vasula-Kopli — siit arenes 3 perekonnanime, nim. Koppel, Kopli ja Koplus — kohapidajail kanda olnud. Koolmeistri ametiaja pikkuse poolest on kõik oma kaaslased ületanud Vasula-Värkaselt võrsunud Wirkhausid, olles — isa, poeg ja poja-poeg — järjestikku koolmeistriametis aastast 1824 kuni tänapäevani.

Vaimuliku kirjanduse alal muuseum evib üsna aruurikka kogu vanema aja väljaandeid. Muusikakirjanduse ja lauluvara alal on esindatud vanema aja eesti meistrid, — on ju kiriku laulukoor ja ta omaaegne juht, praost A. H. Willigerode laulu alal tublisti tööd teinud. Muide, kiriku laulukoor loeb aasta 1835 oma asutamisaastaks. Koori asutamise põhjustas a. 1834 detsembris kirikus tarvitusele võetud uus agenda, mille vastulauludega kogudus ilma koori abita hästi hakkama ei saanud. Oma esimese iseseisva kontserdi andis koor oktoobris 1863 Maarja kirikus. See oli ühtlasi esimene eestikeelne kontsert Tartus, millega Willigerode tahtis näidata, et ka „meie oma rahvas“ suudab kunsti pakkuda. Üldse on koor Willigerode aegu 10-nel kontserdil, nii kirikus kui ka mujal, esinenud. Olgu ka veel nimetatud Willigerode lauluvarast a. 1877 eri väljaandena ilmunud isamaaline laul *Tartumaa*, millele Fr. Brenner on viisi loonud.

Willigerode isiksust pole veel kultuurilooliselt vaatevinklilt kuigi tõsiselt vaetud. Selleks pakub muuseum rohkesti materjali. Elutsenud oma noorespõlves Tallinna- ja Tartumaal, oli ta kirikuõpetajaks Kaarmal (1842—48), Karulas (1848—57) ja Tartu-Maarjas (1857—1885). Intensiivne kokkupuutumine rahvaga mitmes maa-nurgas ei jätnud mõju avaldamata ta keelelisele iseläadile, mille kohta ta ise tähendab 1870. a. „*Laulo-¹algofenne*“ eessõnas:

„Lorri“ trahter ja kõrts Raadi mõisa pargi ääres

Omaaegne tartlaste kohtamispaik. A. 1875 Raadi mõisa omanik asutas kõrtsi asemele mõisateenijate lastele kooli, millist omal kulul ülal pidas. A. 1893 ühendati Aruküla kooliga. Hoone ehit. a. 1836, lammutati lõplikult eesti ajal. Koolmeistrina tegutsesid siin David Birken-thal (pärasine Tarvatu köster) ja Joosep Heinrich Wirkhaus — parimad lõpetajad Hollmanni seminari esimesest lennust

Awalik au-tunnistus ja jäädaw mälestuse täht,
 mis
 suurel wiiekümneaastasel
Eestirahwa priiksloksmise
Rõõmu = pühäl

Junni kuul

aastal 1869

Tartus,

kuhu näht wõit Eesti-rahadelt Eestimehed kofto oliwad tõttanud, et wennalikus ühenduses kui ühe pere riad riide ja täno lauludega talli wabaduse riigituse eest Jumalale auu anda ja kaaswendi äärfamale waimu elole uues wabaduses äratada,

Tartu Maarja Laulu-Seltsile,

kes seltsijama pido wõibolaulmisel 20. Junni kuu päämal oma laulmisega kõigist üle läie ja hoole ja osawise poolest laulu harimise põlli- kolmandaks seltsiks arwati,

Tartu Wanemlise-Seltsi poolt

armestajast südamest, wennalikust meelest anti.

Elagu, kaswagu, õitsegu

Lesti laul ja Eesti lauljad!

Elagu, kaswagu, õitsegu

Tartu Maarja Laulu-Selts ja Lauljad!

Eesti esimese laulupeo poolt Tartu-Maarja kirikukoorile antud diplom

„Laulu sõnnade polest ütlen agga jedda, et nemmad kõif, osjalt minneival, osjalt selkammal aastal, minno süddame põhjast on tulnud. Sellepärast loda, et nemmad ka teie süddamette sees sawad asjet leidma. Kirjotamisje polest pallum teid: kannatage wanna jõbbraga, kes omma willund wammurist ei raatji enam ue maatu wahhetada. Agga sõnnade polest ütlen: egga nattokest Saremaa jola ning Tartomaa wägge ei ja Tallinna maa roga mitte rikkuma. Kõif maa keel on maa-rahwa omma, ja Wirrolasjed, Sarelasseb ning Tartlasjed ärra hoidgo tõine kõifest mitte wägga kõrwale, waid mingo, ka kele polest, ifka enam tõine kõifega ühte. Laulge siis minno lauljattega ühhes mo salgotesse laulu Jummalale nimmet Keie-

riie auuks rahwale rõõmiks talwe kolimaeal, wäljas lille aeal! Jäme Jummalaga!“

Kahtlemata õiglaselt ja tabavalt on Willigerodet iseloomustanud tema ametiwend G. Oehrni, kui ta Willigerodele peetud leinajutluses a. 1893 Tartu-Maarja koguduse ees lausus: „Tema armastas oma ametit, tema armastas oma ametiwendasid, tema armastas oma kirikut, tema armastas oma kogudust, tema armastas oma rahvast, mis Jumal temale külvipõlluks oli kätte usknud. Ja tõesti, tema süda põles armastusest oma rahva vastu, sinu vastu, armas Eestirahvas.“

Piltide juure

Landr. GOTTHARD LIONEL VON LIPHARDT

G. L. v. Liphardt, Vastseliina ja Raadimõisa majo-raadi-härra, sündis 19. veebr. 1804 Tartus, † 15. sept. 1885 Raadil (viimase lossiomaniku Reinhold L-i onu). Teda armastas valla rahvas, sest ta võimaldas eriti sood-sail tingimusil talude omandamist valla peremeestele ja hoolitses helde käega valla vaeste eest. Tänuväeks kin-kisid Raadi valla peremehed G. L. v. Liphardtile tema 80-aastaseks sünnipäevaks oma kogupildi (vaata järgmine lehekülg). Pildil (vasakult paremale): Hermann See-land (mõisa kirjutaja), Michel Thomson, Jaan Jantra, Jakob Raag (kihelkonna koolivanem ja vallavanem), Karl Jakowitz, Karl Thomson, Joseph Michelson (valla kir-jutaja), Jaan Raag, Karl Jantra (konvendi saadik), Juhan Hermann (Kõrveküla koolmeister), Aleksander Päiv (Aruküla koolmeister), Joosep Heinrich Wirkhaus (Raadi koolmeister), Gustav Otsa, Peeter Ploom (kiriku vöörmünder), Juhan Kalju, Peeter Käost, Karl Kalju, Jakob Orav, Claus Puck, Karl Massal, Juhan Kangru, Karl Weeber, Karl Rapsey, Kristjan Peterson, Jakob Busch, Johann Kool, Karl Wuks, Otto Kool, Aado Kool, Jaan Kiisler, Kristjan Reinhold, Aado Lill, Jüri Kopli, Karl Raudjalg, Karl Rattasep, A. Puberg, Johan Jantra, Jüri Treyer, Karl Preedik, Karl Ruus, Michel Ploom, Johan Puberg, Hendrik Kitse, Johan Rapsei, Jüri Truus, Gus-tav Karro, J. Woore. Praegu elavad nendest J. H. Wirk-haus (Tartus) ja J. Truus (Raadi „Riistapuul“).

TARTU MAARJA MAA-KOGUDUSE KIRIKU-VÖÖRMÜNDRID a. 1867

Istuvad: Märt Rattasep (Karlovast), Jüri Luha (Ihastest), köster Adam Luig, Karl Weeber (Vesnerist), Jakob Saar (Sootagast), tundmatu. Seisavad (keskel): Peeter Ploom (Raadilt), Johan Jaanson (Haagest), tund-matu, Otto Pärn (Vasulast), Jaan Saag (Tähtverest), tundmatu. Ülal: tundmatu, Gottlieb Mällo (hiljem Mahlstein, Reolast).

Kõrgeste auustatud Landrati herra

G. Liphardile 80. sünnimise päewa mälestuseks

19. Febr. 1884.

RAADI VALLA PEREMEHED JA AMETIKANDJAD a. 1884

Pedro Krusten

Lillemüüja

Õhtu videvikus koputati mu uksele. Sääli oli küll elektrikell, aga tema pidas seda nagu luksusasjaks, sakste jaoks. Elektrikell on liig kõrgilt nõudev. Tema aga tuli alanduses vähenõudlikuna, koputas vaikselt, et toas olija jääks uniselt hääsüdamlikuks, ei erutuks ärevalt pahaseks.

Kuid koputaminegi tundus mulle sel minutil tüütamisena. Mul on harjumuseks pidada videvikku laisalt poolunes. Vastumeelselt tõusin ja vabastasin ukse nagu vangi ketist.

„Ostke lilli!“

Vaevalt eraldasini koridori pimeduses tütarlast. Nägu valendas õite varjus, silmad läigatasid varjukoobastes. Ta oli haiglase välimusega — ma ei tahtnud osta lilli.

„Mis ma nendega teen?“

Ta mõtles, et naljatan temaga. Lausus lapselik-õpetlikult:

„Panete vaasi.“

„Mis kasu ma sellest saan?“

Mida ta nüüd mõistab kosta? Ega kedagi, vastas suuresti lihtsemeelsena:

„Lilled teevad toa ilusamaks.“

Ma naersin rumalaks-pidava üleolekuga.

„Ma pean hoidma end jumalikult julmana: mul on teha karmust nõudev töö — lilled õrnus ei sobi mulle. Või teie seda mõistate! Mis kimp maksab?“

„Kümme senti.“

„Ainult! Sellepärast tulite mind tülitama!“

Ulatasin talle püksitaskust peoga peenraha. Ütlesin, et ma lilli ei vaja. Müügu ta need teiskordselt. Ta andis mulle siiski pihku kimbu krüsanteeme.

Viskusin uuesti diivanile, jahedad lillevarred soojas peos. Ei viitsinud hakata otsima neile vett. Nad langesid mu käest põrandale. Uinusin.

Upsakas elektrikell virutas mind diivanilt põrandale püsti. Avasin tuseselt ukse, pidin naeratama magusalt. Vilma tuli mind vaatama. Ta ootas suudlust ja lõhnas üliväga. Lõhna oleks võinud olla hoopis vähem. Tegi mu toa koduse liiga võõravaimuliseks. Pidasin mõistlikult suu kinni. Polnud mõtet kõnelda naisterahvaga sääraseist asjust.

Ta vahtis kõigepeält ennast — peeglites. Vaikis. Siis vaatas mu toas ringi, märkas krüsanteeme põrandal.

„Vaesekesed, teil on ju janu! Vanapoiss on nii hirmus juhm, käib teiega sandisti ümber, vaa-esed lillekesed!“

Hellitask neid oma rindade lähedal nagu elavaid olendeid. Siis küsis millegi meele tulles ärevalt:

„Kust sa võtsid nad?“

Kust ma pidin nad võtma!

„Sain ühelt plikalt.“

Ta heitis lilled põrandale, käänas mulle selja. Ütlesin kahetseva häälega:

„Vaa-esed lillekesed!“

Ta oli nüüd mossis. Oli armukadedana mulle tige. Ootas, ma tulgu teda hääks tegema, vanduma truudust. Seda ta ootas. Asjata!

Me vaikisime kaua. Lõpuks ta lausus kannatamatata kärsitusega:

„Tule, aita mulle palitu selga!“

Ise istus toolil, ei mõtelnudki tõusta. Aga mina tõusin. Tõin ta palitu, ütlesin:

„Täitsa õige! Vii oma paha tuju mu toast ära.“

Tule külastama siis, kui oled hääs meeoleolus.“

Hoidsin teenistusvalmilt palitu ta nina all.

Ta katsus rabada riiet mu käest maha. Ise hakkas nutma. Lahkus lepitamatult.

Ma olin rahul. Vajasin üksindust. Võtsin krüsanteemid põrandalt, panin vaasi. Andsin neile värsket vett nagu kristalli.

„Lilled teevad toa ilusamaks.“

Vilma ei tulnud mind enam vaatama.

Mu vaim oli mehine, tegin oma tööd. Tungisin karmis üksinduses töö nagu munk oma jumalasse.

Tööd lõpetades olin väsinud. Tahtsin elu, mõtlesin Vilmale. Igatsesin ta järele. Terve nädal oli möödunud — mu toad polnud kuulnud inimhäält.

Jõin enese joobuks. Tukkusin videvikus laua ääres. Vaikselt koputati uksele. Kisendasin ebasüüdsalt kõvasti vastu:

„Tulge sisse!“

Tulgu inimesed mu üksindusse! Mu töö on valmis — ma olen jälle külalislahke!

„Härrad ostavad lilli?“

Tuigerdasin esikusse ta juure, vaikisin naerdes. Keegi oli tulnud mind vaatama! Küsisin purjus kurraasiga:

„Kui ostan kõik lilled, siis saan Teid pälekauba?“

Kutsusin ta tuppa. Mu töö oli valmis, pühitsesin seda lilledega. Võisin viita nüüd aega inimestega, tahtsin, et ta oleks mulle seltsiks. Olin jooanud, ajasin nii mõndagi segamini. Ta näitas siis igakord lahja lapseliku käega postamendile:

„Vaas on sääli!“

Ma raputasin pääd ja naersin endaette kavalalt lipsule. Siis võtsin ta ümbert kinni ja palusin teda jääda mulle naiseks.

Ta küünistas mu kätt.

Surusin ta diivanile, pakkusin talle veini.

Ta keeldus.

Ma vaatasin talle pettunult. Inimesed ei tahtnud võtta mu rõõmudest osa. Märkasini: ta oli liialt lahja, kehvalt riides. Mu tuju läks ära. Ajasin ta välja. Lilled jätsin endale.

Igatsesin õrnust. Sulgesin silmad ja hammustasin uneldes punast nelki — see on Vilma suu! Jäin jooannuna magama.

Kui virgusin, Vilma istus toas. Naeratas säravalt, tal oli nüüd hää tuju. Me pühitsesime lilledega üht päeva. Mu uksele enam ei koputatud.

Viimaks nägin teda tänaval. Ta oli arreteeritud. Tundsin ta ära silmist. Neid nägin, muu osa näost varjas ta rätt. Sammusin ta kannul. Must saatja heitis üleõla mulle kurje pilke, kahtlustavaid, hoiatavaid. Revolver oli küljel. Pistisin käe ägeda hooga taskusse — võtsin paberossi.

Ta viidi kohtuniku ette. Istusin ootama saali nurka. Peitsin end küürutades inimeste taha, et tal oleks kergem. Mida ta on teinud? Kohtunik peksis oma koolitatud rusikat punasele kalevile ja käratses temaga hullumini kui teistega. Ta oli varastanud kalmistult lilli.

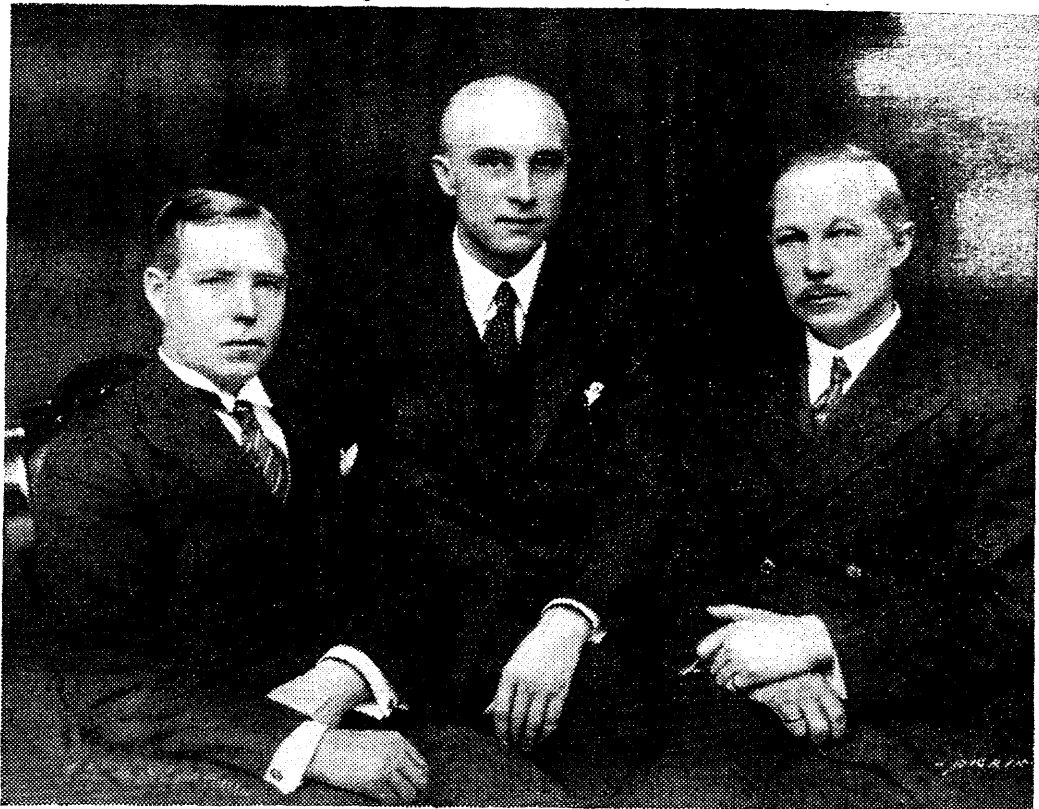
Ta kõneles sosinal, ma ei kuulnud midagi.

Mul oli rumal tuju. Läksin linna ja tundsin endki süüdlasena. Olin pidutsenud lilledega, mis polnud määratud mulle. „Lilled teevad toa ilusamaks.“ Aga nad oleksid pidanud ilustama kalmu. Süda vaevles sees. Kavatsesin teha enda ja temagi patu hääks. Mõtlesin osta pärja, viia kalmistule. Ükskõik kelle hauale. Nagu lunastuseks tundmatu künkale. Mõte näis veetlev, eelseisev toiming tundus pühliku talitusena. Sammusin lilleäride poole.

Poolel teel peatusin tänavanurgal. Jäin nagu kedagi ootama. Ootasin endas käärivate tunnete selgumist. Mõtlesin: kuidas peavad olema jaotatud selle maailma hüved? Et surnuile jatkuks elavaid lilli, ent elavad inimesed sureksid nälga? Või on kuidagi teisiti õiglasem? Leinajate tunded — arusaadav, ma mõistan neid. Kõik mõistavad neid. Nälgiija meeleheide — see pole arusaadav. Seda ei mõista keegi.

Ma mõistsin ta nänavanurgal süütaks.

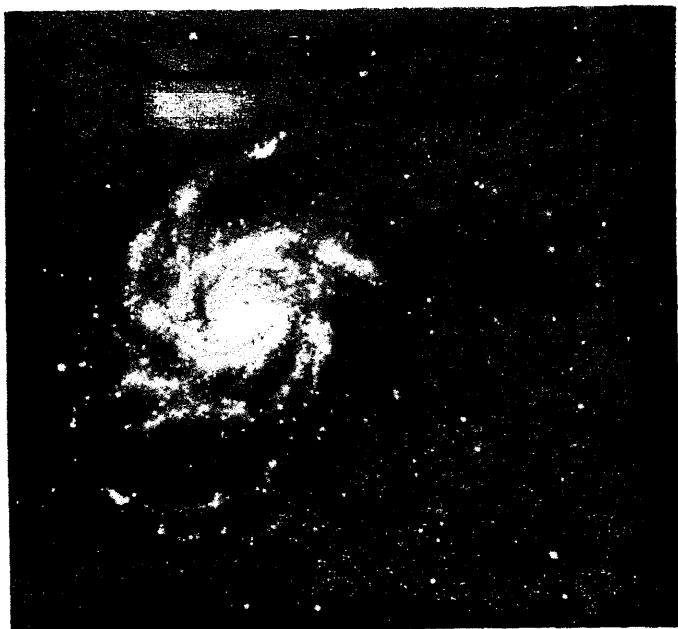
Ei läinud lilleärri. Sammusin kohvikusse. Saatsin talle vanglasse toreda tordi. Jäägu talle hämara õnnekusena lohotus: kusagil on talle veel poolehoid, kõik ei hüüga. Sassi jooksnud maailma halastamattuses keegi salapärane soovib talle veel hääd. Pedro Krusten

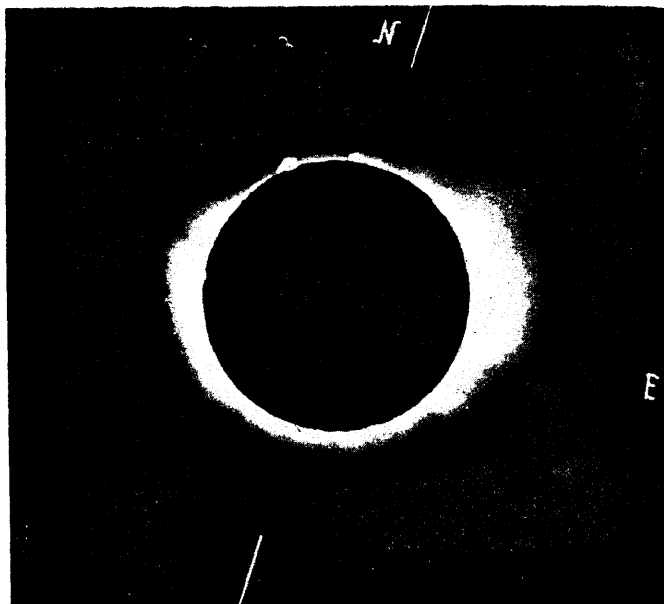
Krediit Panga juhatus: V. Kargaja, G. Vestel, E. Aule

Krediit Panga Tartu osak. ametnikud, keskel (al. reas) dir. F. Lauristin

Spiraalne udukogu Suure Vankri tähtkujus

Päikesevarjutuse ülesvõte täisvarjutuse ajal 29. juun. 1927

Tartu Ülikooli Tähetorni tegevusest

OLGUGI et juba 1802. aastast saadik Tartus astronoomid teaduslikult tegutsesid, võib lugeda siiski Tähetorni teadusliku tegevuse algust 1813. aastast, mil observatooriks määrati pärastine Tartu ja hiljem Pulkovo Tähetorni direktor Friedrich Georg Wilhelm Struve (1793—1864), kes kuulus 19-nda sajandi esimese poole tähtsaimate astronoomide ja geodeetide hulka ja kellele Tartu Tähetorn võlgneb oma maailmakuulsuse.

Aastal 1824 seati Tartu Tähetornis üles 9-tolline Fraunhofer'i poolt valmistatud pikksilm, mis omal ajal oli suurim ja parim vaatlusriist kogu maailmas ja mis F. G. W. Struve kaksiktähtede uurimuste kaudu omandas väga laialdase kuulsuse. Selle riistaga toimetatud vaatluste põhjal koostati esimene põhjataeva süstemaatiline kaksiktähtede kataloog, mis sisaldas üle 3000-de paari, mille positsioonid mõõdetud on ennekuulmatu täpsusega. Neist Struve hiiglatöist saigi faktiliselt oma alguse moodne kaksiktähtede astronoomia.

F. G. W. Struve algatusel ja juhatusel läbiviidud laiaulatuselisemaist geodeetilist töist, millest ka teised välismaa ja Tartu astronoomid aktiivselt osa võtsid, tuleks mainida Liivimaa triangulatsioonivõrgu koostamist ja Tartut läbistava meridiaankaare mõõtmist.

Pärastiste Tartu Tähetorni direktorite (Maedler, Clausen, Schwarz, Lewitzky, Pokrovski ja Banachiewicz) hulgas pole küll esinenud enam ülemaailmse kuulsusega astronoomide, aga püsivaid teaduslikke uurimusi on nendegi ajal Tartu Tähetornis teostatud.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli rajamisega aastal 1919 algab Tähetorni tegevuses uus ajajärk, mis eelmisega võrreldes on mitmetigi kujunenud hoopis laiaulatuselisemaks ja viljakamaks.

Tartu Ülikooli Tähetorn päris endiselt Vene riigi Tähetornilt suurema osa varandust hoonete, nende sisseadete ja teadusliku uurimise jaoks määratud varustuse kujul. Kuid tähtsam osa sellest asus Eesti Vabariigi algpäevil evakueerituna Venemaal, mis sinna viidi sõjahädaohu lähenemise kartusel. Väärtuslikum ja suurem osa teaduslikust inventarist kui ka raamatukogust oli võimalik aastal 1921 tagasi saada, kuna osa riistu ja raama-

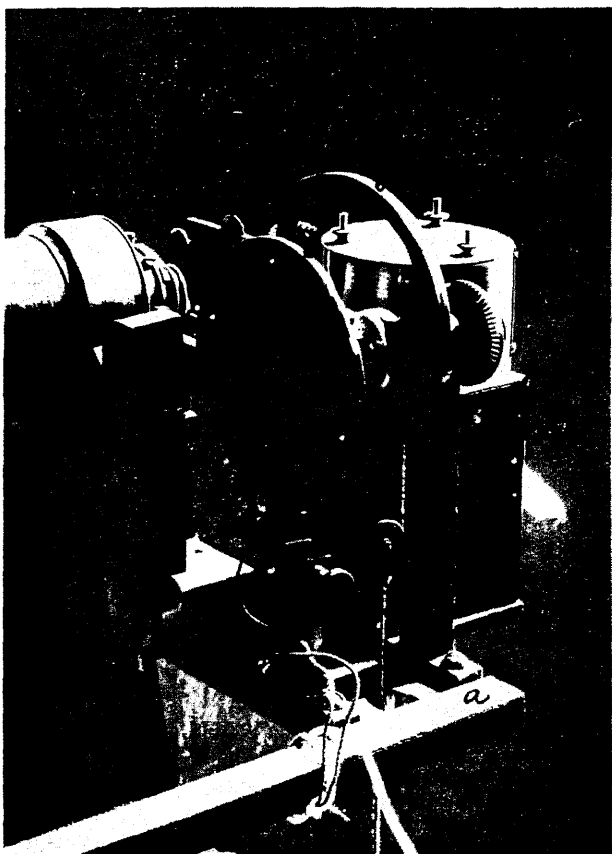
tuid, mis olid viidud Venesse, jäi aga siiski tagasi saamata.

Ühes reevakueeritud varandusega on Eesti Vabariigi kestuse ajal Tähetorni teaduslik inventar kasvanud umbes 50-ne ja raamatukogu enam kui 10.000-de numbri võrra. Mõned teaduslikud riistad kujundati ümber, kombineerides neid teiste riistadega või valmistades nende jaoks uusi täiendavaid osi. Niisuguseist võiks eriti mainida Petzval'i astrograafilist kaamerat, mis oli eraldatud suurest Zeiss'i refraktorist ja ühendatud vähema juhttoruga ning sel teel moodustatud uus iseseisev riist — Petzval'i astrograaf.

Mis puutub Tähetorni isiklikku koosseisu, siis polnud selles alguses päle juhatajaks määratud prof. D. Rootsmann'i, kes seniseni on Tähetorni tegevust energiliselt juhtinud, ja teenija ühtki teist tegelast, sest et vastavaid kvalifitseeritud isikuid koha pääl ei leidunud. Hiljem oli võimalik ametisse võtta assistent ja astronoom-observaator. See asjaolu koos tagasitoodud riistade ja raamatutega võimaldas sõja-ajal katkenud teadusliku tegevuse jätkamist ja publikatsioonide vahetamisele asumist kõigi välismaa esimest liiki observatooriumidega.

Arvestades asjaoluga, et Tartu Ülikooli Tähetorn on Eesti Vabariigis ainuke sellelaadiline teaduslik asutus, oli loomulik, et Tähetorni tegevuskava pidi veel mõne ülesande võrra kasvama, mida varemalt täitsid teised asutised. Eriti tuleks mainida riiklikku ajateenistust, ajasignaalide vastuvõtmist välismaalt raadio teel ning nende edasiandmist postiasutistele ja raudteejaamadele meie riigi territooriumil. Pääleselle võtab Tartu Tähetorn tegelikult osa ka rahvusvahelisest geodeetilisest mõõtmisest, mida korraldab Läänemere Geodeetiline Komisjon, kusjuures Tähetorni eritiseks ülesandeks on toimetada tarvilikke astronoomilisi mõõtmisi.

Tartu Ülikooli Tähetorni teadusliku töö iseloom, võrreldes eelmise ajaga, on tublisti muutunud. Ülesannete ja uuritavate probleemide arv on suurenenud ja nende käsitus mitmekesisestunud. Huvi on ühelt poolt siirdunud enam praktilistele aladele, teiselt poolt aga

Aparaat isikliku ajavea määramiseks. Konstrueeritud mag. R. Livländeri ja O. Silde originaalse projekti järele

stellaar astronoomiale ja tähestatistikal kui moodse astronoomia põhialuseile.

Iseseisvaid teadusliku uurimuse iseloomu kandvaid üksiktoide on Tartu Tähetorni publikatsioonides ilmunud üle 20-ne, pääleselle kümnekond tööd välismaa ajakirjades, kuna loetlemata on jäetud populaarteaduslikud artiklid ja vähemad märkmed. Omaenese, kui ka laiema ringkonna huvides annab Tähetorn juba 1924. aastast saadik välja kalendrit, millest on ilmunud 8 aastakäiku.

Eesti Vabariigi kestusel on Tähetorni tegevusega õppetöö kaudu kokku puutunud ligi 500 üliõpilast, kellest enamus on Tartu Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna matem. osakonna üliõpilased. Samuti on Tähetornis korraldatud astronoomia praktikumidest algkooliõpetajate suvekursuste ajal osa võtnud ka suur hulk õpetajaid.

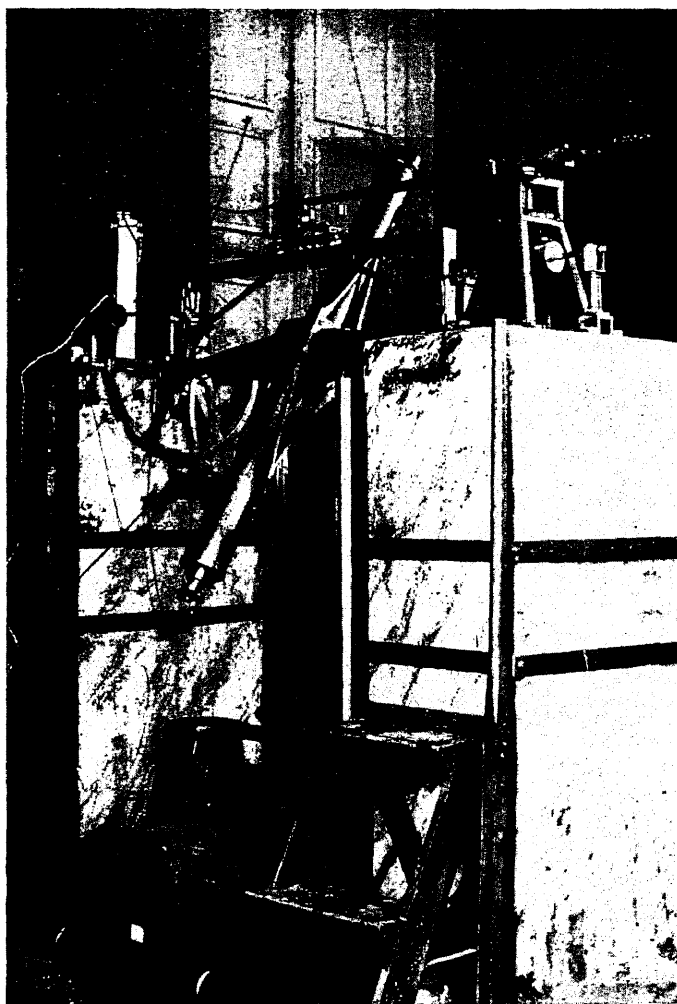
Väljastpoolt on Tartu Ülikooli Tähetorni ekskursioonidena või üksikult külastanud umbes 3000 isikut. Nende hulgas oli meie riigi ja välismaa tähtsamaid tegelasi.

Eritise sündmusena asutise ajaloos tuleks mainida Tähetorni osavõttu päikesevarjutuse vaatlusest 1927. aasta juunikuus. Vabariigi Valitsuse ja Tartu Ülikooli käsutada olevate summade toetusel oli läkitatud Gälli-

varesse (Põhja-Rootsis) 3-liikmeline ekspeditsioon ühes tarvilike riistadega. Uurimisekspeditsiooni ülesandeks oli päikesekrooni ülesvõtmine fotomeetrilise uurimise otstarbeks. Peaaegu täiesti soodus ilm võimaldas saavutada huvitavaid tulemusi, mis hiljem avaldati Tähetorni publikatsioones ja ajakirjanduses.

Nagu kõigest ülalesitatust näha, — tänu Tähetorni juhataja prof. D. Rootsman'i, astronoom-observaator dr. E. Öpik'u, assistent mag. R. Livländer'i ja teiste kvalifitseeritud eriteadlaste hoolsale ja tulemusrikkale tegevusele, — võib Tartu Ülikooli Tähetorn praegugi seista väärikana teiste sellesarnaste maailma tähtsamate teadustemplite keskel. On hää, et pole jäädud puhkama neile mineviku loorbereile, millel rajas maailmakuulus prof. F. G. W. Struve, ning sellepärast võib Tartu Tähetornilt tulevikuski oodata parimat!

Elmar Aader

Dollondi transiitriist

Üks uus sõna

Meil tarvitatakse sõna *ammutama* tähenduses „kusa-gilt (vett) võtma“ (saksa „schöpfen“). Ent see sõna sobiks paremini tähenduses „ammuli lahti olema“, nagu see on ka soome keeles: „ammutatav avaus; — ammutav haav; — põhjatu kuristik ammutas nende ees“; seda

enam et selle mõiste jaoks meil seni puudub sõnaline vaste. Senise tähenduse „schöpfen“ jaoks võiks siis võtta soome sõna *ammendama*: „allikast vett ammendama; — ta on need teadmised ammendand võõrkeelseist allikaist.“

Joh. Aavik

Herbert Normann

Pidalitõbiste maja

1. oktoobril 1891. a. avati *Liivimaa leepra vastu võitlemise seltsi* poolt ametlikult mõni kilomeeter Tartust Ilmatsalu tee ääres asuvas Muuli suvilas nimetatud seltsi esimene leprosoorium Eestis — Muuli pidalitõbiste maja. A. 1922 liideti Muuli leprosoorium Tartu ülikooli dermatoloogia-polikliinikuga, andes ta selle juhataja prof. A. Paldrock'i hoole alla ning kujundati ümber moodseks õppeasutiseks, ja 1. oktoobril 1931 võis Muuli pidalitõbiste maja tagasi vaadata oma 40-aastasele viljakale tegevusele.

Muuli pidalitõbiste-maja vaimliseks isaks ja loojaks tuleb pidada Tartu ülikooli kirurgia professorit dr. Eduard v. Wahl'i (1878—1890). Ta oli esimene, kes rõhutas leepra järjest suurenevat, kuigi aeglast levimist meie kodumaal ja tundis ära rahvast ähvardavat ohtu, olgugi et juba enne teda ka teised teadusmehed olid pühendanud leeprale oma tähelepanu. Ka näitas Wahl esimesena, et leepra levib üleandmise teel tervelt haigele. Kuna leepra meil ikka on esinenud sporaadiliselt ja haigestumise korral tookordsete kogemuste järele sellest ei olnud pääsmist, oli Wahl teadlik, millisele kohutavale saatusele ja lõpule need haiged vastu sammusid.

See teadlikkus ühes sooviga kergendada leeprahaigete saatust ja panna piir leepra levimisele haigete isoleerimisega varjupaikadesse — leprosooriumesse —, õhustaski Wahl'i võitluse organiseerimisele leepra vastu. Ta tõstis üles leprosooriumide asutamise küsimuse meie kodumaal, kus haiged oleksid isoleeritud, ühtlasi aga leiaksid ulualuse ja hoolitsemise, ja hakkas selle mõtte teostamiseks agaralt korjama rahalisi annetusi. Kuid Wahl ei näinud ise oma mõtte teostamist, kuna ta juba 17. jaan. 1890 elust lahkus õnnetu juhtumi tagajärjel.

Aruandeid Wahl'i poolt algatatud korjanduse kohta toob *Neue Dörptsche Zeitung* 1890, Tartu toleaja mõõduandvamaid lehti. Nii leidub lehe numbris 15. septembri M. parun Stackelberg'i allkirjaga märgend, et „für die Lepra-Stiftung auf den Namen v. „Wahl““ on kokku tulnud juba 1665 vene rubla, sellest osa dr. Zoega v. Manteuffel'i kaudu Peterburist. Kahjuks pole selle aasta *Neue Dörpt. Ztg.*'i numbrid kõik säilinud, samuti mõned varemad aastakäigud, nii et esimese aru-

andeid pole võimalik leida. Igatahes aga oli korjandus käimas juba enne 1890. a.

Korjandusest võitluseks leepra vastu võtsid elavalt osa ka seltskonna daamid. *Neue Dörpt. Ztg.* 1891, nr. 56 avaldas 8. märtsil 7 aadlisoost daami, nende hulgas proua prof. v. Wahl'i allkirjaga üleskutse, milles tähendati, et tänu suurile annetusele Peterburist ja provintsi heldusele, on võimalus juba lähemal ajal asuda leprosooride avamisele, seepärast on ka nimetatud daamid kokku astunud komiteeks, et hoolitseda sisseseade, eriti voodite ja pesu eest. Üleskutse lõppes palvega sisseseadeks rohkesti kaasa aidata.

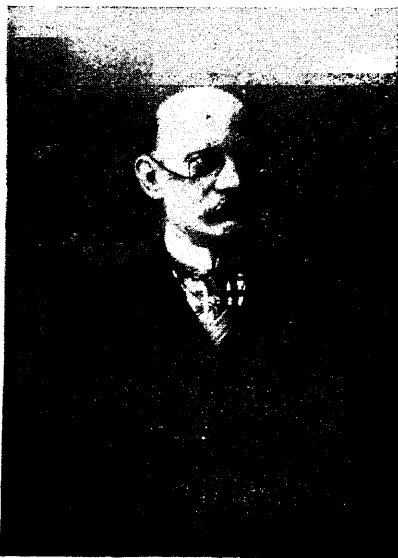
Vahepeäl aga olid varsti pääle prof. Ed. v. Wahl'i surma kokku astunud kaksteist toleaja tähtsaimat tegelast Alatskivi paruni Arved v. Nolcken'i juhatusel ja välja töötanud *Liivimaa leepra vastu võitlemise seltsi* põhikirja, mille vene siseministeerium ka kinnitas 23. märtsil a. 1891.

Sellest hetkest pääle algas nimetatud selts ametlikult oma tegevust. Esimeses järjekorras esitati kinnitamiseks Liivimaa kubeneri nõudel avatavate leprosooriumide valitsemise ja juhatajate-arstide tegevuse kohta käivad täpsed juhised, mis hiljem ka kinnitati.

Esimeses järjes kavatseti avada leprosoorium 40—50 haigele Nina (Nennal) postijaamas, mille Liivimaa rüütelkond oli kasutada annud seltsile selleks otstarbeks. Kuna aga postijaama ümberehitamine ja remont, mis teostus Tartu ülikooli arhitekti R. Guleke juhatusel, nõudis rohkem aega, üüriti kiires korras Tartu linna lähedal asetsev Muuli suvila*), endine „rothe Flagge“ oma ilusa aiaga, remonteeriti ülikooli sama arhitekti R. Guleke juhatusel seltsi nõudeile vastavalt, kusjuures võeti ette ka mõned vähemad ümberehitused ja muretseti tarvilik arv voodeid ja pesu, et võimaldada 15—17 haige vastuvõtmist veel 1891. a. sügisel.

Nina leprosooriumi avamine aga, mille korraldustööd edenesid ka jõudsasti, pidi jääma järgmise aasta kevadeks, kuna peeti otstarbekohaseks Muuli väikesis

*) *Neue Dörptsche Zeitung* tarvitab Muuli kohta nii sõna „Villa“ kui ka „Gehöft“.

Prof. mag. med. vet. ERNST
SCHRÖDER

Tartu ülikooli loomaarstiteadusk.
eripatoloogia ja terapia professor
1920—1928

Prof. mag. med. vet. KARL
HAPPICH

Tartu ülikooli bakterioloogia,
epizootoloogia ja politseilise
loomaarstiteaduse prof.
1919—1923 (†)

Prof. dr. med. ED. v. WAHL
Tartu ülikooli kirurgia professor
1878—1890

Muuli leprosoorium

Mälestussammas prof. Ed. v. Wahl'ile
Muuli leprosooriumi ees

oludes seni koguda praktilisi kogemusi seesuguste asutiste organiseerimise ja leprahaigete nõuete kohta.

Raha oli seltsil sel ajal 23.294 vene rubla 10 kop. Sellest summast oli juba kuni prof. Wahl'i surmani kokku tulnud 4095 rubla 40 kop., dr. Peter Hellat'i hoolet Peterburist saadetud 4935 rubla 99 kop. ja daamide komitee kaudu Tartus 1198 rubla.

Muuli hoone ümberehitamine ja remont läks kogusummas maksma 1979 rubla.

25. sept. 1891. a. asus Muulile elama esimene leprahaige, kes ühtlasi võttis enda pääle ka majahoidja kohustused.

Ametlikult avati Muuli pidalitöbiste-maja küll alles 1. okt. a. 1891.

Seega oli oma tegevuse alanud *Liivimaa lepra vastu võitlemise seltsi esimene leprosoorium Eestis*.

Lepra vastu võitlemise selts aga tegutses vahepääl agaralt edasi. Tema esimeheks oli Arwed v. Nolcken, abiesimeheks prof. dr. Karl Dehio. Seltsi juhatus koosnes 12 liikmest, neist pidid 4 olema arstid. Koguti edasi annetusi ja kutsuti üles inimsõpru astuma seltsi liikmeiks. Ja nagu näha seltsi aruandeist, kasvas liikmete arv järjest. Muuseas valiti auliikmeks eestlane ihuarst dr. med. G. Hirsch. Ka annetusi tuli rohkesti juure. Väga agar oli annetusi koguma dr. med. Peter Hellat, kelle nimi esineb aruandeis üsna sageli.

Üks kord aastas jaanuarikuus pidas selts oma peakoosoleku, kus esineti siis täpsete ning ülevaatlikkude aruannetega tegevusest.

Lepra vastu võitlemise algataja, prof. Ed. v. Wahl'i mälestuseks aga püstitati Muuli leprosooriumi ette lihtne kivist mälestusmärk päälkirjaga: „Zur Erinnerung an Prof. Dr. Ed. von Wahl der Lepraverrein.“

Kuni vene revolutsioonini töötas Muuli leprosoorium vaikselt omaette. Augustikuus 1917. a. viidi kõik haiged ülalpidamisummade puudusel üle Tarvastu leprosooriumi ja Muuli asutis jäi tühjaks. Eesti ajal avati Muuli pidalitöbiste-maja uuesti ja liideti a. 1922 dermatoloogia-polikliinikuga. Sel puhul see kujundati ümber täieliseks õppeasutiseks. Tema juhatajale A. Paldrock'ile anti õigus koondada Muulile ka teistest leprosooriumest huvitavamaid juhtumeid ja neid kasutada nii õppetegevuseks kui ka teaduslikuks tööks. Esimesed väljavalitud haiged jõudsid Muulile Tarvastust 27. jaan. 1922.

Muuli majapidamist juhib halastajaõde Marie Kaellas, kes elab omaette kõrvalhoones ja valvab korra ja sisemise elu järele.

Leprosooriumi arstiks on igakordne dermatoloogia-polikliiniku noorem assistent.

Leprosooriumil on kasutada maja alumisel korral 2 naiste ja 1 meeste haigetuba, söögituba, köök ja veranda, kuna teisel korral asub ruum puutööstuse jaoks, üksik tuba raskemaile naishaigetele ja arstituba. Leprosooriumi juures asub veel oma pesuköök ja saun. Haigetele on üldse ette nähtud 16 voodit.

Ülalpidamise saavad haiged riigi poolt, kuna sise-mised tööd on ära jaotatud nende eneste vahel. Naised õmblevad, pesevad pesu, keedavad sööki, hoiavad ruumid puhtad, kuna meeste hooleks on jäetud väline töö, nagu puulõhkumine, veetoomine, saunakütmine. Vahepääl valmistavad meeshaiged pastlaid ja teisi jalanõusid ja teevad puutööd, kuid ainult leprosooriumi tarvete jaoks. Sööki valmistavad naised järgemööda ühe kuu jooksul, keetja, samuti pesupesejad saavad väikese rahalise tasu. Toiduainete väljaandmist toimetab õde, ikka ühe haige juuresolekul, kes teiste haigete poolt seks on valitud ja iseäralise usalduse osaliseks saanud. Leprosooriumi kõrval on väike aed, kus igal haigel oma lapike maad, mida harib ise oma kätega. Ei puudu selles aiakeses ka iseistutatud viljapuud ja marjapõõsad.

Leprosoorium ise on puhas, eeskujulik; toad kõik värvitud, samuti põrandad; haigete tubades igalpool korralikud raudvoodid; aknad eesriietega varustatud ja lilledega kaunistatud. Mehed elavad ühel pool, naised — teisel, ainult söögituba on ühine. Sööginõud alumiiniumist, hästi hoitud.

Haigete meelelahutuseks ja eneseharimiseks on olemas väike raamatukogu, mis koosneb vaid annetatud raamatuid. 28. mail 1930 annetati leprosooriumile tundmatu isiku poolt ka radioaparaat.

Haigete arv Muuli pidalitöbiste-majas kõigub keskmiselt 15—16 ümber aastas.

Muuli pidalitöbiste-majas on kogu tema tegevuse vältel arstena töötanud: Voldemar Gerlach 1891—1892; Heinrich Koppel 1892—1917; Rudolf Säask 1922—1923; Adele Lind-Lik 1923—1924; Albert Otsing 1924—1925; Anton Rängel 1925—1927 (†) ja Ludmilla Naumov-Golubov 1927 — tänini.

Eesti ajal Muuli leprosooriumis prof. A. Paldrock'i ja tema lähemate kaastöölise poolt toimetatud uurimistööd lepra alal ja sääl tarvitusel olevad moodsed ravimisviisid on enesele tõmmanud tähelepanu ka välismaal, mida näitavad mitmete tuntud välismaa õpetlaste ja lepraküsimusest huvitatud isikute külaskäigud Muulile, et tutvuda koha pääl lepra ja selle ravimisviisega inimekonna käekäiguks.

Dr. med. Herbert Normann

JÜRI NIKSMAN

Muusika elunähistest

SUURTE varisemiste ja laastamiste järele otsib rahvas lohutust kunstis. Nagu tärkas renessanss aastasadu kestnud skolastika järele, sama võib ütelda ka Eesti praeguse muusikaajajärgu kohta. Mõne aasta kestusel on loodud kolm ooperit, neljandat orkestreeritakse, oratoorium, kaunike kogu soolo- ja koorilaulu. Isegi päris unustusse jäetud kiriku- ja puhkpilli-literatuurile hakatakse tähelepanu pöörama.

*

Hiljuti oli kõnelus ühe meie heliloojaga selle üle, et kulutatakse suuri summasid muusikateoste pääle, mis kunagi päikesevalgust ei näe. „Aga see on kunst“, oli vastus. Tegi raskust veenda, et suurim osa selles on kuiv teoreetiline ajude sünnitus.

*

Terve rahvas laulab sünni-, surma- kui ka muil juhtumitel laule, mis pole meie lihast ega verest. Leidub ligemale paarsada orkestrit, kus mängitakse päämiselt saksa ehk vene palu. Vastukaaluks sellele on Eestis ainult üks sümfoonia orkester. Seegi on rõhkem seotud teatritegevusega.

Näib, meil toidetakse rahvast leiva asemel tordiga.

*

Iseäranis suurt tõusu võib märgata koorilaulu alal. Ajakirjanduseski tehakse nalja, et varsti on kolmeliikmeline laulukoor viimaste rohkuse tõttu haruldus. Võiks alul siiski piirduda kolmikuga: üks oleks laulja, teine tema juht ja kolmas kahele eelmisele laulude looja. Nii paljudki teoreetikud peavad ennast heliloojaks. Teatavasti võib muusikateoseid luua puht-teoreetiliselt. Heliloomise õpetus koosnebki reeglitest, mida käsitletakse kui matemaatilisi ülesandeid.

Muidugi saavad sel teel valminud teosed kahtlase kunstilise väärtuse.

Samuti ei nõua koorilaulu komponeerimine eriharidust. Olid ju ärkamisaja tegelased päämiselt asjaarmastajad, kuid loodi siiski laule, mis on ja jäävad raudvaraks. Üteldakse: parem hää asjaarmastaja kui halb elukutseline. Ehk sellest tulebki päikese puudus ja laulud ununevad koduteel...

Küsitav, kas on üldse meie laulu suund õige.

Kui lehitseda rahvaviise, siis leidub laule, mis ühtlasi kuuluvad kas läti, poola või saksa rahvale.

Ärkamisaja tegelased kartsid rahva olemasolu eest. Nähes, et pääle eesti keele pole rahvale midagi järele jäänud, hakkasid nad muuseum laulu elustama, ise üdini saksa kultuurist läbi imbunud.

Liikudes Setumaal, leiate, et sääl ainult leelotatakse. Ometi loetakse seda nurka kõige alalhoidlikumaks.

Nende ridade kirjutamiseks andis tõuke l. a. *Olion* nr. 11, lhk. 441, kus leidis kirjutus: „Muusika elunähiste kaitseks“.

Peab imestama leidlikkust, millega ülistatakse orkestrandi seisust. Kuuludes üle veerandsajandi sellesse kutseliiki, tundub veidi piinlik säärane hooldamine.

Tõsi, aastate eest, täpsemalt pääle saksa okupatsiooni, asutati kutseühing, hiljem -haru.

Tehti siis nende ridade kirjutajale ülesandeks, panna kirja ja teha kõigile teatavaks, et tänasest pääle võib kaubelda orkestrante ainult ühingu kaudu.

Imelik, et leidub veelgi inimesi, kes soovivad osta muusikat kiloviisi.

Kui kaitsevää orkester mängib eramänge, siis kergendab ta seega riigielarvet.

Lisajõududena kasutatakse kutselisi ehk muusikakooli õpilasi, kellest koosnebki orkester.

Praeguse radio-ajajärgul on tal eritine ülesanne hoida puhkpilli-kultuuri ajakõrgusel. Seda keelt mõistavad kõik.

Muusikakooli ülesanne on kasvatada noorsugu, kellest võrsuks sümfoonia, ooperi ja kontserdi jõud.

Tantsu-mänguks jätkub keskkoolistki.

J. N—n.

Huvitavaid raamatuid

Arvestades paljude lugejate sooviga, hakkab toimetus sellest numbrist alates avaldama huvitavate raamatute nimistut. Vaatlusele võetakse toimetusele saadetud kirjandus.

Betti Alver: Valge vares. Poem. Noor-Eesti kirjastus Tartus, 1931.

Jaan Kärner: Moodne orjus. Tõsielu-romaan. Noor-Eesti kirjastus Tartus, 1931. Lk. 231. Hind?

Aleksander Saarna: Südameraasukeste agoonia. K./Ü. „Loodus“ Tartus, 1931. Lk. 142. Hind 4 kr. 50 s.

Eesti Kunstimuuseumi aastaraamat I. Tallinna Eesti Muuseumi Ühingu väljaanne 1931. Lk. 144. Hind?

H. G. Wells: Suur maailmasõda. Selle järelelaeg ja inimsoo tulevikusihtid. Eesti Kirjanduse Seltsi populaarteadusliku seeria „Elav sõna“ esim. nr. Lk. 112. Hind 1 kr.

Joh. Aavik: 1000 uut tüvisõna I. Sada uut tüvisõna. Kirjastus „Istandik“, Tallinnas 1932. Lk. 32. Hind 75 s.

Valter Nõges: Ettepanekuid põhiseaduse muutmiseks. Eesti Rahvuslaste Klubi toim. nr. 1. Ed. Roos'i kirjastus Tartus, 1932. Lk. 171. Hind 3 kr. 75 s.

Julius Gens: Briefe Wilhelm Timm's an seinen Vater aus den Jahren 1841—1846. Tartu-Dorpat, 1931. Lk. 180. Hind ?

Arvi Järventaus: Runoilija Aatami Kuuskosken elämä. Porvoo, Werner Söderström Osakeyhtiö. Lk. 212. Hind 20 Smk.

Johannes Karma: Lembitu. Viisi näytöstä (7 kuvaelmaa). Porvoo, Werner Söderström Osakeyhtiö. Lk. 196. Hind 35 Smk.

AASTA- JA POOLAASTA-TELLIJAILE on selle nriga hinnata kaasandeks O l a f R o o d'i uus juttudekogu „K ü l a - m e h i“ I.

PRESTO

KREDIIT-PANK

Tallinnas, Suur Kärja tänav nr. 20, omas majas

OSAKONNAD:

Abjas, Antslas, Haapsalus, Jõhvis, Hiiumaa, Keinas, Narvas, Nõmmel, Petseris, Pärnus, Tapal, Tartus, Türi, Viljandis ja Võrus

TARTU OSAKOND: TARTUS, SUURTURG 11 // TELEFON: 1-67, 5-74

Põhikapital Kr. 1.400.000
 Tagavarakapital „ 789.900

Pank toimetab kõiki pangaooperatsioone

PRESTO

VANAST
 ei pandud
 rõhku väli-
 musele,
NÜÜD aga hoolitseb
 Teie ilu eest
 meie „PALMÕLI SEEP“

„VERONIKA“
 TARTU
 Näitustelt
 esimesed
 auhinnad!

Tarvitage meie „Palmõli seepi“ ja Teie olete üllatatud selle
 häast mõjust!

Seebivabrik „Veronika“ — Tartu, Aleksandri 16

Minu daamid!

PRESTO

SALADUS

omada ilusa, noore ja elegantse välimuse
ON LAHENDATUD
 R. DILS'i poolt leiutatud lokkimise meeto-
 digaga. Kestvus 8 kuud. (Eesti patent.)

Ainuke spetsiaal daamide salong

R. DILS

Tartus, Kääni tänn. 1 (hoovits)

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

Ilmub iga kuu lõpul. Tegev ja vastutav toimetaja lektor J. V. VESKI. Toimetus: mag. P. Ariste (folkloor), prof. H. KRUUS (ajalugu), prof. A. Saareste (keel), kirjanik F. Tuglas (kirjandus). Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

KUUKIRI „EESTI KIRJANDUS“ on määratud igale eestlasele, kes on huvitatud rahvakultuurilisest edust. Ta pole ajaviitelugemiseks, vaid rikastab lugeja teadmisi.

ARTIKLID on asjatundlikult kirjutatud, seejuures aga kergesti arusaadavad ja käsitlevad tähtsaid küsimusi kirjanduse, keele, rahvaluule, ajaloo, rahvateaduse, muinasteaduse, ühiskonnateaduse, filosoofia, kunstide ja kultuuriarengu aladelt.

ARVUSTISI ilmub igas numbris alupäraste ilukirjanduslike teoste, tõlgete ja teaduslike tööde üle. Neid arvustisi võib lugeja usaldada, sest sihilikud, ühekülgsed või asjatundmatud arvustised ei leia avaldamist.

KAASANDENA ilmub „Eesti raamatute üldnimestik“, mis osutub eriti tähtsaks, sest ta sisaldab täieliku bibliograafilise ülevaate Eestis ilmuvaist raamatuid.

TELLIMISHIND 1932. a. on erakordselt odav ja kõigile kättesaadav: 5 krooni aastas, 2 kr. 50 s. poolaastas, 1 kr. 25 s. veerandaastas; üksiknumber maksab 50 senti.

Varemaid aastakäikudest on saadaval järgmised: XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr., XXIV—XXV (1930—1931) hinnaga 6 kr.; nahkköites 2 kr. kallim. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügilts otsas; mõningaid üksiknumbreid on saada hinnaga 50 senti.

„EESTI KIRJANDUSE“ VAREMAD AASTAKÄIGUD on hinnatavad kui väärtusliku ja mitmekesise sisuga mahukad köited, mis millalgi ei vanane, mille väärtus ajaga koguni kasvab ja mille võib omandada odavasti. Seepärast on ka kõik esimesed köited juba müügilts otsas.

EINELAUD-DANCING

PRESTO

«VANEMUINE»

Tartus, Aia tänavas / Telefon 40

Parim koosviibimise koht,

kua ees leiate parima

muusika, tantsupõranda,
köögi

Muusika ja tants igal õhtul kella 22-est

Pühapäeviti

Five o'clock tea dance

Mängib „Michel's-six Rythm-Boys“
Orchestra Kaks tantsupõrandat

Hind 75 senti

Ajakirjalise
PRESSA
Tallinn